

Қостанай облысы әкімдігі мәдениет басқармасының «Тарихи-мәдени мұраны зерттеу, реставрациялау және қорғау орталығы» КММ

БЕКІТЕМІН

Қостанай облысы әкімдігі мәдениет басқармасының «Тарихи-мәдени мұраны зерттеу, реставрациялау және қорғау орталығы» КММ басшысы

Б.Уалиев

2023 жылдың жазындағы далалық зерттеулер туралы есеп

Қостанай
2023 ж.

Мазмұны

1. Подзюбан Е.В. Результаты обследования территории вокруг озера Талдыаша и левого берега реки Талдыкарасу (Амангелді ауданы)	3
2. Подзюбан Е.В. Результаты обследования правого берега реки Буруктал в Тургайской ложбине (Әуликөл ауданы) ...	53
3. Қосымша (суреттер және фотолар) ...	54

Осы есепте 2023 жылдың тамыз-қыркүйек айларында Торғай ойысымы аумағында Орталық қызметкерлері жүргізген археологиялық зерттеулердің нәтижелері берілген. Дала жағдайында тахеометрмен, нивелирмен және GPS навигаторымен техникалық жұмыстарды Д.Б. Дей орындады. Іздеу және қазу жұмыстарын Ә.Ж. Сансызбаев жүргізді. Камералдық жағдайда сызбалар мен ситуациялық жоспарларды салу және «ағарту» жұмыстарымен Қ.К. Әбілмәліков айналысты. Археологиялық нысандардың суретін Е.А. Николенко мен А.С. Николенко жасады. Далалық және камералдық жағдайларда жалпы басшылықты, сондай-ақ есеп үшін археологиялық материалды өңдеу мен сипаттауды Е.В. Подзюбан жүзеге асырды. Зерттеу жұмыстарын қаржыландыру Қостанай облысының жергілікті бюджетінен жүргізілді.

Амангелді ауданындағы барлау жұмыстары барысында Талдыаша көліне іргелес аумақтарды зерттеп, жер бетіндегі археологиялық материалды құжаттау көзделді. Нәтижесінде келесі археологиялық нысандар анықталды: Үштоғай 1 (көлдің солтүстік жағалауы), Үштоғай 2 (көлдің оңтүстік жағалауы), Үштоғай 3 (көлдің оңтүстік-шығыс жағалауы) және Талдысай 1 (көлдің оңтүстік жағалауы). Табылған археологиялық нысандарда табылған олжалардың таралу ұзақтығы айтарлықтай болды, сондықтан материалды құжаттау учаскелер бойынша жүргізілді (сурет. 1; 2; 3). Талдыаша көлінің айналасында жоспарланған барлау жұмыстарымен қатар Талдыкарасу өзенінің сол жағалауында жоспардан тыс барлау жүргізілді. Бүгінгі таңда Талдыаша көлі мен Талдыкарасу өзені тұйық су жүйесін құрып, Сарыөзен өзенінің салалары болып табылады. Талдыкарасу өзенінің сол жағалауынан жер бетінде археологиялық материал табылды, ол Талдысай 2 тұрағы болып тіркелді (сурет. 1; 3; 13). Әуликөл ауданында Торғай жырасындағы Бөріктал өзенінің кеуіп қалған арнасына іргелес жатқан аумақтарды зерттеу көзделді. Бөріктал өзенінің кеуіп қалған арнасының оң жағалауынан Обаған 1 қорымы табылды.

Алынған материалдарды камералдық өңдеу (заттарды шифрлау, сызбалар мен ситуациялық жоспарларды салу және «ағарту», фотосуреттерді цифрлық өңдеу, заттарды суретке түсіру, археологиялық материалды өңдеу және сипаттау, заттарды салу) жүргізілді және есеп жазылды.

Үштоғай тұрағы 1. А учаскесі.

2023 жылдың жазында Талдыаша көлінің солтүстік жағалауын және оған іргелес аумақтарды зерттеу барысында Үштоғай 1 тұрағы тіркелді (сурет. 1-3), ол Үштоғай ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 6,5 км жерде орналасқан (Амангелді ауданы, Қостанай облысы). Талдыаша көлінің солтүстік жағалауы бойындағы археологиялық олжалардың таралуы 0,8 км, ал алаңы – 53969 м². Осыған байланысты табылған олжалардың таралу шекаралары А және В учаскелерімен құжатталған (сурет. 4). Бұл табылған олжалардың таралу аймақтары оқшауланған және олардың арасында артефактілер табылмаған кеңістік бар. А пункті мен В пункті арасындағы қашықтық 31 м құрайды, бұл Үштоғай 1 тұрағындағы антропогендік жағдайлармен түсіндіріледі. Мұнда табиғи ландшафт суару жүйесімен адамдардың экономикалық белсенділігі нәтижесінде 20-ғасырдың 90-шы жылдары өзгерген, әсіресе А учаскесінде (фото 1-3).

Үштоғай тұрағы 1 А учаскесі GPS-координаттары: солтүстік нүкте 50°47'43,23"N; 65°14 '11,52"E; оңтүстік нүкте 50°47 '37,84" N; 65°14 '11,76"E; батыс нүкте 50°47 '40,34" N; 65°14 ' 6,31"E; шығыс нүктесі 50°47 '41.00" N; 65°14 '29.93" E.

Үштоғай 1 тұрағының А учаскесіндегі жер бетінен табылған олжаларды жинау GPS навигаторының көмегімен жүргізілді (сурет. 4; 5). Олжалардың таралу алаңы 40349 м² құрады. Нәтижесінде *қыш ыдыстардан* (18 фр.), *тас бұйымдары* (86 дана), *жез кесегі және саздан жасалған бұйымдардан* тұратын коллекция алынды.

Қыш ою-өрнекті (1) және ою-өрнексіз (17) фрагменттерге болып бөлінеді. Ыдыс қабырғасынан кішкене ою-өрнекті фрагмент. Ұсақ ою-өрнекті фрагменттер ыдыстың жоғарғы бөлігінен (1), қабырғаларынан (15) және тұтқасының бөлігінен (1).

Ыдыс қабырғасының ою-өрнекті фрагменті толқынды сызықтармен безендірілген. Фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қара-қоңыр түсті. Қамыр бақалшақ пен құм араласқан өте тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 5 мм (сурет. 24, 17).

Ыдыстың жоғарғы ою-өрнексіз бөлігінің ұшты күлтесі бар. Күлтенің кесіндісі ішінара сақталған, ал күлтенің ішкі жағының астында қысқыш іздері байқалады. Үсті ашық-қоңыр түсті. Қамыр бақалшақ пен ірі құм араласқан өте тығыз. Ішкі бетінде жұқа және бұралған сызықтар байқалады. Фрагменттің қалыңдығы 8 мм (сурет. 24, 18).

Ыдыстың жоғарғы ою-өрнексіз қабырғалары сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінген. *Төрт фрагменттің беті қызыл-қоңыр түсті.* Үш фрагменттің қамырына шамот пен охра қоспасы араласқан, борпылдақ және қабатты. Бір фрагменттің қамыры көрінбейтін қоспаларсыз, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 6-дан 9 мм-ге дейін.

Бес фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Қамырдың құрамына сәйкес, бір ыдыстан төрт фрагмент. Бұл фрагменттердің қамыры бақалшақ пен ірі құм

араласқан өте тығыз. Сонымен қатар, сыртқы және ішкі беттерінде жіңішке және бұралған сызықтар бар. Бір фрагменттің қамыры ірі құм араласқан тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 5-тен 8 мм-ге дейін.

Алты фрагменттің беті қара қоңыр түсті. Бес фрагменттің қамыры бақалшақ пен ірі құм араласқан тығыз. Екі фрагменттің беттерінде жіңішке және бұралған сызықтар байқалады. Бұл фрагменттердің қалыңдығы 5-тен 7 мм-ге дейін. Бір фрагменттің беті мен сынықтары патинамен жабылған, сондықтан үсті мен қамырдың түсін анықтау мүмкін емес. Оның қалыңдығы 8 мм.

Тұтқаның ою-өрнексіз бөлігі құмыра тәрізді ыдыстан жасалуы мүмкін. Қолмен жасалған. Үсті қызыл-қоңыр түсті. Қамыры қоспасыз борпылдақ. Фрагменттің қалыңдығы 11 мм (сурет. 24, 19).

Тас бұйымдары (86 дана) бастапқы қалдықтардан (4 дана); қайталама өңдеу қалдықтарынан (2 дана); нуклеус «жасарту» өнімдерінен (2 дана); қайталама өңдеусіз пластиналардан (26 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалардан (27 дана); пластиналардан жасалған құралдардан (12 дана); жаңқадан құралдар (13 дана).

Бастапқы ыдырау қалдықтарына ең үлкен диаметрі 11 – ден 20 мм – ге дейін таралатын шикізат сынықтары (4 дана) жатады, 3 дана- 21-ден 30 мм-ге дейін- 1 дана. Кварцит құмтастан жасалған (2 дана), кремний тақтатаасынан (1 дана) және циркониядан (1 дана) жасалған.

Қайта өңдеу қалдықтары қабыршақты, ең үлкен мөлшері бойынша 10 мм-ге дейін. Кварцит құмтастан жасалған.

Нуклеустың «жасарту» өнімдеріне тік соққы тиген жері мен астыңғы соққы алаңы кіреді. Тік соққы тиген жерінің өлшемдері 31×15×6 мм, ені 8 және 9 мм болатын пластиналар бекітілген. Тік соққы тиген жері кварцит құмтастан жасалған (сурет. 24, 6).

Сынған соққы алаңының өлшемдері 43×37×15 шаршы пішінді. Нуклеустың «жандануы» нәтижесінде алынған соққы алаңы нуклеус периметрінің «басып алынған» бөлігін алып жатыр. Ені 4-тен 16 мм-ге дейінгі пластиналарды алып тастаудан бетінде сақталған негативтер (сурет. 24, 1).

Қайта өңделмеген пластиналар сынған және медиальды (15 дана), проксимальды (6 дана) және дистальды бөліктерді (5 дана) қамтиды. Пластиналардың медиальды бөліктері негізінен түзу (14 дана) және қисық (1 дана) профильмен. Пластиналардың медиальды бөліктеріндегі жазықтықтағы көлденең қиманың пішіні әртүрлі: тікбұрышты – 7 дана; трапеция – 7 дана; шаршы-1 дана. Жою іздері бір медиальды пластинада дорсалдан бір бүйір жиек бойымен көзбен байқалады (сурет. 24, 3).

Тікелей профильді пластиналардың барлық проксимальды бөліктері. Проксимальды бөліктердегі платформалардың түрлері сызықтық (4 дана) және фасеттелген (2 дана). Көдеге жарату іздері дорсалдың бүйір жиектеріндегі екі проксимальды пластинада байқалады (сурет. 24, 2).

Тікелей профильді (3 дана) және қисық (2 дана) пластиналардың дистальды бөліктері. Дистальды бөліктерде аяқталу түрі сатылы (2 дана), антивирустық (1 дана), сүңгуір (1 дана) және ілмек тәрізді (1 дана). Тұрақты емес конвергентті пластиналар басым (3 дана), ал параллель жиектері бар тұрақты пластиналар (2 дана). Кәдеге жарату іздері бір дистальды пластинада вентральды бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 24, 5).

Қайта өңдеусіз пластиналардың ені 9-дан 18 мм-ге дейін бөлінеді.

Г.Ф. Коробкованың техникасына сүйене отырып, пластиналар топтарға бөлінді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм-ге дейін. Екінші топқа 5 дана; үшінші топқа – 15 дана; төртінші топқа-6 дана. Қайталама өңдеусіз пластиналардың қалыңдығы 2-ден 6 мм-ге дейін ауытқиды. Бұл ретте дайындама пластиналарының басым қалыңдығы 2-ден 4 мм-ге дейін-21 дана. Кварцит құмтастан (18 дана), кварциттен (7 дана) жасалған пластиналар, ал біреуі толығымен патинизацияланған.

Қайталама өңдеусіз үлпектер ең үлкен диаметрі бойынша келесідей бөлінеді: 11 – ден 20 мм-ге дейін-19 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-7 дана; 31 – ден 40 мм-ге дейін-1 дана. Кварцитқұмтастан (16 дана), кварциттен (8 дана), кремнийлі қара тақтатастан (2 дана) және бір толығымен патинизацияланған.

Пластиналардан жасалған құралдарға қырғыштар (4 дана), бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар (6 дана), бұрыштық кескіш (1 дана) және ретушы бар пластина (1 дана) жатады. Құралдар негізінен пластиналардың медиальды бөліктерінен (10 дана), проксимальды бөліктен (1 дана) және дистальды бөліктен (1 дана) жасалған.

Дөңес, тегіс жүзі бар екі қырғыш (сурет. 24, 11). Олардың біреуі дорсалдың бүйір жиектерінде жұмыс істейді. Дорсальдың бүйір жиегі жалпақ жанасумен безендірілген дөңес, оңға қарай қиғаш жүзі бар бір қырғыш (сурет. 24, 8). Тағы біреуі-қырғыштың сынықтары. Қырғыш пышақтар дорсалдан тік жиекті ретушпен безендірілген.

Пластинаның бір сынығында бүйір жиегіне қолданылатын бір соққы тиген жері бар бұрыштық кескіш (сурет. 24, 9).

Бүйір жиектері бойынша ретушпен пластиналарға мыналар жатады: дорсалдан бір бүйір жиек (3 дана) (сурет. 24, 13); дорсалдан екі бүйір жиек (1) (сурет. 24, 7); вентралдан бір бүйір жиек (1) (сурет. 24, 14); вентралдан екі бүйір жиек (1) (сурет. 24, 4). Бүйірлік жиектерінде жанасуы бар үш тақтайшада қарама-қарсы бүйір жиегінде қайта өңдеу іздері байқалады.

Табиғи ұшында ретуш тақтасы пластинаның дистальды бөлігінен жасалған. Пластинаның дисталында тік ретуштың бөлімі белгіленген (сурет. 24, 10).

Өнімдердің шеткі ретушін негізінен тік (5 дана), жалпақ (3 дана), жартылай тік (2) және тік (1) байқауға болады. Барлық пластиналық құралдардың ені 10-нан 17 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 3-тен 5 мм-ге дейін бөлінеді. Құралдар кварцитопесцессордан (11 дана) және кварциттен (1 дана) жасалған.

Қабыршақ құралдарына қырғыштар (9 дана) және екі жақты өңделген құралдар (4 дана) жатады.

1-ші жүзі бар қырғыштар (5 дана). Олардың екеуі жаңғақ қабыршақтарынан жасалған, олардың біреуі дөңес, тегіс жүзі бар, ал екіншісі солға қарай тік бұрышты (сурет. 24, 15). Бірінші қырғыштың жүзі тік жанасумен, ал бүйір жиектері жартылай тік жанасумен безендірілген. Екінші қырғыштың жүзі тік ретушпен безендірілген.

2 -жүзі бар қырғыштар (3 дана). Олардың біреуінің бір пышағы дөңес, ал екіншісі түзу және солға қарай қисайған пластиналы қабыршақтан жасалған (сурет. 24, 16). Пышақтар ретушпен безендірілген (сурет. 24, 12).

Сонымен қатар, қырғыш пышақтың сынықтары бар (1 дана). Қырғыш пышақтар тік (5 дана), тік (3 дана) және жартылай тік (1 дана) ретушпен безендірілген. Құралдар кварцитқұмтастан (7 дана), кварциттен (1 дана) және кремнийлі алевролиттен (1 дана) жасалған.

Екі жақты өңделген құралдар санаты (4 дана). Олардың ішінде жебе ұштары-3 дана және екі жақты өңделген құрал-1 дана.

Екі жақты өңделген жебе ұштары қауырсын бөлігінің (1 дана), ортаңғы бөліктің (1 дана) және дөңгелек негізі бар артқы бөліктің (1 дана) сынықтары бар. Дөңгелек негізі бар артқы бөліктің сынықтарында бір жағынан субтитр байқалады.

Екі жақты өңделген құрал пышақтың сынықтарынан тұрады. Құралдар кварциттен (3 дана) және кварцитқұмтастан (1 дана) жасалған.

Сонымен қатар, коллекцияға ашық қоңыр түсті жездің кішкене бөлігі, сондай-ақ диаметрі 15 мм болатын дөңгелек пішінді саздан жасалған бұйым кірді. Өнімнің мақсатын анықтау мүмкін болмады.

А учаскесінде GPS навигаторының көмегімен жер бетінен алғашқы жинаудан басқа, 4×4 м квадраттары бар екі қазба жұмыстары жүргізілді. 1 қазу алаңы 9184 м², ал 2 қазу алаңы 18912 м² (сурет. 6; 7; 9). Қазба жұмыстары жер бетіндегі олжаларды жоспарлы түрде көрсету мақсатында жүргізілді, ал жер бетінен табылған *заттарды жинау тахеометрдің көмегімен* жүзеге асырылды. Планиграфиялық мәлімет олжалардың жиналуының екі орнын анықтауға мүмкіндік берді: 1 – ші қазбада 18-24 е квадрат-G квадрат (1 – ші кластер) квадраттары, ал 2-ші қазбада 1-10 d квадрат-Z квадрат квадраттары (2-ші кластер). 1-кластерде қайта өңдеусіз пластиналар, қайта өңдеусіз үлпектер, қабыршақтар, пластина құралдары, үлпек құралдары және қыш сынықтары шоғырланған. 2-кластерге 1-кластерде көрсетілгеннен басқа, техникалық жарықшақтар, нуклеус, нуклеус сынықтары және шикізат сынықтары кірді. Бұл кластерлердің шығу тегі мен олардың табиғатын түсіндіру әлі мүмкін емес. Сонымен қатар, жоспарлау деректері, негізінен 1-қазба, олжа жағалау сызығына жақын орналасқан және Талдыаша көлінің солтүстік жағалауы бойымен созылып жатыр деп айтуға мүмкіндік береді (сурет. 8; 9).

1-қазбада ескерткіштің стратиграфиясын анықтау мақсатында 1 А квадратында 2×2 м барлау шурфы салынды (фото 4). Стратиграфия өте қарапайым: 1. жоғарыдан шымтезек, қуаты 0,05-0,07 м; 2. төменде қуаты 0,65 м сұр-қоңыр саздақ қабаты бар (сурет. 10). Сұр-қоңыр саздақ қабатының қуаты айтарлықтай болғандықтан және астыңғы қабаты (материк) табылмағандықтан, шурфты сақтау туралы шешім қабылданды. Талдыаша көлінің жағалау сызығында кездесетін ойпаттарда сұр-қоңыр саздақтың ұқсас қабаты байқалады. Талдыаша көлінің солтүстік жағалауына іргелес аумақ «асхана» беті болып табылады. Осыған байланысты барлау шурфы мен жергілікті жерде жүргізілген бақылаулар негізінде Үштоғай 1 тұрағындағы мәдени қабат толығымен жойылды, ал олжалар көлдің айналасындағы жайылма беткейге проекцияланды деп айтуға болады.

Тахеометрдің көмегімен жер бетінен олжаларды жинау барысында қыш сынықтары (134), тас бұйымдары (733 дана) және керамика бұйымдары (2 дана) кіретін өкілдік коллекция алынды.

Қыш ою-өрнекті фрагменттерге бөлінеді (13) және ою-өрнексіз (121). Ою-өрнекті фрагменттер тек ыдыс қабырғаларында ғана бар. Негізсіз фрагменттердің ішінде: тамырлардың жоғарғы бөліктері (3); тамырлардың қабырғалары (117) және түбі (1).

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнекті фрагменттері (13), оның он екі фрагменті қолдан жасалған ыдыстардан, ал бір фрагменті қыш ыдыстан. Он фрагмент тісті штампмен безендірілген.

Олардың ішінде бір ыдыстан *екі фрагмент* бар, оларда тісті штамп техникасында жасалған бірқатар көлбеу сызықтар сақталған. Фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр ірі түйіршікті құм мен қабықтың қоспасымен тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 7 мм және 9 мм (сурет. 25, 1).

Бір фрагмент тісті штамп тығыз қатарларымен безендірілген. Сыртқы беті қара қоңыр, ал ішкі беті ашық қоңыр. Қамыр қабықтың қоспасымен өте тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 8 мм (рис. 25, 6).

Осы үш фрагментте сыртқы және ішкі беттерде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді.

Өте кішкентай жеті фрагмент бетінде штампның әсерін сақтап қалды (сурет. 25, 7). Төрт фрагменттің беттері қоңыр түсті. Қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: қабық (1); ірі түйіршікті құм және ағаш (1); ірі түйіршікті құм (2). Қабық қоспасы бар фрагменттің бетінде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Тағы үш фрагменттің беттері қара қоңыр түсті. Қамыр қабықтың қоспасымен тығыз. Осы фрагменттердің бірінің сыртқы және ішкі беттерінде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Фрагменттердің қалыңдығы 4 мм-ден 8 мм-ге дейін.

Екі фрагмент сызылған жұқа сызықтармен безендірілген. Бір фрагменттің беттері қоңыр түсті және ішінара патинамен жабылған. Қамыр көрінетін қоспасыз тығыз. Екінші фрагменттің сыртқы беті қызыл-қоңыр

түсті. Қамыр шамот қоспасы бар борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 9 мм және 10 мм (сурет. 25, 4).

Қыш ыдыстың *бір фрагменті* жіңішке сызылған сызықтармен безендірілген. Сыртқы және ішкі беті қызыл-қоңыр түсті. Фрагменттің қамыры көрінетін қоспаларсыз тығыз. Оның қалыңдығы 13 мм (сурет. 25, 2).

Ыдыстың ою-өрнексіз жоғарғы бөліктері үш фрагменттен тұрады. Олардың бірі *үшкір-көлбеу*. Бұл жағдайда ені 11 мм көлбеу сыртқы және ішкі беттерден байқалады. Сыртқы және ішкі беттері қара қоңыр түсті. Фрагменттің қамыры борпылдақ және кеуекті, оның қалыңдығы 16 мм (сурет. 25, 8).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің *екінші фрагментті* сәл тегістелген, ол бетінің сыртынан кішкене карниз түрінде шығады. Төменгі жағының астында жартылай сақталған тесік байқалады. Фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот қоспасы бар борпылдақ, қалыңдығы 10 мм (сурет. 25, 5).

Үшінші фрагментінің жоғарғы жағы сәл сыртқа қарай бүгілген. Королланың кесіндісі дөңгелектенеді. Ыдыстың жоғарғы бөлігінің сыртқы және ішкі беттері қара қоңыр түсті. Бетінде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Фрагменттің қамыры ұсақ түйіршікті құм мен қабықтың қоспасымен өте тығыз, оның қалыңдығы 5 мм (сурет. 25, 3).

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнексіз фрагменттері (117) сыртқы және ішкі беттерінің түсіне қарай топтарға бөлінеді. *Жиырма жеті фрагменттің* бетті ашық қоңыр түсті.

Он алты фрагментті қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: қабық (6); ірі түйіршікті құм (2); ірі түйіршікті құм және қабық (2); ірі түйіршікті құм және ағаш (2), көрінетін қоспалар жоқ (4). Осы фрагменттердің сегізінде сыртқы және ішкі беттерде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Он бір фрагментті қамыр әртүрлі қоспалармен борпылдақ: шамот және охра (1); шамот (7); көрінетін қоспалар жоқ (3). Фрагменттердің қалыңдығы 5 мм-ден 15 мм-ге дейін.

Жиырма бір фрагменттің беттері қара қоңыр түсті. Он сегіз фрагментті қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: ірі түйіршікті құм (5); қабық (6); ағаш (3); ұсақ түйіршікті құм және қабық (4). Жеті фрагменттің бетінде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Үш фрагментті қамыр әртүрлі қоспалармен борпылдақ: охра және шамот (1); ұсақ түйіршікті құм (2). Фрагменттердің қалыңдығы 4 мм-ден 10 мм-ге дейін.

Отыз бес фрагменттің беттері қоңыр түсті. Он тоғыз фрагментті қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: дөрекі құм және қабық (2); қабық (4); дресва (2); ұсақ түйіршікті құм және охра (1); ірі түйіршікті құм (8); ірі түйіршікті құм және үгіндітас (1); көрінетін қоспалар жоқ (1). Екі фрагменттің бетінде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Он алты фрагментті қамыр әр түрлі қоспалары бар борпылдақ және қабатты: дөрекі құм (2); шамот және охра (4); шамот (7); шамот және

раковиналар (1); көрінетін қоспалар жоқ (2). Фрагменттердің қалыңдығы 4-тен 11 мм-ге дейін.

Отыз төрт фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Он тоғыз фрагменттің қамыры әр түрлі қоспалармен тығыз: ірі түйіршікті құм және бақалшақ (4); ұсақ түйіршікті құм және бақалшақ (2); охра (3); үгіндітас (2); тальк (1); ірі түйіршікті құм, бақалшақ және охра (1), көрінбейтін қоспаларсыз (6). Тағы он бес фрагменттің қамыры борпылдақ және әр түрлі қоспаларымен, қабатты: ірі түйіршікті құм, шамот, бақалшақ (2); ірі түйіршікті құм, шамот, үгіндітас (2); ірі түйіршікті құм және шамот (2); шамот және охра (4); шамот (5). Фрагменттердің қалыңдығы 6 мм-ден 14 мм-ге дейін.

Ою-өрнексіз негізінің бөлігі (1).

Фрагменттің үстіңгі беті қоңыр түсті, ал ішкі жағы сақталмаған. Фрагменттің қамыры ірі түйіршікті құм мен шамот қоспасы бар борпылдақ. Фрагменттің қалыңдығы 14 мм.

Тас бұйымдары (733 дана) нуклеустармен (3 дана) және нуклеустардың сынықтарымен (16 дана); нуклеид сынықтарымен (1 дана); бастапқы бөліну қалдықтарымен (44 дана); қайталама өңдеу қалдықтарымен (40 дана); нуклеустардың «жасарту» өнімдерімен (13 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (233 дана); қайталама өңдеусіз жаңғақпен (233 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (101 дана); жаңғақтан жасалған құралдармен (44 дана); өзге де құралдармен (5 дана).

Тас бұйымдарының негізгі үлесі кварциттер мен кварцито құмтастарына (93%) тиесілі. Тас заттары фтаниттен (1 %); яшмадан (0,4 %); кремнийлі тақтатастан (0,7 %); халцедонолиттен (0,5 %); кремнийлі туфтан (0,5 %); кремнийлі алевролиттен (0,3 %); кварцтан (0,1 %); ірі түйіршікті құмтастан (0,3 %); жұқа түйіршікті құмтастан жасалған (0,3 %), кахолонга (0,1 %). Тастан жасалған кейбір бұйымдар патинизацияланған (2,5 %) және басқа тастардан (0,4%) жасалған.

Жинақта нуклеус (3 дана) және нуклеус сынықтары (16 дана) бар. Бірінші конус тәрізді нуклеус цирконийден жасалған. Оның өлшемдері 24×20 мм. Соққы алаңы $\frac{2}{3}$ периметр, әлсіз анықталған қабырғаны құрайтын екі үлкен жарық сақталған. Негативтердің ені 3-тен 7 мм-ге дейін. Нуклеустің үсті ішінара патинизацияланған (сурет. 25, 14).

Екінші конус тәрізді нуклеус $\frac{1}{2}$ бөліктен тұрады және кварцитқұмтасынан жасалған. Оның өлшемдері, 46×30 мм. Соққы алаңы түзу және көптеген жарықтар бар, негізі үшкір болған. Нуклеустың ұсынылған бөлігі пластиналарды алып тастаудың негативтерімен толығымен жабылған. Негативтердің ені 3-тен 7 мм-ге дейін (сурет. 25, 11).

Үшінші тегістелген нуклеус кварцитқұмтасынан жасалған. Оның өлшемдері, 26×18 мм. Соққы алаңы қиғаш және көптеген жарықтар өңделген, негізі үшкір, түзу, бітелген іздері бар. Негативтердің ені 3-тен 6 мм-ге дейін (сурет. 25, 13).

Нуклеид сынық кремнийлі туфтан жасалған. Бетінде ені 5-тен 9 мм-ге дейінгі негативтер сақталған (сурет. 25, 15).

Бастапқы ыдырау қалдықтарына қабыршақтар (3 дана) (сурет. 25, 9); шикізат сынықтары (39 дана); шеткі пластиналар (2 дана) жатады. Ішінара сақталған жалбыр қабығы бар қабыршақтар-қалдықтардың ең үлкен мөлшері бойынша келесідей бөлінеді: 11-ден 20 мм-ге дейін-1 дана; 21-ден 30 мм – ге дейін-1 дана; 41-ден 50 мм-ге дейін-1 дана.

Шикізат қоқыстарының арасында диаметрі 11 – ден 40 мм – ге дейінгі даналар бар. Ең үлкен мөлшері бойынша шикізат сынықтары келесідей бөлінеді: 11 – ден 20 мм-ге дейін-24 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-12 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-3 дана.

Шеткі тақталар ішінара сақталған өт қабығы бар дистальды бөліктермен ұсынылған. Өлшемдері бір $16 \times 11 \times 4$ мм, ал екіншісінің өлшемдері $39 \times 17 \times 6$ мм. Қайта өңдеу іздері шеткі тақталардың бірінің бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 26, 5).

Қайта өңдеу қалдықтарының ең үлкен мөлшері бойынша 10 мм-ге дейін жиналатын қабыршақтармен ұсынылған.

Нуклеустарды «жасарту» өнімдеріне қырлы пластиналар (4 дана), соққы алаңы бар жарықтар (2 дана), тік жарықтар (7 дана) жатады.

Қабырға тақталары дистальды бөліктермен (1 дана) (сурет. 25, 16) және медиальды (3 дана) ұсынылған. Қабырға тақталарының ұзындығы 21-ден 37 мм-ге дейін, ені 12-ден 16 мм-ге дейін, қалыңдығы 3-тен 10 мм-ге дейін бөлінеді. Бір қабырға тақтасында жарық байқалады, вентральдан бір бүйір жиегі жалпақ жанасумен безендірілген, сонымен қатар доральді бетінде ішінара жалбыр қабығы белгіленген (сурет. 26, 8).

Соққы алаңы бар жарықтар жартылай дөңгелек және сопақша пішінді (сурет. 25, 10). Өлшемдері $18 \times 15 \times 6$ мм және $36 \times 20 \times 10$ мм. Нуклеустарды «жандандыру» нәтижесінде пайда болған бұл соққы алаңдары шағын бөліктерін «басып алған». Ені 4-тен 16 мм-ге дейінгі тақтайшаларды алып тастағаннан бетінде сақталған негативтер.

Тік жарықтардың ұзындығы 19-дан 38 мм-ге дейін, ені 13-тен 31 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 4-тен 10 мм-ге дейін. Тік жарықтардың бетінде ені 3-тен 13 мм-ге дейінгі пластиналарды да, микропластиналарды да алып тастаудың негативтері белгіленді. Бір тік жарықты жою кезінде нуклеус негізі ішінара «ұсталды» (сурет. 25, 12; 26, 6).

Қайта өңделмеген тақтайшалар тас құралдарының жалпы санының 32 % құрайды. Олардың ішінде сынған тақталар басым: медиальды бөліктер (155 дана); проксимальды бөліктер (52 дана); дистальды бөліктер (25 дана). Коллекцияда тек бір ғана пластина бар (сурет. 26, 4).

Тұтас пластинаның өлшемдері $29 \times 13 \times 4$ мм. Тұтас пластинаның платформасының пішіні тегіс, ал дистальды бөлігінің пішіні ілмек тәрізді. Тұтас пластинаның шеттері параллель.

Қайталама өңдеусіз барлық пластиналардың ені 6-дан 31 мм-ге дейін бөлінеді. Г.Ф. Коробковтың әдістемесіне сүйене отырып, қайталама өңдеусіз

пластиналар топтарға бөлінді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм-ге дейін; 25 мм-ден астам. Бірінші топқа 1 дана кірді.; екінші топқа 46 дана кірді; үшінші топ ең көп саны 144 дана болды; төртіншісі – 41 дана; бесіншісі – 1 дана. пластиналардың қалыңдығы 1-ден 9 мм-ге дейін бөлінеді. Пластиналардың ең көп саны (198 дана) қалыңдығы 2-ден 4 мм-ге дейін, бұл қайталама өңдеусіз барлық пластиналардың 85% құрайды.

Қайталама өңдеусіз пластиналар арасында үшбұрышты қимасы бар үлгілер басым – 120 дана. Трапеция тәрізді қимасы бар пластиналардың үлесі сәл аз – 109 дана, ал көп қырлы қимасы бар – 4 дана. Түзу профилі бар қайталама өңдеусіз пластиналар басым – 213 дана, ал қисық қимасы бар пластиналар 20 дана.

Пластиналардың медиальды бөліктерінің ішінде тікбұрышты – 68 дана, трапеция – 50 дана және шаршы – 29 дана. Ішінара жалбыр қабығы 2 данада белгіленген. Кәдеге жарату іздері 32 дананың бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 26, 3).

Қайталама өңдеусіз пластиналардың проксимальды бөліктерінде платформалардың кең спектрі арасында тегіс – 17 дана, фасеттелген – 13 дана және сызықтық – 11 дана. Нүктелік – 4 дана, диетральды – 4 дана, бойлық түзетумен – 2 дана және табиғи – 1 дана. Проксимальды пластина бөліктерінде кәдеге жарату іздері 19 дана бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 26, 1).

Екінші өңдеусіз пластиналардың дистальды бөліктерінде – 18 дана. дистальды бөліктерде сүңгуір аяқталатын пластиналар жоқ, ілмек тәрізді – 4 дана, қауырсын тәрізді – 3 дана. Пластиналардың дистальды бөліктерінде жою іздері 8 дана бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 26, 2).

Параллель жиектері бар қайталама өңдеусіз пластиналардың көпшілігі 224 дана, сонымен қатар дивергентті – 3 дана және конвергентті – 6 дана жиектері бар жалғыз пластиналар.

Қайта өңделмеген жаңқалар тас бұйымдарының жалпы санының 32 % құрайды. Олардың ішінде ең үлкен диаметрі 11 – ден 30 мм-ге дейін-220 дана болатын даналар басым. Бұл ретте диаметрі 11-ден 20 мм-ге дейінгі жаңқалар 141 дананы құрайды. Жаңқалардың ең үлкен мөлшері бойынша келесідей бөлінеді: 31-ден 40 мм-ге дейін-8 дана; 41-ден 50 мм-ге дейін-3 дана; 61-ден 70 мм-ге дейін – 1 дана; 81 – ден 90 мм-ге дейін-1 дана.Пластиналық жаңқалар тек 2 дана болғандықтан, олар қайталама өңдеусіз қабыршақтар тобына енгізілді.

Құралдар жиынтығы. Құралдар арасында пластиналардан, қабыршақтардан жасалған бұйымдар тобы, сондай-ақ басқа да құралдар (тасты өңдеуге арналған бұйымдар мен тегістелген құралдар) бөлінді. Құралдар жиынтығы санаттарға, ал олар түрлері мен нұсқаларына бөлінеді.

Ескерткіште қарастырылып отырған құралдар жинағы 150 данадан тұрады. Пластиналық құралдар 101 дана және 44 данада жаңқа басым болады. Басқа құралдар 5 дана.

Қарастырылып отырған коллекцияда құралдарды жасау кезінде ретушинг сияқты қайталама өңдеу әдістері қолданылды – 137 дана, кескіш жарық – 8 дана, тегістеу – 3 дана, қаптау – 2 дана.

Қайталама өңдеудің ең көп таралған әдісі-ретушинг. Осы әдіспен құралдардың көп бөлігі пластиналарда да, жаңқаларда да жасалады. Ретушты жіктеу келесі белгілер бойынша жүргізілді: құралдың жазықтықтарында орналасуы (дорсальды, вентральды, бифасиалды, ауыспалы); құрал беттерін ретушпен жабу дәрежесі; ретуштың көлбеуі (ату – 10° дейін, жазық – 10° – дан 30° - қа дейін, жартылай тік-30° - тан 60° - қа дейін, тік - 60° - тан 90° - қа дейін, тік – 90° бұрышпен қолданылады); қырлы өлшемдердің арақатынасы-тең қырлы және көп қырлы; ұзартылған және үзік-үзік.

Пластиналық құралдардың көп бөлігі шеткі ретушпен безендірілген – 97 дана. Дорсальды ретуш 50 дана, вентральды ретуш 29 дана, ауыспалы 13 дана. Пластиналық құралдардағы ретуш негізінен тең қырлы – 86 дана және ұзартылған-88 дана. Пластиналық құралдардағы ретуштың басым түрлері жалпақ (41 дана) және (21 дана). Сонымен қатар, тік ретуш (13 дана), жартылай тік (11 дана) және аралас (11 дана) тіркелген.

Жаңғақтан жасалған құралдардың ішінде 40 данадан тұратын шеткі ретуш басым, ол негізінен дорсалдан – 40 данадан, ұзартылған – 37 данадан және тең қырлы – 40 данадан тұрады. Жаңғақтан жасалған құралдардың барлық түрінен тік ретуш басым – 22 дана, жалпақ – 10 дана және тік-9 дана. Жартылай тік ретуш – 3 дана.

Пластиналардан құралдарды жасау үшін негізінен медиальды бөліктер пайдаланылды-78 дана және проксимальды – 17 дана. Дистальды бөліктерден жасалған бұйымдар-6 дана. Құралдардың басым көпшілігі тікелей профильді пластиналардан жасалған – 97 дана, сәйкесінше қисық-4 дана. Пластиналардан жасалған құралдар ені бойынша келесідей бөлінеді: 6,9 мм-ге дейін-3 дана; 7,0 – 10 мм – 10 дана, 11-15 мм – 64 дана; 16-25 мм-24 дана. Пластиналық құралдардың ең көп саны (88 дана) қалыңдығы 3-тен 5 мм-ге дейін, бұл барлық пластиналық құралдардың 87% құрайды.

Пластинадан жасалған құралдар (101 дана).

Қапталдық ретушпен пластиналар(7 дана). Олардың ішінде қиғаш ұшы бар-5 дана, тікелей өңделген-2 дана. Қиғаш ұшы бар төрт табақша медиальды бөліктерден, ал проксимальды бөліктің біреуі жасалған (сурет. 26, 13). Ұштары барлық тақтайшаларда 45° бұрышпен қиғаш және тік ретушпен безендірілген. Олардың біреуінің қиғаш ұшы сәл ойыс. Екі құралда вентральдан бір бүйір жиегі бойынша тегіс және жартылай тік ретуш бар. Тағы бір өнімде бір бүйір жиегі бойынша кәдеге жарату іздері бар.

Тікелей өңделген ұштары бар пластиналар медиальды бөліктерден жасалған. Тікелей өңделген ұштары тік ретушпен безендірілген. Бір мылтықтың ұшынан басқа бір бүйір шеті бар вентральды жалпақ ретушпен безендірілген (сурет. 26, 22).

Доғал жиегі бар тақтайшалар (3 дана). Пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Доғал жиегі бар тақтайшалардың ені 5 мм және 6 мм. барлық тақтайшаларда дорсальды бүйір жиегі тік ретушпен безендірілген (сурет. 26, 16).

Табиғи ұшында ретушпен пластина (1 дана). Қару пластинаның дистальды бөлігінен жасалған. Тік ретуштың учаскесі пластинаның дисталында байқалады (сурет. 26, 17).

Ойықтары бар пластиналар (2 дана). Пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Екі пластинада ойықтар бір-біріне қарсы бүйір жиектерінде орналасқан. Бір пластинада ойықтар қарама-қарсы ретушпен безендірілген, ал ойықтар өңделген екінші ретуш сипатында жұмыс істеуіне байланысты орнату мүмкін емес (сурет. 26, 11). Сонымен қатар, бірінші тақтайшаның бүйір жиегі жалпақ ауыспалы ретушпен безендірілген, ал екінші бүйір жиегі дорсалдан жалпақ ретушпен өңделген.

Азу тістер (8 дана). Инсекторлар арасында бұрыштық (6 дана), жалпақ (1 дана), сүңгуір (1 дана) анықталды. Құралдар пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған-7 дана және проксимальды бөлік-1 дана. Бұрыштық кескіштерден біреуі екі жарықпен, олар пластинаның бір сынығында бүйір жиектерінде қолданылады. Қосымша жанасу үш құралдың дорсалынан бүйір жиектерінде белгіленеді (сурет. 26, 15). Жалпақ кескіште кескіш жарық өнімнің вентральды бөлігінің жазықтығына орналастырылған (сурет. 26, 27). Сүңгуір кескіштің бүйір жиегі бүкіл ұзындығы бойынша дорсалмен тегіс жанасумен қосымша безендірілген (сурет. 26, 12).

Перфораторлар санатына өткір (3 дана), түйреу (1 дана) және түйреу сынықтары кіреді. Құралдар пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Шеткі жиектері 60° және 75° бұрышта қиғаш, сондай-ақ дорсалмен тік ретушпен мұқият безендірілген (сурет. 26, 25). Екеуінде өткір үшкір және бүйір жиектері қосымша вентральды жартылай бұралған ретушпен безендірілген (сурет. 26, 18). 10 мм жұмыс бөлігі бар асимметриялық пункция, ол дорсалдан ретушпен безендірілген (сурет. 26, 9).

Бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар (64 дана). Олардың көп бөлігі медиальды бөліктерден (44 дана) және проксимальды (15 дана) жасалған. Кейбір құралдар дистальды бөліктерден (5 дана) жасалған. Жиекті өңдеу үшін көбінесе жалпақ (38 дана) қолданылды. Сирек тік (11 дана) және жартылай тік (10 дана) ретуш. Біріктірілген (3 дана) және тік (2 дана).

Дорсалдан бір шетінен өңделген тақтайшалар басым-21 дана. Бүкіл ұзындығы бойынша ретуш 17 данада байқалады. Бір пластинада екінші жиектің табиғи иілуінде пышақ тік ретушпен безендірілген (сурет. 26, 21). Екінші жиек бойынша кәдеге жарату іздері 12 данада белгіленген.

Дорсалдан екі шеті бар ретуш тақтайшалары - 9 дана. Екі шеті бүкіл ұзындығы бойынша 4 дана ретуштелген. Бір шеті бүкіл ұзындығы бойынша ретуштелген, ал екіншісі ішінара 3 дана (сурет. 26, 14). Бүйір жиектері екі пластинада фрагменттелген.

Вентральдан бір шетінен өңделген тақтайшалар-17 дана. Барлық тақтайшаларда бүйір жиегі бүкіл ұзындығы бойынша ретушпен безендірілген (сурет. 26, 23).

Вентральдан екі шеті бойынша өңделген тақтайшалар - 12 дана. Екі шеті бүкіл ұзындығы бойынша 11 дана ретуштелген (сурет. 26, 19). Бір пластинаның бүйір жиектері фрагменттелген.

Қарама – қарсы ретушпен пластиналар-3 дана (сурет. 26, 7, 26), кезектес-2 дана (сурет. 26, 20).

Қырғыштар (11 дана). Барлық құралдар пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Дөңес тегіс жүзі бар қырғыштардың арасында-7 дана (сурет. 26, 10), дөңес солға қиғаш жүзі бар-1 дана (сурет. 26, 24), дөңес оңға қиғаш жүзі бар – 1 дана және қырғыштардың сынықтары-2 дана. Негізінен қырғыш пышақ тік ретушпен (9 дана), жалғыз тік (2 дана). Құралдардың бүйір шеттері қосымша ретушпен жұмыс істеді: дорсалдан – 1 дана. және вентралдан – 4 дана.

Жаңқалардан жасалған құралдар (44 дана).

Қырғыштар (30 дана). Бір пышақпен – 13 дана (сурет. 28, 5), екеуімен-3 дана (сурет. 28, 1), бұрышпен-3 дана (сурет. 28, 2), «мұрынмен»-2 дана (сурет. 28, 4), қырғыш ретушімен -1 дана, қырғыштардың сынықтары-2 дана және қырғыш пышақтардың сынықтары-6 дана. 1 жүзі бар қырғыштардың арасында жеті құрал табақшалардан жасалған жаңқалар (сурет. 28, 8). Бұл жағдайда бес қырғыштың бүйірлік жиектерінде кәдеге жарату іздері байқалады. Негізінен қырғыш пышақ тік ретушпен безендірілген – 21 дана, тік-8 дана және жартылай тік - 1 дана.

Қырғыш (1 дана) диаметрі 41-ден 50 мм-ге дейінгі жаңқа. Жартылай өт жалбыр вентральдан сақталған. Қырғыштың жүзі салқын ретушпен безендірілген (сурет. 28, 3).

Екі жақты өңделген құралдардың санатына сынықтармен ұсынылған жебе ұштары (4 дана) кіреді. Бұл ортаңғы бөліктер-1 дана және артқы бөліктер: тікелей негізімен-2 дана (сурет. 28, 7) және дөңгелектелген-1 дана.

Ретуштың шағын учаскесі бар жаңқалар – 9 дана.

Басқа құралдар тобына соққы беретін қару, қару-жарак, диск сынықтары және тегістелген бұйымдар кірді (2 дана).

Соққы беретін құрал үшбұрышты пішінді, ұштары бар. Майда түйіршікті құмтастан жасалған қару. Оның өлшемдері 110×57×32 мм. Қарама-қарсы ұшы соққы беретін құралдың жұмыс бөлігі болып табылады, онда бітелу іздері бар. Бүйір шеттерінде бітелу белгілері де байқалады. Бір беті қосымша жұмыс болғандықтан сәл ойыс, ал қарама-қарсы беті доғалы және тегістелген. Болжам бойынша, бұл бетті абразив ретінде қолдануға болады (сурет. 27, 2).

Кесу құралы тұтас, трапеция тәрізді, қабығы бар. Құралдың ұзындығы 83 мм, пышақтың ені 68 мм, жиегінің ені 54 мм. Жұмыс пышағы дөңес және сәл қиғаш, ал бойлық бөлігінде асимметриялы. Беттер, жұмыс

пышағы және бір бүйір жиегі екі жақты жиекпен қапталған. Болжам бойынша қару балта ретінде қолданылған (рис. 27, 1).

Дискінің сынықтары $\frac{1}{6}$ бөлігімен ұсынылған. Ұсақ түйіршікті құмтастан жасалған. Диск өлшемдерін, сондай-ақ тесік диаметрін қалпына келтіру тек шамамен мүмкін. Дискінің бір бөлігіне қарағанда, бүкіл құралдың диаметрі 75 мм, ал саңылаудың диаметрі 15 мм болды. Дискінің беттері тегістелген. Дискінің бір беті тегіс, ал екіншісі дөңес (сурет. 28, 9).

Тегістелген бұйымдар сынықтармен ұсынылған. Бір сынықтың соңғы бөлігі және ішінара мұқият тегістелген екі жағы бар (сурет. 28, 6). Бүйірлерінде бітелудің іздері, ал соңғы жағында жұмыс іздері болып табылатын жіңішке сызықтар байқалады. Екінші сынықтың өлшемі шағын, үсті шымдалған. Абразив ретінде қолданылуы мүмкін.

Балшықтан жасалған бұйым соңғы бөлігінде бұралған ойықтары бар екі фрагментпен ұсынылған. Өнімнің бастапқы келбетін қалпына келтіру мүмкін емес. Фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры шамот пен охра қоспасымен борпылдақ, ал олардың қалыңдығы 11 мм және 14 мм.

Үштоғай 1 тұрағы. Б учаскесі.

Б учаскесінде табылған заттардың таралу аймағы 13620 м² құрайды. Б учаскесіндегі жерден табылған олжаларды жинау GPS навигаторының көмегімен жүргізілді (сурет. 1-3; 4; 5).

Үштоғай тұрағының GPS координаттары 1 учаске Б: солтүстік нүкте 50°47 '41,44" N; 65°14 '40,24" E; оңтүстік нүкте 50°47 '38,84" N; 65°14 '41,45" E; батыс нүкте 50°47 '41,49" N; 65°14 ' 31,38"E; шығыс нүктесі 50°47 '41.10" N; 65°14 '46.13" E.

Аз дәрежеде табиғи ландшафт Үштоғай 1 тұрағының Б учаскесіндегі адамның шаруашылық қызметі нәтижесінде құрылыс жұмыстарымен өзгерген (5-7-сурет). Жер бетінен табылған олжалардың жинағы жиналды, оған *қыш (14 фр.) және тас бұйымдары (58 дана)* кіреді.

Қыш ою-өрнекті фрагменттерге бөлінеді (1) және ою-өрнексіз (13). Бір ою-өрнекті фрагмент жалпақ түбі бар ыдыстың түбін білдіреді. Ұсақ, негізсіз фрагменттер тамырлардың қабырғаларымен ұсынылған.

Жалпақ түбі бар ыдыстың әшекейленген төменгі бөлігі ыдыстың төменгі бөлігінің түбінен өтетін көп қатарлы зигзагпен безендірілген. Ою-өрнек тегіс штаммен жасалған. Түбінің сынығында диаметрі 5 мм жартылай сақталған саңылау байқалады. Сыртқы және ішкі беттері қара қоңыр түсті. Қамыр охра, бақалшақ, слюда және тальк қоспасымен тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 13 мм (сурет. 18, 14).

Ыдыс қабырғаларының негізсіз фрагменттері (13) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. Сегіз фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: ірі түйіршектелген құм және шамот (2); охра (2); бақалшақ және охра (1); шамот (3). Фрагменттердің қалыңдығы 7-ден 12 мм-ге дейін.

Төрт фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Екі фрагменттің қамыры қоспалары борпылдақ: ірі түйіршектелген құм және шамот (1); шамот және бақалшақ (1). Тағы екі фрагменттің қамыры қоспалармен тығыз: охра (1); ірі түйіршектелген құм және бақалшақ (1). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 5-тен 10 мм-ге дейін.

Бір фрагменттің беттері қара қоңыр түсті. Бұл фрагменттің қамыры бақалшақтың қоспасымен тығыз, қалыңдығы 9 мм.

Тас бұйымдары: бастапқы ыдырау қалдықтарымен (4 дана); қайталама ыдырау қалдықтарымен (1 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (8 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (24 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (6 дана); жаңқалардан жасалған құралдармен (15 дана) ұсынылған.

Бастапқы бөліну қалдықтарына жаңқалар-қалдықтар ішінара сақталған жалбыр қабығы бар қалдықтар (1 дана) және шикізат сынықтары (3 дана) жатады. Ең үлкен диаметрлі жаңқа 31-ден 40 мм-ге дейінгі аралықта орналастырылған (сурет. 18, 13). Шикізат сынықтары ең үлкен диаметрі бойынша 11 – ден 20 мм-ге дейін бөлінеді-2 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-1 дана. Кварцитпесцессордан және кварциттен жасалған.

Қайта өңдеу қалдықтары ең үлкен мөлшері 10 мм-ге дейін болатын қабыршақтармен ұсынылған. Кварцит құмтасынан жасалған қабыршақ.

Қайта өңделмеген пластиналар сынған және медиальды (6 дана) және проксимальды (2 дана) бөліктерді қамтиды. Тікелей профильді пластиналардың медиальды бөліктері. Пластиналардың медиальды бөліктеріндегі жазықтықтағы қиманың пішіні әртүрлі: тікбұрышты – 3 дана; трапеция – 2 дана; шаршы – 1 дана. Түзу профильді пластинаның проксимальды бөліктері. Бір тақтайша нүктелі, ал екіншісі сызықты.

Екінші өңдеусіз пластиналардың ені 8 – ден 18 мм-ге дейін. Г.Ф.Коробкованың әдістемесіне сүйене отырып, пластиналардың медиальды бөліктері топтарға бөлінді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм-ге дейін. Екінші топқа 4 дана кірді; үшінші топқа-2 дана.; төртінші-2 дана. Пластиналардың медиальды бөліктерінің қалыңдығы 2-ден 4 мм-ге дейін. Үш пластинаның бірінші және екінші шетінде жою іздері көзбен байқалады. Кварцит құмтас тақталары (7 дана) жасалған және біреуі толығымен патинизацияланған.

Қайталама өңдеусіз жаңқалардың ең үлкен диаметрі бойынша келесідей бөлінетін жаңқа – дайындамалар: 11-ден 20 мм-ге дейін-16 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-6 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-1 дана; 41 – ден 50 мм-ге дейін-1 дана. Кварциттен жасалған (13 дана), кварцит құмтас (10 дана) және біреуі толығымен патинизацияланған.

Пластиналардан жасалған құралдарға қырғыштар (2 дана) және бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар (4 дана) жатады. Барлық құралдар пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Біреуі дөңес жүзі бар қырғыш, екіншісі түзу жүзі бар (сурет. 18, 5, 8). Қырғыштардың бір бүйір шеті қосымша вентральмен безендірілген: біріншісінде жалпақ жанасу,

екіншісінде тік. Қырғыш пышақтар дорсаладан тік жиекті ретушпен безендірілген.

Бүйір жиектері бойынша ретушпен пластиналарға мыналар жатады: дорсалдан бір бүйір жиек (1 дана) (сурет. 18, 7); дорсалдан екі бүйір жиек бойымен (1) (сурет. 18, 6); вентральдан бір бүйірлік жиек (1) (сурет. 18, 10); вентральдан екі бүйір жиек бойымен (1) (сурет. 18, 9). Пластиналардың жиектері барлық ұзындығының бойымен безендірілген. Пластиналардың барлық құралдарының ені 12-ден 18 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 3-тен 6 мм-ге дейін бөлінеді. Өнімдердің шеткі ретуші тегіс (4 дана), тік (1), аралас (1). Барлық құралдар кварцит құмтастан жасалған.

Жаңқалардан жасалған құралдарға *қырғыштар (8 дана), қырғыш-пышақ (1 дана), екі жақты өңделген құралдар (3 дана)* және ретуш алаңы бар жаңқалар (3 дана) жатады.

1-ші жүзі бар қырғыштардың арасында (2 дана). Олар қырғыш пышағы өткір ретушпен безендірілген пластиналық қабыршақтардан жасалған (сурет. 18, 4). Осы қырғыштардың бірінде дорсальдың бүйір жиектері тегіс жанасумен безендірілген. Сонымен қатар, 2 жүзі бар қырғыштар бөлектелген (2 дана) (сурет. 18, 3), қырғыш ретуш учаскесімен (1 дана), қырғыштардың сынықтары (2 дана), қырғыш пышақтың сынықтары (1 дана). Қырғыш пышақтар тік ретушпен (4 дана) және тік (4 дана) жасалған. Құралдар кварцит құмтасынан (6 дана) және кварциттен (2 дана) жасалған.

Пышақ қырғыш жаңқадан жасалған, оның үш бүйір жиегі жоғары тік жанасумен, ал бір шеті жалпақ жанасумен безендірілген. Құрал кварцит құмтасынан жасалған (сурет. 18, 12).

Екі жақты өңделген құралдар санаты (3 дана). Олардың ішінде *жебе ұштары*-2 дана және *екі жақты өңделген құрал*-1 дана. Екі жақты өңделген жебе ұштарының арасында түзу негізі бар бір тұтас. Оның өлшемдері 31×14×6 мм, ал негізінің ені 4 мм. Құрал кварциттен жасалған (сурет. 18, 2). Екінші құрал –кварцит құмтасынан жасалған ортаңғы бөліктің сынықтары (сурет. 18, 1).

Екі жақты өңделген құрал -сына. Бір жағы толығымен өңделген, ал екінші жағынан шеткі тегіс жанасу периметрі бойынша байқалады. Кварцит құмтастан жасалған құрал (сурет. 18, 11).

Жаңқалардың учаскелері тегіс (1 дана) және тік (2 дана) ретушпен безендірілген. Кварцит құмтасынан (2 дана) және кварциттен (1 дана) жасалған бұйымдар.

Үштоғай 1 тұрағы А учаскесінен жиналған материалдың саны жағынан көп және тас бұйымдарына қатысты біртекті. Тас өнеркәсібінің техникалық-типологиялық талдауы ежелгі адам ұзақ уақыт бойы нуклеустарды бөлумен айналысқан деп айтуға мүмкіндік береді. Бұл ретте нуклеустардың өзі Үштоғай 1 тұрағына дайын түрде әкелінген. Салыстырмалы хронологияның шекарасында Үштоғай 1 тұрағының А учаскесінде жер бетінен жиналған біртекті тас өнеркәсібі дамыған **неолит дәуіріне** жатады. А учаскесінде жұқа қабырғалы керамиканың фрагменттері

табылды, олардың беттерінде көптеген бұралмалы және өте жіңішке сызықтар бар, бұл Үштоғай 1 тұрағында **маханджар қышының** болу фактісін мойындауға мүмкіндік береді. Алайда, Маханджар типті неолиттік керамикадан басқа, Үштоғай 1 тұрағының А және Б учаскелерінде қола дәуіріндегі қыш ыдыстардың сынықтары бар. Осылайша, ескерткіште сақталған материал **неолит-қола дәуіріне** жатады. Ескерткіш апатты жағдайда.

Үштоғай тұрағы 2-2011 ж.

2011 жылы «Turgay discovery» қоғамдық ұйымының өкілдері Д.Б. Дей мен С.М.Козин Үштоғай ауылынан (Амангелді ауданы, Қостанай облысы) оңтүстік-шығысқа қарай 6,6 шақырым жерде орналасқан Талдыаша көлінің оңтүстік жағалауында барлау жұмыстарын жүргізді. Зерттеу барысында олар жер бетінен **қыш сынықтарын (23) және тастан жасалған бұйымдар (7 дана)** археологиялық олжаларды т жинады. Бұл артефактілер 2022 жылдың күзінде Орталыққа берілді.

Қыш фрагменттері ою-өрнекті (9 фр.) және ою-өрнексіз (14 фр.) болып бөлінді. Ою-өрнекті фрагменттердің ішінде: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (1 фр.) және ыдыс қабырғалары (8 фр.). Ою-өрнексіз фрагменттер: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (2 фр.) және ыдыс қабырғалары (12 фр.).

Ыдыстың ою-өрнекті жоғарғы бөлігінде (1) сызу техникасында жасалған түзу көлденең сызықтар байқалады. Тәж кесіндісі үшкір. Фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр және қызыл қоңыр. Қамыр ұсақ түйіршікті құм мен қабықтың қоспасымен араласқан, тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 6 мм (сурет. 20, 2).

Қабырғалардың ою-өрнекті фрагменттері (8).

Үш фрагмент сызылған түзу сызықтармен безендірілген. Екі фрагментте түзу параллель сызықтар түріндегі ою-өрнек әлсіз көрінеді. Бір фрагменттің ішкі және сыртқы беттері ашық қоңыр, ал екіншісі қоңыр. Екі фрагменттің қамыры шамот, құм және бақалшақ араласқан борпылдақ. Бір фрагменттің ішкі бетінде тоқыма іздері сақталған. Фрагменттердің қалыңдығы 8 және 10 мм. Бір фрагментте сызылған түзу және қиғаш сызықтар жақсы сақталған (сурет. 20, 8). Фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот, құм және бақалшақ қоспасы бар борпылдақ, қалыңдығы 10 мм.

Бес фрагмент таяқтың бұрышымен жасалған қысқа көлбеу сызықтармен безендірілген (сурет. 20, 3, 4). Бұл фрагменттердің сыртқы және ішкі беттерінің түсі әртүрлі: қызыл-қоңыр (1 фр.); ашық қоңыр (3 фр.); қара қоңыр (1 фр.). Барлық фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан, тығыз: шамот, құм және бақалшақ (1 фр.); құм және бақалшақ (2 фр.); ірі түйіршікті құм (2 фр.). Фрагменттердің қалыңдығы 8-ден 10 мм-ге дейін.

Ыдыстың ою-өрнексіз жоғарғы бөліктері (2) екі кішкене фрагменттермен ұсынылған. Тәждің жоғарғы бөлігінің бір фрагменті үшкір дөңгелектелген (сурет. 19, 14). Бұл фрагменттің беттері қоңыр түсті. Қамыр құм мен қабықтың қоспасы араласқан, тығыз, қалыңдығы 9 мм. Ыдыстың жоғарғы бөлігінің екінші фрагментінің тәж бөлімі де дөңгелектелген, бірақ сыртқа қарай сәл қиғаш (сурет. 19, 15). Фрагменттің беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр ірі түйіршікті құм араласқан тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 8 мм.

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнексіз фрагменттері (12) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. Бес фрагменттің сыртқы беті қызыл-қоңыр түсті. Олардың ішінде екі фрагменттің ішкі беті қара қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан, тығыз: ірі түйіршікті құм (2); бақалшақ, охра, құм (2); бақалшақ, және құм (1). Фрагменттердің қалыңдығы 7-ден 9 мм-ге дейін.

Екі фрагменттің сыртқы беті қара қоңыр түсті. Олардың біреуінің ішкі беті қызыл-қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан, тығыз: бақалшақ, шамот және құм (1); бақалшақ және құм (1). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 7 және 8 мм.

Бес фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Екі фрагментті қамыр шамот пен ірі түйіршікті құм араласқан қабатты және борпылдақ. Үш фрагментте қамыр құм мен бақалшақтың қоспалар араласқан, тығыз. Олардың біреуінің ішкі бетінде тоқыма іздері сақталған. Бұл фрагменттердің қалыңдығы 8-ден 10 мм-ге дейін.

Тас бұйымдары қайталама өңдеусіз пластиналармен (2 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (3 дана); жаңқалардан жасалған құралдармен (2 дана) ұсынылған.

Қайта өңделмеген пластиналар сынған және медиальды және проксимальды бөліктерді қамтиды. Пластинаның медиальды бөлігі түзу профильді және жазықтықта трапеция тәрізді қимасы бар қайталама өңдеусіз. Оның өлшемдері 18×11×3 мм. Қайта өңдеу іздері бір шетінен көзбен көрінеді. Пластинаның проксимальды бөлігі қисық профильмен және сызықтық платформамен. Оның өлшемдері 32×18×3 мм. Кварцит құмтас тақталарынан жасалған.

Пластинадан жасалған құралдарға медиальды бөліктерден (2 дана) және проксимальды (1 дана) жасалған бүйір жиектерінде ретуштелген тақтайшалар жатады. Бүйір жиектеріндегі ретуш тақтайшаларға мыналар жатады: дорсалдан бір шетінен ретуш тақтасы (сурет. 19, 5); дорсалдан екі бүйір жиегі бар тақта (сурет. 19, 4); вентральдан екі бүйір жиек бойымен пластина (сурет. 19, 3). Кәдеге жарату іздері вентральдан қарама-қарсы жиек бойымен дорсалдан бір шетінен өңделген пластинада белгіленді. Бұл өнімдер тиісінше ретуш сипатына ие: жартылай салқын, аралас, тегіс. Бүйір жиектеріндегі ретуш тақтайшаларының ені 13-14 мм, ал қалыңдығы 3-4 мм. Құралдар кварцит құмтасынан (2 дана) және кварциттен (1 дана) жасалған.

Жаңқалардан жасалған құралдар екі жақты өңделген құралдардың сынықтарымен ұсынылған. Олардың арасында циркониядан жасалған жебе

ұшының ортаңғы бөлігі, сондай-ақ кварцит құмтасынан жасалған екі жақты өңделген құралдың сынықтары бар (сурет. 19, 8, 9).

2022 жылдың күзінде Орталық қызметкерлері «Turgay discovery» өкілдерінің қатысуымен Үштоғай ауылынан (Амангелді ауданы, Қостанай облысы) оңтүстік-шығысқа қарай 6,6 шақырым жерде орналасқан Талдыаша көлінің жағалауын жоспардан тыс тексеруді жүзеге асырды. Талдыаша көлінің оңтүстік жағалауын және оған іргелес аумақты тексеру барысында ауданы 9221 м² олжалардың таралу аймағы тіркелді, ол Үштоғай 2 тұрағы деп аталды.

Жер бетінде жатқан археологиялық олжаларды бекіту әдісі GPS навигаторының көмегімен жүзеге асырылды. Үштоғай 2 тұрағы шегіндегі табиғи ландшафт 20-ғасырдың 90-жылдарында өзгеріске ұшыраған. Жер бетінен жиналған олжалар жинағына **қыш сынықтары (19 дана), тас бұйымдары (8 дана) және сүйек бұйымдары (2 дана)** кіреді.

Қыш фрагменттері ою-өрнекті (12 фр.) және ою-өрнексіз (7 фр.) болып бөлінді. Ою-өрнекті фрагменттердің ішінде: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (3 фр.) және ыдыс қабырғалары (9 фр.). Ою-өрнексіз фрагменттер: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (4 фр.) және қабырғалары (3 фр.).

Ыдыстардың әшекейленген жоғарғы бөліктері (3).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің бірінші фрагментінде тәждің астында сызу техникасында жасалған ромб немесе зигзаг құрайтын көп қатарлы қиғаш сызықтар байқалады. Тәж кесіндісі тегістелген, ішке қарай сәл қиғаш. Фрагменттің сыртқы және ішкі беті ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот, құм және охра қоспасымен тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 12 мм (сурет. 20, 13).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің екінші фрагментінде таяқтың бұрышымен жасалған қысқа қиғаш ойықтардың көлденең қатары көрінеді. Тәждің кесіндісі дөңгелектенеді-үшкір, ал мойны қысқа және сыртқа қарай иілген. Фрагменттің сыртқы беті патинизацияланған, ал ішкі беті жоғалған. Қамыр шамот пен бақалшақтың қоспасымен тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 5 мм (сурет. 20, 14).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің үшінші фрагментінде тәждің дәл астында тік қысқа ойықтары бар көлденең зигзаг, ал төменде көлденең көп қатарлы зигзаг орналасқан. Ою-өрнек сызу техникасында жасалған. Фрагменттің сыртқы және ішкі беттері патинизацияланған. Қамыр құм мен бақалшақтың қоспасымен тығыз, қалыңдығы 6 мм (сурет. 20, 15).

Қабырғалардың ою-өрнекті фрагменттері (9).

Бес кішкене фрагменттерде тісті штамппен жасалған сәндік мотивтер сақталған (сурет. 20, 11, 12). Үш фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Бұл фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалармен тығыз: бақалшақ (2), охра (1). Төртінші фрагменттің сыртқы беті ашық қоңыр, ал ішкі жағы қара қоңыр. Бұл фрагменттің қамыры шамот пен құм араласқан борпылдақ. Бесінші фрагменттің сыртқы беті қатты патинизацияланған, ал ішкі жағы ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот пен бақалшақтың қоспасымен тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 6 мм-ден 10 мм-ге дейін.

Екі фрагмент сызу техникасында жасалған ромб немесе зигзагты құрайтын көп қатарлы қиғаш сызықтармен безендірілген. Бір фрагменттің сыртқы және ішкі беті қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот, охра және бақалшақ қоспасы бар борпылдақ. Екінші фрагменттің сыртқы беті ашық қоңыр, ал ішкі жағы патинизацияланған. Қамыр шамот пен құм араласқан борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 12 мм (сурет. 20, 6).

Екі фрагмент сызу техникасында жасалған түзу параллель сызықтармен безендірілген. Бір фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот, охра және бақалшақ қоспалар араласқан, борпылдақ, оның қалыңдығы 12 мм (сурет. 20, 1). Екінші фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қоңыр түсті. Қамыр шамот пен құмның қоспалар араласқан, тығыз, қалыңдығы 8 мм.

Ыдыстардың ою-өрнексіз жоғарғы бөліктері (4).

Мойны қысқа және сыртқа қарай бүгілген және тегістелген тәжі бар ыдыстың жоғарғы бөлігінің бір бөлігі (сурет.19, 18). Сыртқы беті ашық қоңыр, ал ішкі беті қоңыр. Қамыр охра мен шамот қоспалар араласқан, тығыз, оның қалыңдығы 11 мм.

Тік мойын және дөңгелек тәжі бар ыдыстардың жоғарғы бөліктерінің *үш фрагменті* (сурет. 19, 16). Олардың біреуінде тәж кесіндісі нашар сақталған. Оның сыртқы беті патинизацияланған, ал ішкі жағы қоңыр түсті. Қамыр қабық пен слюда қоспалар араласқан, тығыз.

Екінші фрагменттің сыртқы беті қоңыр, ал ішкі беті жоғалады. Қамыр қабық пен құм араласқан тығыз. Үшінші фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот қоспалар араласқан, борпылдақ. Бұл фрагменттердің қалыңдығы 9 мм.

Қабырғалардың ою-өрнексіз фрагменттері (3) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. Екі фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті. Олардың бірінде сыртқы беті ішінара патинизацияланған. Қамыр шамот пен құм араласқан борпылдақ, олардың қалыңдығы 8 мм және 9 мм. Үшінші фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қою қоңыр түсті. Қамыр құм мен қабықтың қоспалары араласқан, тығыз, қалыңдығы 7 мм.

Тас бұйымдары (8 дана) шикізат сынықтарымен (3 дана); көлденең сынықтармен (1 дана); қайталама өңдеусіз пластинамен (1 дана); қайталама өңдеусіз жаңқамен (1 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (2 дана) ұсынылған.

Шикізат сынықтары бастапқы бөліну қалдықтарына жатады және ең үлкен диаметрі 51 – ден 60 мм – ге дейін-1 дана; 61-ден 70 мм-ге дейін-2 дана болып бөлінеді. Олар қызыл-қоңыр түсті ұсақ түйіршікті құмтастан жасалған және беті ішінара патинизацияланған. Талдыаша көлінің жағасында әртүрлі мөлшердегі ұсақ түйіршікті құмтастың ұқсас сынықтары табылды және оларды барлық құжатталған нысандар үшін маркер ретінде қарастыруға болады.

Нуклеустың «жасаруының» өнімі болып табылатын сынығының өлшемі 35×22×6 мм. Көлденең сынықтың бетінде ені 2-ден 7 мм-ге дейінгі пластиналар мен микропластиналардың негативтері бар. Кварцитқұмтасынан көлденең сынық жасалған (сурет. 19, 1).

Қайта өңделмеген пластина-бұл тікелей профильді және сызықтық платформасы бар проксимальды бөлік. Оның өлшемдері 25×10×4 мм. халцедонолиттен жасалған және ішінара патинизацияланған.

Қайталама өңдеусіз жаңқалар-бұл жаңқа-дайындама және ең үлкен диаметрі бойынша 21-ден 30 мм-ге дейін орналастырылған. Кварциттен жасалған.

Пластиналық құралдарға бұрыштық кескіш (1 дана) және соңында сақталған ретуш бөлімі бар пластина (1 дана) кіреді. Кескіш пластинаның медиальды бөлігінен жасалған, оның өлшемдері 19×12×3 мм дорсалдың қарама-қарсы шетінде тегіс жанасу аймағы байқалады. Кварцитқұмтасынан жасалған кескіш (сурет. 19, 6).

Екінші құрал асимметриялық пункция болды. Соңында тік ретуштың кішкене бөлігі сақталған. Бұл өнім пластинаның проксимальды бөлігінен жасалған, оның өлшемдері 15×8×2 мм. Халцедонолиттен жасалған құрал (сурет. 19, 7).

Сүйектен жасалған бұйымдар (2 дана) сақталған беті тегістелген қоқыстармен ұсынылған (сурет. 19, 11).

2023 жылдың жазында Үштоғай 2 автотұрағында егжей-тегжейлі зерттеу жұмыстары жалғасты. Ескерткіште GPS навигаторының көмегімен артефактілер тіркеліп, олжалардың таралу шекаралары анықталды (сурет. 1-3; 5; 11). **Үштоғай 2 тұрағында** олжалардың таралу аймағы 12804 м² құрады (фото 8-10).

Үштоғай тұрағының GPS координаттары 2: солтүстік нүкте 50°47'35,04"N; 65°14 '22,65" E; оңтүстік нүкте 50°47 '30,78" N; 65°14 '21,10"E; батыс нүкте 50°47'33,56"N; 65°14 '19,46" E; шығыс нүктесі 50°47 '34,54" N; 65°14 '27,87" E.

Артефактілер жинағына **қыш сынықтары (45 дана), тас бұйымдары (4 дана) және сүйек бұйымдары (1 дана)** кірді.

Қыш фрагменттері ою-өрнекті (16 фр.) және ою-өрнексіз (29 фр.) болып бөлінді. Ою-өрнекті фрагменттердің ішінде: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (3 фр.) және ыдыс қабырғалары (13 фр.). Ою-өрнексіз фрагменттер: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (2 фр.); ыдыстардың қабырғалары (26 фр.); түбінің бөлігі (1 фр.).

Ыдыстардың ою-өрнекті жоғарғы бөліктері (3).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің бірінші кішкене фрагментіндегі ою-өрнек таяқшамен жасалған қысқа ойықтардың көлденең қатары түрінде тәждің астында бірден байқалады. Тәж кесілген. Бұл фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот пен ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 6 мм (сурет. 20, 5).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің екінші фрагментінде бұрышта көлбеу сызыққа іргелес параллель сызықтар түрінде сызу техникасында жасалған ою-өрнек көрсетілген. Көлеңкеленген үшбұрыштың бөлігі сақталған деп болжануда. Тәж кесіндісі- дөңгелек. Сыртқы және ішкі беті қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот, бақалшақ және охра қоспалары араласқан, борпылдақ және қабатты. Фрагменттің қалыңдығы 10 мм (сурет. 20, 10).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің үшінші фрагментінде тәждің астында көлбеу сызықпен сызылған қысқа тік сызықтар қатары өтеді, ал төменде көлеңкеленген үшбұрыштар қатары өтеді деп болжануда.

Сақталған сәндік композиция ұсақ тісті штамппен жасалған. Тәждің кесіндісі дөңгелектеніп, сәл сыртқа қарай қисайған. Сыртқы және ішкі беттері кара қоңыр түсті. Қамыр құм мен жаңқаның қоспалары араласқан, тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 8 мм (сурет. 20, 9).

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнекті фрагменттері (13).

Әр түрлі ыдыстардан *үш фрагментте* көп қатарлы ромб немесе зигзагтар түзетін қиғаш сызықтар көрінеді. *Бір фрагменттегі* ою-өрнек тісті штамппен жасалған. Бұл фрагменттің сыртқы беті ашық қоңыр, ал ішкі беті қоңыр. Қамыр құм мен бақалшақтың қоспалары араласқан, тығыз, қалыңдығы 10 мм (сурет. 20, 18). Басқа *екі фрагменттегі* ою-өрнек сызу техникасында жасалған. Бір фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз, қалыңдығы 9 мм. Екінші фрагменттің сыртқы және ішкі беттері кара қоңыр түсті. Қамыр көрінетін қоспасыз тығыз, қалыңдығы 10 мм (сурет. 20, 19).

Төрт фрагмент сызылған түзу және көлбеу сызықтармен безендірілген. Екі фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот пен құм араласқан борпылдақ және қабатты. Фрагменттердің қалыңдығы 9 мм және 11 мм. Үшінші фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қою қоңыр түсті. Қамыр құм араласқан, тығыз, қалыңдығы 6 мм (сурет. 20, 7). Төртінші фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот пен бақалшақ қоспасы араласқан, борпылдақ, қалыңдығы 9 мм.

Екі фрагменттегі ою-өрнек кішкентай тісті штампмен жасалған. Бір фрагментте бұрышты құрайтын қайта пайдалануға болатын көлбеу сызықтар байқалады. Сақталған ою-өрнек көп қатарлы зигзагтың бөлігі болып табылады (сурет. 20, 17). Екінші фрагментте екі параллель сызықтың арасына орналастырылған меандр тәрізді өрнек бар (сурет. 20, 16). Бұл фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалармен тығыз: құм және охра (1); құм және бақалшақ (1). Фрагменттердің қалыңдығы 8 мм.

Төрт фрагментте ою-өрнек нашар көрінеді, бірақ сызу техникасында жасалған жұқа түзу сызықтармен ұсынылған. Ою-өрнек пен қамырға сүйене отырып екі фрагмент бір ыдыстан жасалған деп болжауға болады. Бұл фрагменттердің беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот, құм және бақалшақ қоспасы араласқан, борпылдақ, олардың қалыңдығы 8 мм. Қалған екі фрагменттің сыртқы және ішкі беттері де ашық қоңыр түсті. Бұл

фрагменттердің қамыры шамот пен бақалшақтың қоспасы араласқан, борпылдақ. Олардың қалыңдығы 8 мм және 10 мм.

Ыдыстардың ою-өрнексіз жоғарғы бөліктері (2).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің бір бөлігінде тәж кесіндісі көрсетілген (сурет. 19, 13), ал екінші фрагментте тәж кесіндісі дөңгелектеніп, сәл сыртқа қарай қисайған (сурет. 19, 12). Бұл фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Бірінші фрагменттің қамыры құм қоспасы араласқан, тығыз, оның қалыңдығы 7 мм. Екінші фрагменттің қамыры шамот пен құм қоспасы араласқан борпылдақ, қалыңдығы 8 мм.

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнексіз фрагменттері (26) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. *Бес фрагменттің* беттері қызыл-қоңыр түсті. Олардың бір фрагментінің ішкі беті қара қоңыр түсті. Бұл фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан борпылдақ: шамот және охра (2); охра және бақалшақ (1); құм және бақалшақ (1); ұсақ түйіршікті құм (1). Фрагменттердің қалыңдығы 7-ден 9 мм-ге дейін.

Төрт фрагменттің сыртқы беті жоғалған, ал ішкі жағы қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан борпылдақ: шамот, ірі құм, охра және бақалшақ (3); ірі құм (1). Фрагменттердің қалыңдығы 8-ден 14 мм-ге дейін.

Он жеті фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Бір фрагменттің ішкі беті қара қоңыр түсті. Он төрт фрагменттің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан, борпылдақ: шамот және ірі түйіршікті құм (6); очер, шамот және бақалшақ (2); охра және құм (1); қабық және құм (2); шамот және құм (3). Үш фрагментті қамыр әр түрлі қоспалар араласқан тығыз: құм және қабық (2); шамот, охра және бақалшақ (1). Екі фрагментте тоқыма іздері байқалады. Фрагменттердің қалыңдығы 7-ден 15 мм-ге дейін.

Ыдыстың ою-өрнексіз түбі бөлігі (1).

Жалпақ түбі бар ыдыстың төменгі бөлігінің сыртқы беті ашық қоңыр, ал ішкі беті қызыл-қоңыр. Қамыр шамот пен құм араласқан борпылдақ және қабатты. Фрагменттің қалыңдығы 19 мм (сурет. 19, 17).

Тас бұйымдары (4 дана) шикізат сынықтарымен (1 дана); тік сынықтармен (1 дана); қайталама өңдеусіз пластинамен (1 дана); тегістелген құрал сынықтарымен (1 дана) ұсынылған.

Шикізат сынықтары бастапқы бөліну қалдықтарына жатады және ең үлкен диаметрі бойынша 21-ден 30 мм-ге дейін орналастырылған. Қоңыр яшмадан жасалған, ал бетінде жартылай сақталған жалбыр қабығы бар.

Нуклеустың «жасарту» өнімі болып табылатын тік сынықтың өлшемі 30×15×8 мм. Тік сынықтың бетінде ені 3-тен 5 мм-ге дейін пластиналар мен микропластиналардың негативтері бар. Кварцитопесцессордан тік сынық жасалған (сурет. 19, 2).

Қайта өңделмеген пластина-бұл түзу профильді және жазықтықта трапеция тәрізді қимасы бар медиальды бөлік. Кварцит құмтастан жасалған. Оның өлшемдері 11×10×3 мм. Екі шетінде қайта өңдеу іздері көзбен байқалады.

Сүйектен жасалған бұйым (1 дана) бір үсті мен ұшы тегістелген (сурет. 19, 10).

Үштоғай 2 автотұрағында алынған материал аз және табиғаты бойынша әр түрлі. Керамика бөлшектелген, бірақ сәндік композициялар мен ою-өрнек техникасы бойынша, сондай-ақ жалпақ түбі бар ыдыстың түбі салыстырмалы хронология шегінде **қола дәуірімен** салыстыруға мүмкіндік береді. Ұқсас ою-өрнектер синташтин-петр уақытынан бастап Алексеев-саргарин кезеңіне дейін кездеседі. Сүйек пен тас бұйымдарының сынықтары аз. Алайда, призмалық тақталардан және дайындама тақталарынан негативтері бар техникалық сынықтардың болуы хронологиялық шекараларды **дамыған неолит-энеолитке** дейін кеңейтуге мүмкіндік береді. Ескерткіш апатты жағдайда.

Үштоғай 3 тұрағы. А учаскесі.

2023 жылдың жазында Талдыаша көлінің оңтүстік-шығыс жағалауы мен оған іргелес аумақты зерттеу барысында 18995 м² олжалардың таралу аймағы тіркелді. Осыған байланысты олжалардың таралу шекаралары Үштоғай 3 тұрағы ретінде А, Б, В учаскелерімен құжатталған (сурет. 1-3; 5; 12). Бұл олжалардың таралу аймақтары локализацияланған және олардың арасында артефактілер табылмаған кеңістік бар. А пункті мен В пункті арасында қашықтық 32 м құрайды, бұл көктемде көлге су ағатын табиғи шұңқырлардың болуына байланысты. А пункті мен В пункті арасындағы қашықтық едәуір және 101 м құрайды, бұл антропогендік белсенділікпен түсіндіріледі. Үштоғай 3 тұрағы Үштоғай ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 7 км жерде орналасқан (Амангелді ауданы, Қостанай облысы). Ескерткіштің бетінен олжаларды жинау GPS навигаторының көмегімен жүргізілді. А учаскесінде табылған олжалардың таралу алаңы 5519 м² құрайды. Табиғи ландшафт. Үштоғай 3 тұрағы, әсіресе А учаскесі адамның шаруашылық қызметі суару жүйесі нәтижесінде 20-шы ғасырдың 90-шы жылдары өзгерген (фото 11, 12).

Үштоғай тұрағының GPS-координаттары 3 А учаскесі: солтүстік нүкте 50°47 '36,69" N; 65°14 '43,89" E; оңтүстік нүкте 50°47 '34,63" N; 65°14 '43,97"E; батыс нүкте 50°47 '35,79" N; 65°14 ' 41,03"E; шығыс нүктесі 50°47 '36.19" N; 65°14 '47.96" E.

Үштоғай 3 тұрағының А учаскесінің бетінен **қыш ыдыстарды (7 фр.) және тас бұйымдарын (27 дана)** қамтитын олжалар жинағы жиналды.

Қыш ұсақ фрагменттермен ұсынылған, олардың үшеуі ыдыс қабырғаларының негізсіз фрагменттері қолмен жасалған, ал төртеуі қыш дөңгелекте жасалған ыдыстардан жасалған. Қолмен жасалған ыдыс қабырғаларының фрагменттерінен ақпарат аз, өйткені олар нашар сақталған. Бұл фрагменттердегі қабырғалардың беті ішінара жоғалған. Екі фрагменттің қамырына ірі түйіршікті құм араласқан, борпылдақ. Бір

фрагменттің қамыры қоспаларсыз, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 6-дан 8 мм-ге дейін.

Қыш дөңгелегінде жасалған ыдыстардан алынған төрт фрагментті қамыр қызыл кірпіш түсті саздан жасалған, ал бетінде сары түсті ангоб жартылай сақталған. Сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарап, бір ыдыстан *екі фрагмент* деп айтуға болады. Қамыр көрінетін қоспаларсыз, тығыз, олардың қалыңдығы 6 мм және 9 мм. *Үшінші фрагментте* ангоб ішінара сақталған. Беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр қоспасыз, тығыз, қалыңдығы 8 мм (сурет. 21, 15). *Төртінші фрагменттің* сынығы диаметрі 4 мм бұрғыланған, бірақ жартылай саңылау бар. Бұл фрагменттің пряслица бөлігі болуы мүмкін, бірақ фрагменттің пішіні жоқ. Сірә, бұл фрагмент ыдысты қалпына келтірген саңылауды сақтап қалған. Қамыр қоспасыз, тығыз, қалыңдығы 7 мм (сурет. 21, 14).

Тас бұйымдары бастапқы бөліну қалдықтарымен (7 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (3 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (9 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (4 дана); жаңқалардан жасалған құралдармен (4 дана) ұсынылған.

Бастапқы ыдырау қалдықтарына жаңқалар-қалдықтар (2 дана) және шикізат сынықтары (5 дана) жатады. Қалдықтардың жаңқалары арасында ең үлкен диаметр байқалады: 21 – ден 30 мм – ге дейін – 1 дана; 31 – ден 40 мм-ге дейін-1 дана. Шикізат сынықтары ең үлкен диаметрі бойынша 11-ден 20 мм-ге дейін-2 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-3 дана. Шикізаттың екі сынығында жартылай жалбыр қабығы сақталған. Кварцит құмтастан (5 дана) және алевролиттен (2 дана) жасалған. Қайта өңделмеген пластиналар сынған және медиальды (2 дана) және проксимальды (1 дана) бөліктерді қамтиды. Тікелей профильді қайта өңдеусіз пластиналардың медиальды бөліктері. Бір медиальды пластинаның жазықтықтағы көлденең қимасы параллелограмм түрінде, ал екіншісінде квадрат түрінде. Бірінші пластинаның өлшемдері 22×12×3 мм, ал екіншісінің өлшемдері 13×14×4 мм. Екі шетіндегі бір пластинада қайта өңдеу іздері көзбен байқалады. Пластинаның проксимальды бөлігі түзу профильді және бойлық түзетілген платформамен берілген. Оның өлшемдері 17×17×4 мм, кварцит құмтас (2 дана) және кварцит (1 дана) плиталарынан жасалған. Қайталама өңдеусіз жаңғақтар -бұл ең үлкен диаметрі бойынша келесідей бөлінетін жаңғақ-дайындамалар: 11 – ден 20 мм – ге дейін – 4 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-4 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-1 дана. Кварциттен (1 дана) және кварцит құмтастан (8 дана) жасалған.

Пластиналардан жасалған құралдарға қырғыштар (2 дана) және бүйір жиектеріндегі ретуш пластиналар (2 дана) жатады.

Дөңес, тегіс жүзі бар бір қырғыш қабырға тақтасының медиальды бөлігінен жасалған (сурет. 21, 1), ал екіншісі солға қарай қисайған пышақпен пластинаның дистальды бөлігінен жасалған (сурет. 21, 2). Екінші қырғышта вентральды қалдықтардың іздері байқалады. Қырғыш пышақтар дорсаладан тік жиекті ретушпен безендірілген.

Бүйір жиектері бойынша ретуштелген пластиналарға мыналар жатады: дорсалдан екі бүйір жиегі бойынша ретуштелген пластина (1 дана) және вентралдан бір бүйір жиегі бойынша ретуштелген пластина (1 дана). Бірінші пластина дорсалдан екі жиектің бүкіл ұзындығы бойынша біріктірілген ретушпен безендірілген (сурет. 21, 6), ал екіншісі вентральдан бір жиектің бүкіл ұзындығы бойынша тік ретуш (сурет. 21, 5). Соңғысында дорсалдан карама-қарсы жиекте кәдеге жарату іздері бар. Бүйір жиектерінде жанасатын тақтайшалар медиальды бөліктерден жасалған. Құралдардың ені 10-нан 18 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 4-тен 7 мм-ге дейін. Құралдар кварцит құмтасынан (3 дана) және кварциттен (1 дана) жасалған.

Қабыршақ құралдарына қырғыштар (2 дана) және ретуш алаңы бар қабыршақтар (2 дана) жатады. Бұл жағдайда қырғыштардың бірі табақша қабыршақтан жасалған, оның дөңес оң жақ қиғаш пышағы тік ретушпен безендірілген (сурет. 21, 3). Тік ретушпен безендірілген бір жүзі бар екінші қырғыш (сурет. 21, 4). Құралдар кварцит құмтасынан (3 дана) және кахолонгтан (1 дана) жасалған.

Үштоғай 3 тұрағы. Б учаскесі.

Б учаскесінен аумақты **бастапқы зерттеу** нәтижесінде бірнеше олжалар алынды. Олар: **қыш (2 фр.) және тас бұйымдары (4 дана)**. Одан әрі қарай ескерткіштің осы бөлігіндегі жер бетінен табылған олжаларды жинау GPS навигаторының көмегімен жүргізілді. В учаскесінде табылған заттардың таралу аймағы 9502 м² құрайды (сурет. 1-3; 5; 12). Табиғи ландшафт адамның шаруашылық қызметі нәтижесінде және Үштоғай 3 тұрағының Б учаскесінде өзгерген (фото 13, 14). Үштоғай тұрағы 3 Б учаскесінің GPS координаттары: солтүстік нүкте 50°47 '40,41" N; 65°14 '51,86" E; оңтүстік нүкте 50°47 '35,94" N; 65°14 '52,00" E; батыс нүкте 50°47 '37,41" N; 65°14 '48,52"E; шығыс нүктесі 50°47 '37.66" N; 65°14 '54.15" E.

Нәтижесінде жер бетінен **қыш (10 фр.) және тас бұйымдары (26 дана)** олжалар жинағы жиналды.

Бастапқы жинаққа енген қыш ыдыстардың фрагменттері ыдыс қабырғаларының ұсақ, ою-өрнексіз фрагменттерімен ұсынылған. Бір фрагменттің беттері *қызыл-қоңыр түсті*. Қамыр шамот, ірі түйіршікті құм, бақалшақ және охра қоспасы араласқан, борпылдақ. Фрагменттің қалыңдығы 13 мм екінші фрагменттің беттері ашық қоңыр түсті. Қамыр шамот пен ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 9 мм.

Тас бұйымдарына қайталама өңдеусіз пластиналар жатады (1 дана); қайталама өңдеусіз үлпектер (1 дана); үлпектерден жасалған құралдар (2).

Қайта өңдеусіз пластиналарға түзу профильді пластинаның медиальды бөлігі және квадрат түріндегі жазықтықтағы қима пішіні жатады. Пластинаның өлшемдері 12×12×3 мм. Қайта өңдеу іздері вентральдан екі

бүйір жиек бойымен көзбен байқалады. Кремний тақтатастарынан жасалған тақтайшалар.

Екінші өңдеусіз жаңқалар -бұл жаңқа -дайындама, ол ең үлкен диаметрі бойынша 11-ден 20 мм-ге дейінгі аралықта орналасады. Зат патинизацияланған.

Жаңқа құралдарына қырғыштың сынықтары мен «түймесі» бар пышақтың сынықтары жатады. Қырғыш пышақтың сақталған бөлігі тік ретушпен безендірілген. Қырғыштың сынықтары кварцитқұмтасынан жасалған. «Түймесі» бар өнімнің сақталған бөлігіне сүйене отырып, бұл кварциттен жасалған екі жақты өңделген құрал болған деп айтуға болады.

GPS навигаторының көмегімен жиналған **қыш (10 фр.)** сондай-ақ сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінген ыдыс қабырғаларының ұсақ, ою-өрнексіз фрагменттерімен ұсынылған. Бір ыдыстан шыққан деп болжанған *қызыл-қоңыр түсті төрт фрагменттің* беттері. Фрагменттердің қамыры бақалшақ, шамот және охра қоспасы араласқан, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 8-9 мм.

Алты фрагменттің беттері ашық қоңыр түсті. Төрт фрагменттің қамыры әртүрлі қоспалармен борпылдақ: ірі түйіршікті құм және охра (2); шамот және слюда (1); шамот (1). Екі фрагменттің қамыры көрінбейтін қоспасыз, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 7-ден 11 мм-ге дейін.

Тас бұйымдары шикізат сынықтарымен (2); тік сынықтармен (1 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (4 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (10); пластиналардан жасалған құралдармен (3); жаңқалардан жасалған құралдармен (4 дана); қиыршық тастан жасалған құралмен (1 дана); ұсақтайтын құралмен (1 дана) ұсынылған.

Шикізат қалдықтары-бұл бастапқы бөлінудің қалдықтары. Ең үлкен диаметрі бойынша олар 11-ден 20 мм-ге дейін орналастырылған. Кварцит құмтасынан жасалған.

Нуклеустың «жасарту» өнімі болып табылатын *тік сынықтардың* өлшемдері 20×17×4 мм. Тік сынықтың бетінде ені 3-тен 7 мм-ге дейінгі пластиналар мен микропластиналардың негативтері бекітілген. Кварцитпесцессордан тік сынықтар жасалған (сурет. 21, 10).

Қайта өңделмеген пластиналар сынған және тек тікелей профильді медиальды бөліктерді қамтиды. Жазықтықтағы көлденең қиманың пішіні екі пластинада тікбұрышты, ал екеуінде төртбұрышты. Үш пластинаның ені 8-ден 13 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 3-4 мм. Бір пластинаның өлшемдері 47×35×14 мм-ге тең (сурет. 21, 11). Кәдеге жарату іздері дорсалдан бір шетінен екі пластинада көзбен байқалады. Кварцит құмтас тақталарының медиальды бөліктері жасалған.

Қайталама өңдеусіз жаңқалар ең үлкен диаметрі бойынша келесідей бөлінетін жаңқа дайындамалар: 11 – ден 20 мм-ге дейін-7 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-3 дана.Кварциттен (1 дана) және кварцитпесцессордан (9 дана) жасалған.

Пластиналардан жасалған құралдарға бүйір жиектерінде ретуштелген пластиналар (2 дана) және пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған ойықтары бар пластина (1 дана) жатады. Бүйір жиектеріндегі ретуш тақтайшалары *дорсаладан бір бүйір жиегі бар* ретуш тақтасынан (сурет. 21, 8) және *вентральдан екі бүйір жиегі бар* ретуш тақталарынан тұрады (сурет. 21, 9). Дорсалдан бүйір жиегінің бөлігі бірінші тақтайшаның жанында жалпақ жанасумен, ал екінші тақтайшаның бүйір жиектері бүкіл ұзындығы бойынша тік жанасумен безендірілген. Пластиналардың ені бүйір жиектерінде 10 және 12 мм, ал қалыңдығы 3 мм.

Екі бүйір жиегі, сондай-ақ бүкіл ұзындығы бойынша ойықтар тік ретушпен өңделген. Ойықтары бар пластинаның ені 15 мм, ал қалыңдығы 4 мм (сурет. 21, 7). Құралдар кварцит құмтасынан жасалған (2 дана) және біреуі патинизацияланған.

Жаңқалардан жасалған құралдарға қырғыштар (2 дана), екі жақты өңделген құрал жүзінің сынықтары (1 дана) және ретуш учаскесі бар жаңқалар (1 дана) жатады. Қырғыштардың арасында 1-ші жүзі бар бір құрал бар, ол ретушпен безендірілген (сурет. 21, 13). Екінші қырғыш-сынық. Құралдар кварцит құмтасынан (3 дана) және кремнийлі алевролиттен (1 дана) жасалған.

Толығымен жабылған жалбыр қабының *қиыршық тастарында* қырғыштың тік сипаты бар бөлігі байқалады. Қиыршық тастардың ең үлкен диаметрі 31-ден 40 мм-ге дейін (сурет. 21, 12).

Басқа құралдар тобына үшбұрышты пішінді сынықтармен ұсынылған кесу құралы жатады. Пышақ сақталмаған. Дөңгелек пішінді конустық бөлік. Бір жағында қабық бөлігі қаптамамен өңделген, ал екінші жағында жалбырдың қабығы бар. Қаптаманың ені 51 мм, ал қалыңдығы 36 мм. Қапталдың бүйір жиектері мен үстіңгі жағы екі жақты шеткі ретушпен безендірілген. Бір жағы ішінара жалбыр қабымен жабылған, ал екінші жағы тек шүйде орналасқан жерде сақталған. Шабатын құралдың ені 111 мм, ал қалыңдығы 36 мм (сурет. 22, 2).

Үштоғай 3 тұрағы. В учаскесі.

В учаскесінде табылған олжалардың таралу аймағы 3974 м² құрайды (сурет. 1-3; 5; 12). Ескерткіштің бетінен табылған олжаларды жинау GPS навигаторының көмегімен жүргізілді. Табиғи ландшафт адамның шаруашылық қызметі нәтижесінде құрылыс жұмыстарымен және Үштоғай 3 тұрағындағы учаскеде өзгерген (фото 15, 16).

Үштоғай тұрағы 3 учаскенің GPS-координаттары: солтүстік нүкте 50°47'34,73"N; 65°14 '35,45" E; оңтүстік нүкте 50°47 '31,30" N; 65°14 '37,02"E; батыс нүкте 50°47 '33,66" N; 65°14 ' 34,68"E; шығыс нүктесі 50°47 '33.09" N; 65°14 '38.55" E.

Ескерткіштің бетінен табылған олжалардың жинағы жиналды, оған *қыш (4 фр.) және тас бұйымдары (4 дана)* жатады.

Қыш сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінген ыдыс қабырғаларының ұсақ бөлшектерімен ұсынылған. *Екі фрагменттің беттері* қызыл-қоңыр түсті. Фрагменттердегі қамыры әр түрлі қоспалар араласқан, борпылдақ: шамота (1); бақалшақ және охра (1). Фрагменттердің қалыңдығы 6 мм және 9 мм. Тағы екі фрагменттің *беттері ашық қоңыр түсті*. Қамыр шамот пен ұсақ түйіршікті құм араласқан борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 9 мм.

Тас бұйымдарына қайталама өңдеусіз жаңқалар (1 дана); жаңқалардан жасалған құралдар (2 дана) және кесетін қару жатады.

Қайталама өңдеусіз жаңқалар -бұл ең үлкен диаметрі бойынша 11-ден 20 мм-ге дейінгі аралықта орналасқан жаңқа -дайындама. Кварциттен жасалған.

Жаңқалардан жасалған құралдарға қырғыштардың сынықтары кіреді (2 дана). Қырғыш пышақтардың сақталған аймақтары тік ретушпен безендірілген. Қырғыштардың сынықтары кварцитқұмтасынан жасалған.

Трапедия тәрізді *шабатын қару*. Бүйір жиектері мен жүзі екі жақты шеткі ретушпен безендірілген. Бір жағы толығымен қапталған, ал екінші жағы ішінара безендірілген, онда жалбыр қабығы сақталған. Құралдың ұзындығы 90 мм, ені 67 мм, қалыңдығы 24 мм. Шүйде бөлігі жоқ. Тек сопақ пішінді алаң ғана сақталған. Алаңның ені 37 мм, ал қалыңдығы 18 мм. Пышақ қатты қиғаш, ені 63 мм. Пышақтың пішініне қарағанда, құрал балта ретінде пайдаланылуы мүмкін. Алевролиттен жасалған (сурет. 22, 1).

Үштоғай 3 тұрағында алынған материал қатты бөлшектелген, мәнерлі емес және сипаты бойынша әр түрлі. Бұл қышқа да (23 фр.), сондай-ақ тас бұйымдарына да қатысты (61 дана). Бұл ескерткіштегі қыш ыдыстардың қабырғалары көрсетілмегендіктен, ол салыстырмалы хронологиялық шектерді белгілеу үшін қажетті ақпаратқа бере алмайды. Бұл ерекшелік орта ғасырларда анықталған қыш ыдыстардан алынған фрагменттерге қатысты емес. Осыған байланысты Үштоғай 3 тұрағының жоғарғы шекарасы **орта ғасырлар дәуірі** болуы мүмкін. *Төменгі шекараны* анықтау үшін *энеолит дәуірімен* байланысты тас бұйымдарының таңбалау белгілері ескерілді.

Біріншіден, тас бұйымдарының 90%-ы кварциттер мен кварцит құмтастарынан жасалған; екіншіден, жаңқалардан жасалған дайындамалар 72% құрайды, ал құралдардың 63% жаңқалардан жасалған құралдарға тиесілі; үшіншіден, құрал кешенінде малтатас бұйымдарының болуы; төртіншіден, екі жақты өңделген пышақ сияқты құралдардың, «түйме», қырғыштар, кесетін құралдардың болуы. Тас бұйымдарының бұл көрсеткіштері терсекс-ботай көне жәдігерлеріне де, геометриялық қыштың энеолиттік мәдениеттерінің ортақтығына да тән. Ескерткіш апатты жағдайда.

Талдысай 1 қонысы.

Талдысай 1 қонысы 2023 жылдың жазында Талдыаша көліне іргелес аумақты зерттеу барысында табылды. Талдыаша көлінің оңтүстік жағалауында, Үштоғай ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 6,6 шақырым жерде (Амангелді ауданы, Қостанай облысы) және Үштоғай 2 тұрағынан шығысқа қарай 0,025 шақырым жерде орналасқан (сурет. 1-3; 5; 11).

Талдысай 1 ескерткішіндегі табиғи ландшафт 20-шы ғасырдың 90-шы жылдары адамның шаруашылық қызметі нәтижесінде суару жүйесімен өзгерген (фото 17-19). GPS навигаторын пайдалану арқылы жер бетінен екі құрылымның айналасында табылған олжалардың таралу шекаралары анықталды, мүмкін ол тұрғын үй шұңқырлары болуы мүмкін. 1 құрылым сопақша, алаңы 255 м² (фото 20), ал 2 құрылымы дөңгелек, алаңы 115 м² (фото 21). Құрылымдардың жанында табылған олжалардың таралу аумағы олардың алаңын ескере отырып 4033 м² құрайды. Талдысай 1 елді мекенінің бетінде тек қыш ыдыстардың сынықтары табылды. Сонымен қатар, күйдірілген ұсақ сүйектер де табылды.

Талдысай елді мекенінің GPS координаттары 1: солтүстік нүкте 50°47 '38,32" N; 65°14 '30,04" E; оңтүстік нүкте 50°47 '35,29" N; 65°14 '27,89"E; батыс нүкте 50°47'36,90"N; 65°14 '28,22" E; шығыс нүктесі 50°47 '36.61" N; 65°14 '31.55" E.

Қыш фрагменттері (64) ою-өрнекті (21 фр.) және ою-өрнексіз (43 фр.) болып бөлінген. Ою-өрнекті фрагменттер: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (3 фр.) және ыдыстардың қабырғалары (18 фр.). Ою-өрнексіз фрагменттерге жатады: ыдыстардың жоғарғы бөліктері (7 фр.), ыдыстардың қабырғалары (35 фр.) және төменгі бөлігі (1 фр.). Қыш айтарлықтай бөлшектенген.

Ыдыстардың ою-өрнекті жоғарғы бөліктері (3).

Ыдыстың жоғарғы бөлігінің бірінші фрагментінде үшбұрышты құрайтын төрт қатар қиғаш сызылған сызықтар байқалады. Тәж кесіндісі тегістелген, ішке қарай сәл қиғаш. Ыдыстың жоғарғы бөлігінің сыртқы және ішкі беттері қара қоңыр түсті. Фрагменттің сыртқы беті ішінара патинамен

жабылған. Қамыр құм мен охра араласқан борпылдақ. Фрагменттің қалыңдығы 8 мм (сурет. 23, 7).

Екінші фрагмент сызу техникасында жасалған көлбеу сызықтармен безендірілген. Тәж кесіндісі -дөңгелек. Қамыр бақалшақ пен құм араласқан тығыз. Сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Фрагменттің қалыңдығы 8 мм (сурет. 23, 9).

Үшінші фрагмент ромб тәрізді жасушалары бар ұсақ тормен безендірілген. Орындау техникасы көрінбейді, өйткені ойықтар патинамен жабылған.

Тәж кесіндісі дөңгелектеніп, сыртқа қарай қисайған. Сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті, бірақ ішінара патинамен жабылған. Қамыр шамот, бақалшақ және құм араласқан. Фрагменттің қалыңдығы 10 мм (сурет. 23, 8).

Қабырғалардың ою-өрнекті фрагменттері (18).

Әр түрлі ыдыстардан он кішкене фрагменттерде түзу және көлбеу сызықтар көрінеді (сурет. 23, 1). Ою-өрнек қалпына келтірілмейді.

Екі фрагменттің сыртқы беті ішінара патинизацияланған. Бұл фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері: ашық қоңыр (5), қызыл қоңыр (2), қою қоңыр (2), сыртқы беті қою қоңыр, ал ішкі жағы ашық қоңыр (1). Барлық фрагменттердің қамыры әр түрлі қоспалармен тығыз: бақалшақ және ірі түйіршікті құм (2); бақалшақ және шамот (2); шамот және құм (1); ұсақ түйіршікті құм (3); ірі түйіршікті құм (2). Фрагменттердің қалыңдығы 7-ден 12 мм-ге дейін.

Төрт фрагмент ұсақ тісті штамппен безендірілген. Ою-өрнек нашар көрінеді. Олардың біреуінің сыртқы беті патинамен жабылған (сурет. 23, 5). Ішкі беті ашық қоңыр түсті. Бұл фрагментте қамыр ірі түйіршікті құм араласқан тығыз. Оның қалыңдығы 8 мм.

Қамырдың беті қызыл-қоңыр болуына қарағанда, бір ыдыстан болуы мүмкін. Фрагменттердің қамыры ұсақ түйіршікті құмның қоспасы араласқан, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 4-6 мм.

Екі фрагмент түзу және қиғаш сызықтармен өрнектелген, олар сызу техникасында жасалған көп қатарлы зигзагтарды немесе ромб тастарды құрайды (сурет. 23, 2, 3). Сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Бір фрагменттің сыртқы беті ішінара патинамен жабылған. Фрагменттердің қамыры шамот, охра және құм араласқан тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 10 және 13 мм.

Бір фрагментте қайта пайдалануға болатын сызылған зигзаг түріндегі ою-өрнек композициясы, сондай-ақ тісті штамппен жасалған екі көлденең және көлбеу сызықтар қатары байқалады. Сыртқы және ішкі беті қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот пен құм араласқан тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 7 мм (сурет. 23, 10).

Тағы бір фрагментте таяқша техникасында жасалған ою-өрнек элементтері сақталған (сурет. 23, 6). Сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті. Қамыр бақалшақ пен құм араласқан борпылдақ. Фрагменттің қалыңдығы 10 мм.

Ыдыстың ою-өрнексіз жоғарғы бөліктері (7).

Қолмен жасалған ыдыстардың жоғарғы бөліктерінің *алты фрагменті*, ал құмыра дөңгелегінде жасалған ыдыстың жоғарғы бөлігінің бір фрагменті бар. Ыдыстардың жоғарғы бөліктерінің алты фрагментінен тәж кесіндісі дөңгелектенеді (3) және тегістеледі (3). Ыдыстың жоғарғы бөлігінің бір бөлігінде дөңгелек тәж сыртқа қарай бүгілген (сурет. 23, 13). Ыдыстардың жоғарғы бөліктерінің фрагменттерінің арасында біреуінде тегістелген тәж сыртқа қарай бүгілген (сурет. 23, 11). Тегістелген тәжі бар ыдыстың жоғарғы бөлігінің тағы бір фрагментінде тәждің ішке қарай қисаюы байқалады. Бес фрагменттің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр, ал біреуі қызыл-қоңыр түсті. Екі фрагменттің сыртқы беті толығымен патинамен жабылған, тағы біреуі ішінара жабылған. Ыдыстардың жоғарғы бөліктерінің алты фрагментінің қамыры әртүрлі. Олардың ішінде ірі түйіршікті құм араласқан екі фрагменттің қамыры борпылдақ, ал қалғандарында құм мен шамот араласқан, қамыры тығыз. Алты фрагменттің қалыңдығы 7-ден 12 мм-ге дейін. Ыдыстың жоғарғы бөлігінің бір бөлігі, құмырадан жасалуы мүмкін. Фрагментте мойыннан денеге өту байқалады, ол көлденең роликпен ерекшеленеді. Кесінді дөңгелектеніп, ішке қарай сәл бүгілген. Беті ашық қоңыр, қызыл реңкпен. Қамыр тығыз, көрінетін қоспалар жоқ. Фрагменттің қалыңдығы 10 мм (сурет. 23, 12).

Қабырғалардың ою-өрнексіз фрагменттері (35) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. Он фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Бұл фрагменттердің қамыры борпылдақ және кеуекті, әр түрлі қоспалары бар: ірі түйіршікті құм (5); құм және бақалшақ (4); шамот (1). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 8-ден 12 мм-ге дейін.

Жиырма фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Он фрагменттің қамыры әртүрлі қоспалары бар, борпылдақ: ірі түйіршікті құм (7); шамот (2); қабық (1). Тағы он фрагментті қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: ірі түйіршікті құм және шамот (5); бақалшақ пен құм (3); ірі түйіршікті құм (2). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 6-дан 12 мм-ге дейін.

Үш фрагменттің беті қара қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры қоспалары бар, тығыз: охра және бақалшақ (2); бақалшақ және ірі түйіршікті құм (1). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 9-дан 11 мм-ге дейін.

Екі фрагменттің беті қоңыр түсті. Қамыр ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 7 мм және 13 мм.

Ою-өрнексіз түб бөлігі (1).

Тегіс түбі бар ыдыстың кішкене фрагментінің сыртқы беті сақталмаған. Қамырға ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз. Ішкі беті алтын жалатылған іздері бар ашық қоңыр түсті. Фрагменттің қалған бөлігінің қалыңдығы 12 мм (сурет. 23, 4).

Талдысай 1 елді мекенінің коллекциясынан алынған фрагменттердегі ою-өрнек композициялары мен ою-өрнек салу техникасына сүйене отырып, алынған материал салыстырмалы хронология шегінде **қола дәуіріне** жатады.

Ұқсас ою-өрнектер синташтин-петр уақытынан бастап Алексеев-саргарин кезеңіне дейін кездеседі. Қыш дөңгелекте жасалған ыдыстың

жоғарғы бөлігінің жалғыз оюланбаған фрагменті шірік рабат мәдениетінің тұрмыстық ыдыстарына тән. Біздің дәуірімізге дейінгі I мыңжылдық қыш ыдыстардың басым бөлігі орта және кеш қола кезеңдерімен байланысты болғандықтан, Талдысай 1 қонысы осы уақытқа дейін белгіленуі керек. Ескерткіш апатты жағдайда.

Талдысай 2 тұрағы. А учаскесі.

Талдықарасу өзенінің сол жағалауында (Сарыөзен өзенінің саласы), Үштоғай ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 5,6 шақырым (Амангелді ауданы, Қостанай облысы), Үштоғай 1 тұрағынан солтүстікке қарай 1,2 шақырым жерде барлау жұмыстарын жүргізу барысында жер бетінде 1,1 шақырым бойы таралатын археологиялық материал табылды. Бұл жердегі мәдени қабат негізінен мал жаю салдарынан жойылған. Табылған олжалардың таралу аймағы айтарлықтай және 55613 м² құрайды. Осыған байланысты табылған олжалардың таралу шекаралары Талдысай 2 тұрағы ретінде А, Б, В учаскелерімен құжатталған (сурет. 1; 3; 13; 14-16). Табылған заттардың таралуының бұл учаскелері локализацияланған және олардың арасында артефактілер табылмаған кеңістік бар. А учаскесі мен В учаскесі арасында қашықтық 6 м, ал В учаскесі мен В учаскесі арасында ұзындығы 77 м. Талдысай 2 тұрағында жер бетінен табылған олжалардың жинау бастапқы және GPS навигаторының көмегімен жүргізілді.

Талдысай автотұрағында 2 учаске бар, ал олжалардың таралу алаңы 3744 м² құрайды (фото 22, 23).

GPS-Талдысай тұрағының координаттары 1 учаске А: солтүстік-шығыс нүктесі 50°48 '16,21" N; 65°14 '56,96"E; оңтүстік-батыс нүктесі 50°48'15,30"N; 65°14'56,33"E; солтүстік-батыс нүктесі 50°48'17,72" N; 65°14 '53,24" E; оңтүстік-шығыс нүктесі 50°48 '13,99" N; 65°14'59,18"E.

GPS навигаторының көмегімен жер бетінен олжалар жинағы жиналды, оған **қыш (4 фр.) және тас бұйымдары (261 дана) кіреді.**

Қыш сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті ыдыс қабырғаларының ұсақ, ою-өрнексіз фрагменттерімен ұсынылған. Үш фрагментті қамыр әр түрлі қоспалармен тығыз: ұсақ түйіршікті құм және бақалшақ (1); ірі түйіршікті құм, ағаш және бақалшақ (1); көрінетін қоспасыз (1). Алғашқы екі фрагментте көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Бір фрагменттің қамыры шамот, бақалшақ және ірі түйіршікті құм араласқан, борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 5 мм-ден 10 мм-ге дейін.

Тас бұйымдары (261 дана) нуклеуспен (1 дана); нуклеус сынығымен (1 дана); бастапқы бөліну қалдықтарымен (34 дана); қайталама өңдеу қалдықтарымен (28 дана); нуклеус «жасарту» өнімдерімен (10 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (44 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (110 дана); пластинадан жасалған құралдар (14 дана); жаңқадан жасалған құралдар (18 дана) және абразив (1 дана).

Тас бұйымдарының негізгі үлесі кварциттер мен кварцит-құмтастарына (95%) тиесілі. Тас заттардың аз мөлшері кремнийлі алевролиттен (1,9 %); цирконийден (0,8 %); кварцтан (0,4 %); кремний тактатасынан (0,4 %); ұсақ түйіршікті құмнан (0,4%) жасалған. Патинизацияланған өнімдерге (0,8%) жатады.

Нуклеус *конус тәрізді* және $\frac{2}{3}$ құрайды. Кварцитқұмтасынан жасалған. Оның өлшемдері, 47×28 мм. Соққы алаңы түзу және көптеген сызаттармен өңделген, негізі үшкір болған. Нуклеустың сақталған бөлігі негативтермен толық жабылған және бір жерде қыртыстармен жабылған. Негативтердің ені 4-тен 8 мм-ге дейін (сурет. 29, 1).

Нуклеус сынығында пластиналарды алып тастауға арналған негативтері бар бір бөлігі сақталған. Негативтердің ені 2 мм-ден 4 мм-ге дейін.

Бастапқы бөліну қалдықтарына толық жалбыр қабығы бар қабыршақтар (1 дана) (сурет. 29, 4); ішінара сақталған жалбыр қабығы (3 дана); шеткі пластиналар (2 дана); шикізат сынықтары (28 дана) жатады. Толық және ішінара сақталған жалбыр қабы бар қалдықтар ең үлкен мөлшері бойынша келесідей бөлінеді: 11 – ден 20 мм – ге дейін – 1 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-1 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-2 дана.

Шикізат қоқыстарының арасында диаметрі 0 – ден 40 мм – ге дейінгі даналар бар. Ең үлкен мөлшері бойынша шикізат сынықтары келесідей бөлінеді: 0 – ден 10 мм – ге дейін-1 дана; 11-ден 20 мм-ге дейін-19 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-6 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-2 дана.

Шеткі тақтайшалар дистальды бөліктермен (2 дана) толық және ішінара сақталған жалбыр қабымен ұсынылған (сурет. 29, 6). Толық жалбыр қабы бар жиек тақтасының өлшемдері 11×13×2 мм, жартылай жалбыр қабы бар пластинаның өлшемдері 47×18×10 мм. Дорсалдың бүйір жиегінде шеткі тақталардың бірінде кәдеге жарату іздері байқалады.

Қайта өңдеу қалдықтары таразылармен (27 дана) және «шағылысқан» сынықтармен (1 дана) ұсынылған, олар ең үлкен мөлшері бойынша 10 мм-ге дейін.

Нуклеустарды «жасарту» өнімдеріне қырлы пластиналар (5 дана), соққы алаңы бар сынықтар (4 дана), тік сынықтар (1 дана) жатады.

Қабырға тақталары дистальды (3 дана) және медиальды (2 дана). Қырлы пластиналардың ұзындығы 10-нан 21 мм-ге дейін, ені 7 -ден 15 мм-ге дейін, қалыңдығы 3-тен 7 мм-ге дейін бөлінеді (сурет. 29, 2, 3).

Соққы алаңы бар сынықтардың арасында бүтін (2 дана) және сынықтар (2 дана) бар. Төртбұрышты пішінді бір бүтін соққы алаңы, оның өлшемдері 33×27×8 мм (сурет. 29, 7). Екінші тұтас сынған соққы алаңы үшбұрышты, оның өлшемдері 26×17×6 мм. бірінші платформа көптеген соққы чиптерімен, ал екіншісі бір чиппен өңделеді. Бұл соққы алаңдары нуклеустың «жандануы» нәтижесінде пайда болды және «басып алынған» бөліктерін алып жатыр. Ені 5-тен 12 мм-ге дейінгі тақтайшаларды алып тастаудан бетінде сақталған негативтер бар. Ені 3-тен 5 мм-ге дейінгі тақтайшаларды алып тастаудан алдыңғы бетінде сақталған негативтер бар. Тік сынықтың

өлшемдері $48 \times 30 \times 15$ мм. Көлденең сынықтың ені 10 мм және 13 мм, сондай-ақ соққы алаңының бір бөлігі дорсальды бетке бекітілген (сурет. 29, 5).

Қайта өңделмеген тақтайшалар тас құралдарының жалпы санының 17 % құрайды. Жинақта сынған тақтайшалар бар: медиальды бөліктер (24 дана); проксимальды бөліктер (9 дана); дистальды бөліктер (10 дана). Сонымен қатар, бір бүтін пластина бар, оның өлшемдері $30 \times 11 \times 3$ мм. Бүкіл пластинаның платформасының пішіні диедралды, ал дистальды бөлігінің пішіні сатылы. Бүкіл пластинаның шеттері параллель (сурет. 29, 11).

Қайталама өңдеусіз барлық пластиналардың ені 6-дан 22 мм-ге дейін бөлінеді. Г.Ф.Коробковааның әдістемесіне сүйене отырып, қайталама өңдеусіз пластиналар келесі топтарға бөлінеді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм-ге дейін; 25 мм-ден астам. Бірінші топқа 2 дана кірді; екінші топқа 13 дана кірді; үшінші топ ең көп 21 дана болды; төртіншісіне 7 дана кірді; бесінші топқа 1 дана кірді. Пластиналардың қалыңдығы 1-ден 9 мм-ге дейін. Пластиналардың ең көп саны (39 дана) қалыңдығы 2-ден 5 мм-ге дейін, бұл барлық пластиналардың 88% құрайды. Қайталама өңдеусіз пластиналар арасында тек трапеция тәрізді қимасы бар даналар ұсынылған – 25 дана және үшбұрышты қимасы бар, олар аз-19 дана. Түзу профилі бар қайталама өңдеусіз пластиналар басым – 36 дана, ал қисық пластиналар – 8 дана.

Пластиналардың медиальды бөліктерінің ішінде тек тікбұрышты – 11 дана, трапеция – 9 дана және шаршы-4 дана. Көдеге жарату іздері 4 дана пластинаның бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 29, 10).

Пластиналардың проксимальды бөліктерінде қайталама өңдеусіз, платформалардың кең спектрі арасында тегіс – 5 дана. Нүктелік тақталар – 2 дана, диедралды – 1 дана және сызықтық – 1 дана. Көдеге жарату іздері 1 дананың бүйір жиектерінде байқалады (сурет. 29, 12).

Қайталама өңдеусіз пластиналардың дистальды бөліктері сатылы – 6 дана (сурет. 29, 9). Дистальды бөліктерде пластиналар жоқ, ілмек тәрізді – 3 дана, қауырсын тәрізді-1 дана (сурет. 29, 8). Параллель жиектері бар қайталама өңдеусіз пластиналар көп - 42 дана. Конвергентті жиектері бар пластиналар - 2 дана.

Қайталама өңдеусіз жаңқалар - ең үлкен диаметрі бойынша: 11-ден 20 мм-ге дейін-76 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-22 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-7 дана; 41-ден 50 мм-ге дейін-5 дана. Көдеге жарату іздері біреуінің бүйір жиегінде байқалады.

Пластиналардан жасалған құралдарға қырғыштар (3 дана), бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар (9 дана), кескіш (1 дана) және ұшы (1 дана) кіреді. Құралдар негізінен пластиналардың медиальды (11 дана) және проксимальды (3 дана) бөліктерінен жасалған.

Дөңес, тегіс жүзі бар екі қырғыш. Олардың біреуінде дорсаладан бүйір жиектерінде қосымша жиек бар (сурет. 29, 19). Дөңес, оңға қарай қиғаш жүзі бар бір қырғыш (сурет. 29, 14). Қырғыш пышақтар дорсаладан тік жиекті ретушпен безендірілген.

Бүйір жиектері бойынша ретушпен пластиналарға мыналар жатады: дорсалдан бір бүйір жиек (5 дана) (сурет. 29, 17); дорсалдан екі бүйір жиек (2 дана) (сурет. 29, 13); вентралдан бір бүйір жиек (2 дана) (сурет. 29, 18). Барлық тақтайшалардың бүйір жиектері бүкіл ұзындығы бойынша жиектелген. Бір қызығы, дорсалдан екі бүйір жиегімен өңделген тақтайшалардың бір шеті тегіс, ал екіншісі тік.

Кескіштің жұмыс жиегі вентральдан тік ретушпен, ал дорсальдан бүйірлік жиек тегіс ретушпен өңделген (сурет. 29, 20).

Ұшы үшбұрышты пішінді, пластинаның проксимальды бөлігінен жасалған. Оның ұзындығы – 23 мм, негізінің ені – 13 мм, қалыңдығы – 4 мм. Вентральдан бір бүйір жиегі бүкіл ұзындығы бойынша жартылай бұралған ретушпен, ал екінші бүйір жиегінде қауырсын бөлігі жалпақ ретушпен өңделген. Негізінде өңдеу іздері жоқ (сурет. 29, 21).

Өнімдердің шеткі ретуші негізінен тік (5 дана), жалпақ (4 дана), аралас (3 дана), жартылай тік (1 дана) және тік (1 дана). Барлық пластиналық құралдардың ені 8-ден 26 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 3-тен 6 мм-ге дейін.

Жаңқа құралдарына қырғыштар (15 дана) және ретуш алаңы бар қабыршақтар (3 дана) жатады.

1 жүзі бар қырғыштар (8 дана). Бұл ретте олардың жетеуі пластиналы жаңқалардан жасалған. Пластиналық қабыршақтардан жасалған үш қырғышта дорсалдан бүйір жиектерінде қосымша жанасу байқалады (сурет. 29, 15), ал біреуінде бүйірлік жиектер қарама-қарсы жанасумен безендірілген. 2 жүзі бар қырғыштар (3 дана) (сурет. 29, 16). Сонымен қатар, қырғыштардың сынықтары (2 дана), қырғыш пышақтың сынықтары (1 дана), қырғыш ретуш учаскесі бар қабыршақтар (1 дана) бар. Барлық қырғыш пышақтар салқын ретушпен безендірілген.

Басқа құралдар тобына ұсақ түйіршікті құмтас сынықтарынан жасалған абразив кірді. Сынықтың бір беті жұмыс істейді. Ол тегіс және тегістеу іздері бар (сурет. 29, 22).

Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі.

Б учаскесінде табылған заттардың таралу ауданы 22902 м² құрайды. Ескерткіштің бетінен табылған олжаларды жинау GPS навигаторының көмегімен жүргізілді. Бұл ретте олжаларды жинау барысында жер бетінен жергілікті аймақ және перифериялық аймақ бөлінді (сурет. 1; 3; 5; 15). Жергілікті аймақтан табылған олжалардың таралу алаңы 1787 м² құрайды (фото 24, 25), ал перифериялық аймақта – 21115 м² (фото 26, 27). Жергілікті аймақта табылған олжалардың жоғары концентрациясы байқалды, бастапқыда жер бетінен бастапқы жинау, содан кейін GPS навигаторының көмегімен жүргізілді, (фото 28-30). Жергілікті аймақта бірнеше көмір түйіршіктері табылды және тіркелді (сурет. 5; 15).

Талдысай 2 тұрағының GPS-координаттары Б учаскесінің жергілікті аймағы: солтүстік нүкте 50°48'20,35"N; 65°14'42,78"E; оңтүстік нүкте

50°48'19,40"N; 65°14'40,98"E; батыс нүкте 50°48 '20,17" N; 65°14'40,68" E; шығыс нүктесі 50°48 '19,45" N; 65°14 '44,36" E.

Б учаскесінің жергілікті аймағындағы *жер бетінен бастапқы жинау* нәтижесінде Талдысай 2 тұрағында **қыш коллекция (9 фр.), тас бұйымдары (13 дана) және көмір түйіршіктері алынды.**

Қыш ою-өрнекті (1) және ою-өрнексіз (8) фрагменттер болып бөлінеді. Ыдыс қабырғасынан кішкене ою-өрнекті фрагмент. Негізінен ұсақ, ою-өрнексіз фрагменттер ыдыстардың жоғарғы бөлігінде (2), ыдыстардың абырғаларында (5) және төменгі бөлігінде (1) бар.

Ыдыс қабырғасының ою-өрнекті фрагменті түзу сызықтармен безендірілген. Фрагменттің сыртқы және ішкі беті ашық қоңыр түсті. Қамыр бақалшақ пен ағаш қоспасынан тұрады, тығыз. Фрагменттің қалыңдығы 12 мм (сурет. 30, 3).

Ыдыстардың ою-өрнексіз жоғарғы бөліктері екі кішкене фрагменттермен ұсынылған.

Олардың бірі тегістелген тәж кесіндісімен берілген (сурет. 30, 4). Фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Ыдыстың жоғарғы бөлігінің *екінші фрагментінде тәждің тегістелген кесіндісі* бар, бетінің сыртқы жағынан карниз түрінде қатты шығыңқы (сурет. 30, 1). Фрагменттің беттері ашық қоңыр түсті. Фрагменттердің қамырында шамот пен охра қоспасы бар, борпылдақ, олардың қалыңдығы 10 мм және 12 мм.

Ыдыстардың ою-өрнексіз қабырғаларының фрагменттері (5) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінген.

Төрт фрагменттің беті қара қоңыр түсті. Екі фрагменттің қамырында бақалшақ пен орташа түйіршікті құм араласқан (1) және көрінетін қоспасыз (1) тығыз. Бақалшақ пен құм араласқан фрагменттің сыртқы және ішкі беттерінде көптеген бұралған және өте жұқа сызықтар көзбен көрінеді. Тағы екі фрагменттің қамыры шамот пен ірі түйіршікті құм араласқан, борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 6 мм-ден 9 мм-ге дейін. Бір фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Фрагменттің қамыры ірі түйіршікті құм араласқан, қабатты, қалыңдығы 9 мм.

Ою-өрнексіз түбінің бөлігі (1).

Фрагменттің сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті. Қамыр шамот пен охра қоспасынан тұрады. Фрагменттің қалыңдығы 17 мм (сурет. 30, 2).

Тас бұйымдарына нуклеус сынықтары (1 дана); қайталама өңдеу қалдықтары (2 дана); қырлы пластина (1 дана); қайталама өңдеусіз пластина (4 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалар (1 дана); жаңқалардан жасалған құралдар (4 дана); тегістелген бұйымның сынықтарынан (1 дана) тұрады.

Нуклеус сынығында соққы алаңының кішкене бөлігі және пластиналарды алып тастауға арналған негативтері бар алдыңғы бөлігі сақталған. Негативтердің ені 4-тен 7 мм-ге дейін.

Қайта өңдеу қалдықтары жаңқалардан (2 дана) тұрады, олар ең үлкен мөлшері бойынша 10 мм-ге дейін жиналады. Кварцитқұмтас пен халцедонолиттерден жасалған.

Қырлы пластина нуклеустың «жасарту» өнімдеріне жатады және проксимальды бөлігі болып табылады. Оның өлшемдері 20×10×5 мм. Кәдеге жарату іздері бір бүйір жиегінде байқалады. Кварцитқұмтастан жасалған қырлы пластина (сурет. 30, 23).

Қайта өңделмеген пластиналар сынған және медиальды (1 дана), проксимальды (2 дана) және дистальды бөліктерді (1 дана) қамтиды. Тікелей профильді және трапеция тәрізді қимасы бар пластинаның медиальды бөлігі. Пластинаның проксимальды бөліктері түзу профильді, ал платформаның пішіні тегіс және нүктелі болып келеді. Тік профильді және сатылы пішінді дивергентті пластинаның дистальды бөлігі шықты. Пластиналардың ені 11-ден 14 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 3-тен 4 мм-ге дейін бөлінеді. Кварцит құмтастан (3 дана) және цирконий (1 дана) тақтайшаларынан жасалған.

Ең үлкен диаметрі бойынша *қайталама өңдеусіз жаңқалар* 21-ден 30 мм-ге дейінгі аралықта. Кварцитпесцессордан қайталама өңдеусіз жаңқалар жасалған.

Жаңқалардан жасалған құралдарға қырғыш (1 дана) және ретуш алаңы бар жаңқалар (3 дана) жатады.

1-ші жүзді қырғыш тақтайшадан жасалған, ал пышақ салқын ретушпен безендірілген. Дорсалдың бүйір жиегі бүкіл ұзындығы бойынша тік ретушпен өңделген. Қару кварцитқұмтасынан жасалған (сурет. 30, 15).

Жаңқалардағы учаскелер жартылай тік (2 дана) және тік (1 дана) ретушпен безендірілген. Кварцитқұмтасынан ретуш учаскесі бар қабыршақтар жасалған.

Тегістелген бұйымның сынықтары тастан жасалған зергерлік бұйымдардың бөлігі болып табылады (сурет. 30, 13). Көлденең қимада үшбұрышты. Ішкі беті ойыс, ал сыртқы жағы дөңес, ол қабырғамен тәжделген.

Сынықтың ені 13 мм, ал қалыңдығы 9 мм. Сыртқы бетінде қалыңдығы 1 мм болатын екі параллель қуыс бар. Бұл қуыстар қабырғаның сыртқы жағына баса назар аударады. Бір шұңқырдан ойыс беттің шетіне дейін төрт параллель қысқа ойықтар орналасқан. Екінші қуыстан ойыс беттің шетіне дейін бір ойық жасалған. Өнімнің сынықтарының бетінде тозу мен тозудың бойлық және көлденең іздері көзбен көрінеді (37-сурет).

GPS навигаторының көмегімен Талдысай 2 тұрағының Б учаскесінің жергілікті аймағында *қыш олжалар жинағы жиналды (13 фр.), тас бұйымдар (366 дана) және ұсақ көмір түйіршіктері.*

Қыштың барлық фрагменттері сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінген ыдыс қабырғаларының ұсақ, негізсіз фрагменттері болып табылады.

Екі фрагменттің беті қара қоңыр түсті. Бұл фрагменттердің қамыры охра мен бақалшақтың қоспасы араласқан, тығыз, олардың қалыңдығы 8 мм.

Тағы екі фрагменттің беті қоңыр түсті. Бір фрагменттің қамыры қабықтың қоспасымен тығыз, оның қалыңдығы 5 мм. Басқа фрагменттің қамыры үгіндітас пен ірі түйіршікті құмның қоспасы араласқан борпылдақ, қалыңдығы 8 мм.

Бес фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Екі фрагменттің қамыры бақалшақтың қоспасы араласқан тығыз, олардың қалыңдығы 6 мм. Үш фрагменттің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан, борпылдақ: ірі түйіршікті құм (2); шамот (1).

Төрт фрагменттің беттері қызыл-қоңыр түсті. Үш фрагменттің қамыры әр түрлі қоспалар араласқан, тығыз және қабатты: шамот (2); үгіндітас (1). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 7 мм-ден 9 мм-ге дейін. Бір фрагменттің қамыры қоспасыз, тығыз, қалыңдығы 6 мм.

Тас бұйымдары нуклеус сынықтарымен (2 дана); бастапқы бөліну қалдықтарымен (32 дана); қайталама өңдеу қалдықтарымен (31 дана); нуклеустарды «жасарту» өнімдерімен (7 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (102 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (120 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (43 дана) ұсынылған. Жаңқалардан жасалған құралдармен (28 дана); тегістелген бұйымның сынықтарымен (1 дана).

Тас бұйымдарының негізгі үлесі кварциттер мен кварцит-құмтастарына (90%) тиесілі. Тас заттар фтаниттен (1,4 %); кремнийлі алевролиттен (1,1 %); кремнийлі тақтатастан (1,1 %); басқа да түрлерінен (1,1%); халцедонолиттен (0,8 %); кремнийлі туфтан (0,5 %); кахолонгтан (0,3%) жасалған. Патинизацияланған өнімдерге (3,8%) келеді.

Нуклеус сынықтарында пластиналарды алып тастауға арналған негативтері бар фронттың бір бөлігі сақталған. Бір сынықтағы негативтердің ені 6 мм және 7 мм, ал екіншісінде 2 мм-ден 5 мм-ге дейін.

Бастапқы ыдырау қалдықтарына толық жалбыр қабығы бар қабыршақтар (2 дана); ішінара сақталған жалбыр қабығы (3 дана); шеткі пластиналар (3 дана) (сурет. 30, 14); шикізат сынықтары (24 дана) жатады. Қабыршақтар-толық және ішінара сақталған жалбыр қабының қалдықтары ең үлкен мөлшері бойынша келесідей бөлінеді: 11-ден 20 мм-ге дейін-2 дана; 21 – ден 30 мм-ге дейін-3 дана.

Шикізат сынықтарының арасында диаметрі 11-ден 40 мм-ге дейінгі үлгілер бар. Ең үлкен мөлшері бойынша шикізат сынықтары келесідей бөлінеді: 11-ден 20 мм-ге дейін-10 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-12 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-2 дана. (3 дана).

Шеткі тақталар медиальды бөліктермен (2 дана) және ішінара сақталған жалбыр қабымен проксимальды бөлікпен (1 дана) ұсынылған (сурет. 30, 11). Бір жиек тақтасының өлшемдері 36×13×8 мм, екінші өлшемі

32×11×4 мм, үшінші өлшемі 20×20×5 мм. Вентральдың бүйір жиегінде шеткі тақталардың бірінде кәдеге жарату іздері байқалады.

Қайта өңдеу қалдықтары жаңқалармен (30 дана) және қаптаманың жаңқаларымен (1 дана) берілген, олар ең үлкен мөлшері бойынша 10 мм-ге дейін жиналады.

Нуклеустарды «жасарту» өнімдеріне қырлы пластиналар (5 дана), соққы алаңы бар сынық (1 дана), тік сынықтар (1 дана) жатады.

Қырлы пластиналар дистальды (1 дана), проксимальды (1 дана) және медиальды (1 дана) бөліктермен, сондай-ақ тұтас дивергентті пластиналармен (2 дана) ұсынылған. Қырлы пластиналардың ұзындығы 8-ден 42 мм-ге дейін, ені 7-ден 14 мм-ге дейін, қалыңдығы 4-тен 14 мм-ге дейін болып бөлінеді. Тұтас қабырға тақталарында ішінара сақталған жалбыр қабығы бар. Тұтас қырлы пластиналардың профилі түзу, платформалардың пішіні (тегіс және бойлық жанасуы бар), дистальды бөліктің пішіні (сатылы және ілмек тәрізді) (сурет. 30, 10, 12).

Нуклеустың «жандануы» нәтижесінде пайда болған бұл соққы алаңы көптеген соққылармен жұмыс істейді және майданның «басып алынған» бөліктерін алып жүреді. Ені 5-тен 9 мм-ге дейінгі тақтайшаларды алып тастаудан алдыңғы бетінде сақталған негативтер бар (сурет. 30, 25).

Тік сынықтың өлшемдері 21×13×5 мм. Оның бетінде ені 3 мм-ден 6 мм-ге дейінгі пластиналарды алып тастаудан негативтер тіркелді (сурет. 30, 9).

Қайта өңделмеген пластиналар тас құралдарының жалпы санының 28 % құрайды. Коллекцияда тек сынған пластиналар бар: медиальды бөліктер (59 дана); проксимальды бөліктер (26 дана); дистальды бөліктер (17 дана).

Қайталама өңдеусіз барлық пластиналардың ені 6-дан 22 мм-ге дейін бөлінеді. Г.Ф. Коробкованың әдістемесіне сүйене отырып, қайталама өңдеусіз пластиналар топтарға бөлінді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм-ге дейін; 25 мм-ден астам.

Бірінші топқа 2 дана кірді; екінші топқа 32 дана кірді; үшінші топтың саны ең көп 59 дана болды; төртіншісі – 9 дана. Пластиналардың қалыңдығы 2-ден 6 мм-ге дейін. Пластиналардың ең көп саны (85 дана) қалыңдығы 2-ден 4 мм-ге дейін, бұл барлық пластиналардың 86% құрайды, қайталама өңдеусіз.

Қайталама өңдеусіз пластиналар арасында трапеция тәрізді қимасы бар үлгілер басым – 53 дана. Үшбұрышты қимасы бар пластиналардың үлесі сәл аз-44 дана, ал көп қырлы қимасы бар – 5 дана. Түзу профилі бар қайталама өңдеусіз пластиналар басым – 89 дана, ал қисық қимасы бар пластиналар 13 дана.

Пластиналардың медиальды бөліктерінің ішінде тікбұрышты – 26 дана, трапеция – 21 дана және шаршы – 9 дана. Жазықтықтағы мұндай қималардың формалары бір-бірден: параллелограмм-1 дана; үшбұрышты – 2 дана. 8 дана пластинаның бүйір жиектерінде кәдеге жарату іздері байқалады (сурет. 30, 24).

Екінші өңдеусіз пластиналардың проксимальды бөліктерінде платформалардың кең спектрі арасында тегіс – 10 дана, сызықтық – 5 дана, фасеттелген – 4 дана және нүктелік – 4 дана болды. Екі қырлы – 1 дана, бойлық жанасуы бар – 1 дана және табиғи – 1 дана, алаңмен. 8 данада кәдеге жарату іздері бүйір жиектерінде байқалады, проксимальды пластиналар бөліктері (сурет. 30, 16).

Екінші өңдеусіз пластиналардың дистальды бөліктерінде – 10 дана. Дистальды бөліктерде пластиналар жоқ, ілмек тәрізді – 6 дана, қауырсын тәрізді – 1 дана. 2 данада кәдеге жарату жою іздері бүйір жиектерінде байқалады, пластиналардың дистальды бөліктері (сурет. 30, 6, 30).

Параллель жиектері бар қайталама өңдеусіз пластиналар – 97 дана, ал дивергентті – 1 дана және конвергентті – 4 дана жиектері бар жалғыз пластиналар.

Қайта өңделмеген жаңқалар тас бұйымдарының жалпы санының 33 % құрайды. Олардың ішінде ең үлкен диаметрі 11 – ден 30 мм-ге дейін болатын даналар басым – 113 дана.

Бұл жағдайда диаметрі 11 – ден 20 мм – ге дейінгі жаңқалар 85 дананы құрайды. Жаңқалар ең үлкен мөлшері бойынша келесідей бөлінеді: 31-ден 40 мм-ге дейін – 6 дана; 41-ден 50 мм-ге дейін – 1 дана.

Пластиналық жаңқалар тек 1 дана болғандықтан, ол қайта өңдеусіз жаңқалар тобына енгізілді. Қайта өңдеу іздері 2 дананың бүйір шеттерінде байқалады.

Құралдар жиынтығы. Құралдар арасында пластиналардан, жаңқалардан жасалған бұйымдар тобы, сондай-ақ басқа да құралдар (тасты өңдеуге арналған бұйымдар мен тегістелген құралдар) болды. Құрал топтары санаттарға, ал олар түрлері мен нұсқаларына бөлінеді.

Ескерткіште қарастырылып отырған құралдар жинағы 72 данадан тұрады. Пластиналық құралдар 43 данадан тұрады және 28 данадан тұратын құралдар басым. Басқа құралдар 1 данадан.

Қарастырылып отырған коллекцияда құралдарды жасау кезінде ретушинг сияқты қайталама өңдеу әдістері қолданылған – 40 дана, кескіш сынық – 2 дана, тегістеу – 1 дана.

Қайталама өңдеудің ең көп таралған әдісі-ретушинг. Осы әдіспен құралдардың көп бөлігі пластиналарда да, жаңқаларда да жасалған. Ретушты жіктеу келесі белгілер бойынша жүргізілді: құралдың жазықтықтарында орналасуы (дорсальды, вентральды, бифасиалды, ауыспалы); құралдың беттерін ретушпен жабу дәрежесі; ретуштың көлбеуі (ату – 10° дейін, жазық – 10° – дан 30° - қа дейін, жартылай тік – 30° - тан 60° - қа дейін, тік – 60° - тан 90° - қа дейін, тік – 90° бұрышпен салынған); қырлы өлшемдердің арақатынасы-тең қырлы және көп қырлы; ұзартылған және үзік-үзік.

Пластиналық құралдардың көп бөлігі шеткі ретушпен безендірілген – 42 дана. Дорсальды ретуш 38 дана, вентральды ретуш 2 дана, ауыспалы 2 дана. Пластиналық құралдардағы ретуш негізінен тең қырлы – 31 дана және ұзартылған – 36 дана. Пластиналық құралдардағы ретуштың басым түрлері тік

(16 дана), тегіс (14 дана) және тік (9 дана). Сонымен қатар, аралас ретуш тіркелген (3 дана).

Қабыршақтан жасалған құралдардың ішінде 28 данада шеткі ретуш басым. Негізінен дорсаладан – 26 дана, ұзартылған – 28 дана және тең қырлы – 23 дана. Жаңқадан жасалған құралдардың барлық түрінен тік ретуш басым – 16 дана, тік – 7 дана және жалпақ-3 дана, жартылай тік ретуш – 2 дана.

Пластиналардан құралдарды жасау үшін негізінен медиальды бөліктер пайдаланылды-35 дана. Кейбір бұйымдар проксимальды бөліктерден – 5 дана және дистальды бөліктер – 6 дана. Құралдардың басым көпшілігі тікелей профильді пластиналардан жасалған – 42 дана, сәйкесінше қисық-1 дана. Құралдардың ені бойынша пластиналардан келесідей бөлінеді: 7,0–10 мм – 10 дана, 11-15 мм – 21 дана; 16-25 мм – 12 дана. Пластиналардан жасалған құралдардың қалыңдығы 2-ден 5 мм-ге дейін бөлінеді. Құралдардың ең көп саны пластиналардың (32 дана) қалыңдығы 3-4 мм, бұл барлық пластина құралдарының 74% құрайды.

Пластинадан жасалған құралдар (43 дана).

Соңында ретушпен пластина (1 дана) пластинаның медиальды бөлігінен жасалған. Өнімнің соңы 45° бұрышпен қиғаш және вентральды ретушпен безендірілген (сурет. 30, 28). Шетінен төмен орналасқан бір бүйір жиегі-бұл ойық, бірақ ойық өңделген ретуштың сипатын жұмыс істеуіне байланысты орнату мүмкін емес.

Ұшы (1 дана) пластинаның дистальды бөлігінен жасалған. Вентральды бүйір жиектері тегіс жанасумен безендірілген. Қауырсын бөлігі мен негізі жоқ (сурет. 30, 26).

Кескіш (2 дана) бір тісі бар. Құралдар пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Бір кескіште дорсалмен бүкіл ұзындығы бойынша бүйір жиектері тегіс жанасумен безендірілген (сурет. 30, 31).

Санат перфораторлар жүзін (2 дана) және симметриялы тесу сынықтарын (1 дана) қамтиды. Құралдар пластиналардың медиальды бөліктерінен жасалған. Шеткі жиектері 45° - тан жоғары бұрышпен қиғаш және дорсаламен тік ретушпен мұқият безендірілген (сурет. 30, 19, 22). Бөлінген нүктелер параллелограммдардың сынықтары болуы әбден мүмкін. Симметриялы пирсингте иықтар салқын жанасумен өңделген, ал жалбыр сынған (сурет. 30, 5).

Бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар (18 дана). Олардың көп бөлігі медиальды бөліктерден жасалған (13 дана). Кейбір құралдар проксимальды (4 дана) және дистальды (1 дана) бөліктерден жасалған. Жиекті өңдеу үшін көбінесе жалпақ түрі (12 дана) қолданылған. Тік құлама (3 дана) және аралас (3 дана) ретуш.

Дорсалдан бір шетіне дейін өңделген тақтайшалар басым-11 дана. Бүкіл ұзындығы бойынша ретуш 8 данада байқалады (сурет. 30, 29), ал қалғандарында бүйір жиегі ретуш бөлімдерімен безендірілген. Екінші жиектегі кәдеге жарату іздері 1 данада белгіленген.

Дорсалдан екі шеті бар ретуш тақтайшалары-6 дана. Бұл тақтайшалардың екі бүйір жиектері бүкіл ұзындығы бойынша ретуштелген 3 дана. Пластиналардың екі шеті тегіс жанасумен безендірілген. Басқаларында 3 дана, пластиналардың бір шеті тегіс жанасумен өңделген, ал екіншісі тік (сурет. 30, 27).

Кезек-кезек ретушпен пластина-1 дана.

Қырғыш (18 дана). Олардың көп бөлігі медиальды бөліктерден жасалған (16 дана). Бірлік құралдар проксимальды (1 дана) және дистальды (1 дана) бөліктерден жасалған. Дөңес тегіс жүзі бар қырғыштардың ішінде – 4 дана, дөңес солға қиғаш жүзі бар – 2 дана, дөңес оңға қиғаш жүзі бар – 3 дана, түзу тегіс жүзі бар – 1 дана, тікелей солға қиғаш – 3 дана, тікелей оңға қиғаш жүзі бар – 1 дана және қырғыштардың сынықтары – 4 дана (сурет. 30, 20, 21).

Негізінен қырғыш тік (11 дана) және тік (7 дана) ретушпен безендірілген. Құралдардың бүйір жиектері қосымша ретушпен өңделген: дорсалдан – 9 дана және вентралдан – 1 дана. Бүйір жиектеріндегі кәдеге жарату іздері 3 данада белгіленді.

Жаңқалардан жасалған құралдар (28 дана).

Қырғыштар (22 дана). Бір пышақпен-14 дана, екеуімен – 2 дана (сурет. 30, 7), қырғыштардың сынықтары – 4 дана және қырғыш пышақтардың сынықтары-2 дана. 1 жүзі бар қырғыштардың арасында жеті құрал пластиналық жаңқалардан жасалған. 1-ші жүзі бар бес қырғышта дорсалдан бүйір жиектерінде қосымша тегіс жанасу байқалады (сурет. 30, 18). 1-ші жүзі бар бір құралдағы қырғыш пышақ вентральдан өңделеді (сурет. 30, 8). Негізінен қырғыш пышақтар тік ретушпен безендірілген – 13 дана және тік – 7 дана. Кішкене ретуш бөлімі бар жаңқалар (6 дана). Бір жаңқаның жанасу аймағы вентральдан жасалған.

Басқа құралдар тобына тегістелген өнім кірді. Ішінара сақталған өнімнің соңғы бөлігі мен бір жағында тегістеу іздері бар.

Талдысай 2 тұрағының Б учаскенің GPS-координаттары перифериялық аймақ: солтүстік нүкте 50°48'20,35"N; 65°14 '42,78" E; оңтүстік нүкте 50°48 '16,59" N; 65°14 '42,16"E; батыс нүкте 50°48 '20,21" N; 65°14'36,84" E; шығыс нүктесі 50°48 '17,55" N; 65°14 '52,95" E.

Перифериялық аймақта табылған заттар өте сирек кездеседі, оларға қыш (17 фр.) және тас бұйымдары (38 дана) жатады.

Қыш ою-өрнекті (2) және ою-өрнексіз (15) фрагменттерге бөлінеді. Ыдыстың қабырғаларында ою-өрнекті және ою-өрнексіз фрагменттер бар.

Ыдыс қабырғаларының өте кішкентай ою-өрнекті фрагменттерінде (2) түзу сызылған сызықтар байқалады. Фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті. Бір фрагменттің қамыры ірі түйіршікті құм, бақалшақ және охра қоспасы араласқан тығыз, оның қалыңдығы 7 мм. Екінші фрагменттің қамыры ұсақ түйіршікті құм мен шамот қоспасы араласқан борпылдақ. Фрагменттің қалыңдығы 5 мм.

Ою-өрнексіз ыдыс қабырғаларының негізсіз фрагменттері (15) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді.

Он бір фрагменттің беттері *қызыл-қоңыр түсті*. Жеті фрагменттің қамыры әр түрлі қоспалар араласқан тығыз: ұсақ түйіршікті құм (2); көрінетін қоспалар жоқ (5). Төрт фрагменттің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан, борпылдақ: ұсақ түйіршікті құм, шамот және охра (3); шамот, үгіндітас және ірі түйіршікті құм (1). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 6 мм-ден 10 мм-ге дейін.

Үш фрагменттің беті қоңыр түсті. Бұл фрагменттердің қамыры әртүрлі қоспалар араласқан тығыз: ірі түйіршікті құм және бақалшақ (1); көрінетін қоспалар жоқ (2). Бұл фрагменттердің қалыңдығы 7 мм-ден 11 мм-ге дейін.

Бір фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Фрагменттің қамыры ұсақ түйіршікті құм мен жаңқаның қоспалары араласқан тығыз, қалыңдығы 9 мм.

Тас бұйымдары бастапқы ыдырау қалдықтарымен (9 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (6 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (15 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (4 дана); жаңқалардан жасалған құралдармен (3 дана); тегістелген құрал сынықтарымен (1 дана).

Бастапқы бөліну қалдықтарына жалбыр қабығы бар жаңқа қалдықтары (2 дана) және шикізат сынықтары (7 дана) жатады. Толық жалбыр қабы бар бір жаңқаның ең үлкен өлшемі бойынша 31-ден 40 мм-ге дейінгі аралықта орналасады. Екінші жартылай жалбыр жаңқа ең үлкен өлшемі бойынша 11-ден 20 мм-ге дейінгі аралықта орналасады.

Шикізат сынықтары ең үлкен диаметрге келесідей бөлінеді: 11 – ден 20 мм – ге дейін – 4 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-2 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-1 дана. Кварцитпесцессордан (6) бастапқы ыдырау қалдықтары жасалды және біреуі толығымен патинизацияланған.

Қайта өңделмеген пластиналар сынған және медиальды (5 дана) және проксимальды (1 дана) бөліктерді қамтиды. Тікелей профильді пластиналардың барлық медиальды бөліктері. Пластиналардың медиальды бөліктеріндегі жазықтықтағы көлденең қиманың пішіні әртүрлі: тікбұрышты – 2 дана; трапеция – 2 дана; параллелограмм – 1 дана. Түзу профильді пластинаның проксимальды бөлігі, ал платформаның пішіні сызықты. Пластиналардың ені 9-дан 15 мм-ге дейін бөлінеді.

Г.Ф.Коробкованың әдістемесіне сүйене отырып, қайталама өңдеусіз пластиналар топтарға бөлінді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм – ге дейін. Екінші топқа 2 дана кірді; үшінші топқа-4 дана. Пластиналардың қалыңдығы 2-ден 5 мм-ге дейін. жою іздері бүйірлік жиектердегі үш пластинада көзбен байқалады. Кварцитқұмтас (4 дана), кварцит (1 дана) және текше цирконий (1 дана) пластиналар.

Қайталама өңдеусіз жаңқалар -ең үлкен диаметрі бойынша келесідей жаңқа – дайындамалар: 11-ден 20 мм-ге дейін-10 дана; 21-ден 30 мм-ге

дейін-5 дана. Кварциттен (7 дана) және кварцитпесцессордан (8 дана) жасалған жаңқалар.

Пластиналардан жасалған құралдарға бүйір жиектерінде ретушы бар пластиналар жатады (3 дана). Олардың ішінде: дорсалдан бір бүйір жиек (2 дана); дорсалдан екі бүйір жиек (1 дана). Дорсалдан бір бүйір жиегі бар бір ретуш тақтайшасы ұзындығы бойынша безендірілген. Қалғандары ішінара өңделген.

Пластиналық құралдардың арасында *жалбыры сынған асимметриялық саңылау* бар. Жалбырдың сақталған бөлігінде тік ретушпен безендірілген учаске көрінеді (сурет. 30, 17).

Пластиналардың барлық құралдарының ені 13-тен 17 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 4-5 мм. Пластиналардың әртүрлі бөліктерінен жасалған құралдар: медиальды (2 дана); дистальды (1 дана); проксимальды (1 дана). Өнімдердің шеткі ретуші тегіс (3 дана) және тік (1). Барлық құралдар кварцит құмтастан жасалған.

Жаңқалардан жасалған құралдарға қырғыш (1 дана), ретуш учаскесі бар жаңқалар (2 дана) жатады.

1-ші жүзді қырғыш тақтайшадан жасалған, ал пышақ салқын ретушпен безендірілген. Құрал кварцитқұмтасынан жасалған.

Жаңқалардағы учаскелер тегіс (1 дана) және тік (1 дана) ретушпен безендірілген. Бұйымдар кварцит құмтас пен кахолонгтан жасалған. Басқа құралдар ұсақ түйіршікті құмтастан жасалған ұнтақталған бұйымның сынықтарымен болып келеді. Көлденең қимасы үшбұрышты. Оның ұзындығы 72 мм, қалыңдығы 38 мм. Үшбұрышты фрагменттің көлденең қимасы. Заттың екі жазықтығы тегіс, ал үшінші жазықтық сәл дөңес. Тегіс жазықтың бірі жонылған, ал қалған екеуі тегістелген. Пішіні сүйір. Болжам бойынша, тегістелген бұйымның сынықтары пестаның түкті бөлігі болып табылады (сурет. 30, 32).

Талдысай 2 тұрағы. В учаскесі.

В учаскесінде табылған заттардың таралу аймағы 28967 м² құрайды (фото 31-33). Ескерткіште жер бетінен, содан кейін GPS навигаторының көмегімен алғашқы олжалар жиналды (сурет. 1; 3; 5; 16). В учаскесіндегі екі жерден қазіргі оттың қалдықтары сияқты көмір күлі табылды.

Талдысай тұрағының 2 учаскесінің GPS: координаттары солтүстік нүкте 50°48'21,77"N; 65°14'32,71"E; оңтүстік нүкте 50°48'6,74"N; 65°14'21,75"E; батыс нүкте 50°48'16,08"N; 65°14' 27,92"E; шығыс нүктесі 50°48 '15,24" N; 65°14 '32,44" E.

Талдысай 2 тұрағындағы учаскедегі жер бетінен алғашқы жинау барысында алынған коллекцияға **қыш (13 фр.)** кіреді. **Қыш** ою-өрнекті (6) және ою-өрнексіз (7) фрагменттерге бөлінеді, олар тек ыдыстардың қабырғаларында ғана бар. Қыштың фрагменттері кішкентай және мәнерлі емес.

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнекті фрагменттерінің арасында (6) түзу сызықтармен (4) және тісті штампен (2) безендірілген фрагменттер бар. Фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері қоңыр түсті сызықтармен сызылған. Үш фрагментті қамыр шамот, ұсақ түйіршікті құм және қабық қоспасы бар борпылдақ. Бір фрагменттің қамыры ұсақ түйіршікті құм араласқан, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 8 мм және 9 мм. Фрагменттердің сыртқы және ішкі беттері ашық қоңыр түсті тісті. Бір фрагменттің қамырына ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз. Екінші фрагменттің қамырына ұсақ түйіршікті құм мен бақалшақ араласқан, борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 9 мм және 10 мм.

Қабырғалардың негізсіз фрагменттері (7) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. *Үш фрагменттің* беті қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры орташа түйіршікті құм мен бақалшақ араласқан, тығыз. *Төрт фрагменттің үсті қызыл-қоңыр түсті.* Фрагменттердің қамыры әртүрлі белгілері бар борпылдақ: шамот және охра (2); шамот, охра және үгіндітас (2). Фрагменттердің қалыңдығы 6-дан 12 мм-ге дейін.

Талдысайтұрағы 2 учаскесінен *GPS навигаторының көмегімен қыш (35 фр.) және тас бұйымдары (42 дана) жиналды.*

Қыш ою-өрнекті (11) және ою-өрнексіз (24) фрагменттерге бөлінеді. Ою-өрнекті фрагменттеге тек ыдыс қабырғалары жатады. Ою-өрнекті фрагменттердің ішінде: ыдыстың жоғарғы бөлігі (1); ыдыстардың қабырғалары (22); ыдыстың төменгі бөлігі (1).

Ыдыс қабырғаларының ою-өрнекті фрагменттері (11) түзу сызықтармен безендірілген фрагменттерді қамтиды (8). *Екі фрагмент* бір ыдыстан болуы мүмкін. Олардың бірінде түзу сызықтардың қатарлары байқалады. Бұл фрагменттердің сыртқы беті қызыл-қоңыр, ал ішкі беті қоңыр. Фрагменттердің қамыры шамот, охра және ірі түйіршікті құм араласқан, борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 10 мм. *Бес фрагменттің* үсті қоңыр түсті. Фрагменттердің қамыры шамот пен құм араласқан, борпылдақ. Фрагменттердің қалыңдығы 8-ден 11 мм-ге дейін. *Бір фрагменттің* беті қара қоңыр түсті және ішінара патинамен жабылған. Қамыр ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз, қалыңдығы 10 мм (сурет. 31, 3, 4, 9).

Сонымен қатар, *екі фрагменттің* ою-өрнек элементтері ұсақ тісті штамп техникасында жасалған. Кішкентай фрагменттерге байланысты сәндік композиция да байқалмайды. Фрагменттердің беті ашық қоңыр түсті. Қамыр ірі түйіршікті құм мен охра араласқан, тығыз. Фрагменттердің қалыңдығы 7 мм және 8 мм (сурет. 31, 2, 7).

Тағы *бір фрагментте* ою-өрнек элементтері таяқшамен жасалған. Фрагменттің беттері қара қоңыр түсті. Қамыр ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз, қалыңдығы 11 мм (сурет. 31, 5).

Ою-өрнексіз ыдыстың жоғарғы бөлігі сәл сыртқа қарай бүгілген. Сыртқы беті қызыл-қоңыр, ал ішкі беті қара-қоңыр. Фрагменттің қамыры

борпылдақ және кеуекті, шамот, охра және ірі түйіршікті құм араласқан, оның қалыңдығы 16 мм (сурет. 31, 6).

Қабырғалардың ою-өрнексіз фрагменттері (22) сыртқы және ішкі беттердің түсіне қарай топтарға бөлінеді. Екі фрагменттің беті ашық қоңыр түсті. Бір фрагменттің қамырына ірі түйіршікті құм араласқан, бақалшақ және охра қоспасы араласқан, тығыз. Басқа фрагментте қамыр борпылдақ және қатпарлы, ірі түйіршікті құм, шамот және охра қоспасы бар. Бұл фрагменттердің қалыңдығы 9 мм және 11 мм.

Он фрагменттің беті қоңыр түсті. Екі фрагменттің қамыры бақалшақ (1) және ірі түйіршікті құм араласқан, тығыз. Сегіз фрагменттің қамыры борпылдақ және әр түрлі қоспалар араласқан, қабатты: шамот (6); шамот және ірі ірі түйіршікті құм (2). Фрагменттердің қалыңдығы 8 мм-ден 10 мм-ге дейін.

Бес фрагменттің беті қызыл-қоңыр түсті. Бір фрагменттің қамыры көрінетін қоспаларсыз, тығыз. *Төрт фрагменттің* қамыры борпылдақ ірі түйіршікті құм, үгіндітас араласқан. Төрт фрагменттің бірі ішінара патинизацияланған. Бұл фрагменттердің қалыңдығы 6 мм-ден 9 мм-ге дейін.

Бес фрагменттің сыртқы беті қара қоңыр түсті. Үш фрагменттің ішкі беті қызыл-қоңыр, ал екеуі қара-қоңыр түсті. Бір ыдыстан қызыл-қоңыр түсті ішкі беті бар үш фрагмент. Бұл фрагменттердің қамыры ұсақ түйіршікті және орташа түйіршікті құммен араласқан, тығыз (сурет. 31, 1). Осы фрагменттердің бірінің бетінде алтын жалату іздері байқалады. Фрагменттердің қалыңдығы 13 мм-ден 15 мм-ге дейін. Төртінші фрагменттің қамыры ұсақ түйіршікті құммен араласқан, тығыз, қалыңдығы 5 мм. Бесінші фрагменттің қамыры шамот, бақалшақ және орташа түйіршікті құммен араласқан, қалыңдығы 14 мм.

Ою-өрнексіз түб бөлігі (1). Сыртқы және ішкі беттері қызыл-қоңыр түсті. Фрагменттің қамыры шамот пен охра қоспасымен, борпылдақ, оның қалыңдығы 13 мм (сурет. 31, 8).

Тас бұйымдары нуклеустармен (2 дана); бастапқы ыдырау қалдықтарымен (3 дана); нуклеустың «жасарту» өнімдерімен (2 дана); қайталама өңдеусіз пластиналармен (13 дана); қайталама өңдеусіз жаңқалармен (13 дана); пластиналардан жасалған құралдармен (5 дана); жаңқалардан жасалған құралдармен (4 дана) берілген.

Жинақта сарқылған нуклеустар бар (2 дана).

Бір нуклеус $\frac{1}{2}$ бөлікпен ұсынылған және яшмадан жасалған. Оның өлшемдері, 25×17 мм. Бір соққы алаңы қарама-қарсы жаққа қарай қиғашталған және көптеген сынықтармен өңделген, ал негізінде қосымша жұмыс іздер бар. Бір сынықтың шетінде ішінара сақталған жалбыр бар. Нуклеустың берілген бөлігі пластиналарды алып тастаудың негативтерімен толығымен жабылған. Негативтердің ені 3-тен 7 мм-ге дейін (сурет. 31, 17).

Екінші нуклеус тұтас, конус тәрізді және кварциттен жасалған. Оның өлшемдері, 35×43 мм. Бір платформа көптеген сынықтармен өңделген, ал негіз орнында бір үлкен сынық бар. Нуклеустың бүкіл периметрі бойынша

жаңқаларды алып тастаудан дөңгелек сынық байқалады. Жаңқаларды алып тастаудан негативтердің ені 15-тен 25 мм-ге дейін (сурет. 31, 14).

Бастапқы ыдырау қалдықтарына ең үлкен диаметрі бойынша келесідей бөлінетін шикізат қалдықтары жатады: 11 – ден 20 мм – ге дейін-2 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-1 дана. Кварциттен, яшмадан және кремний тақтатаасынан жасалған.

Нуклеустың «жасарту» өнімдеріне қырлы пластина (1 дана) және тік сынық (1 дана) жатады.

Қабырға тақтайшасы медиальды бөлікпен ұсынылған (1 дана), оның өлшемдері 17×7×4 мм. Дорсалдан бір бүйір жиегінде кәдеге жарату іздері байқалады, ал вентральдан кішкене бөлік тегіс ретушпен безендірілген (сурет. 31, 15).

Тік сынықтың өлшемдері 26×16×7 мм. Тік сынықты алып тастаған кезде нуклеус негізі ішінара «ұсталды». Нуклеус негізінің кішкене бөлігі тік ретушпен өңделген. Тік скрол бетінде ені 4-тен 8 мм-ге дейін пластиналарды алып тастаудың негативтері бар (сурет. 31, 18).

Қайта өңделмеген пластиналар негізінен сынған және медиальды (6 дана), проксимальды (5 дана) және дистальды (1 дана) бөліктерді қамтиды. Бір бүтін дивергентті пластина, оның өлшемдері 24×10×4 мм. Тұтас пластинаның профилі түзу. Алаңның пішіні тегіс, ал дистальды бөлігінің пішіні сатылы.

Пластиналардың медиальды бөліктерінің көпшілігі түзу (5 дана) профильде, қисық (1 дана). Пластиналардың медиальды бөліктеріндегі жазықтықтағы қиманың пішіні әртүрлі: тікбұрышты-3 дана; трапеция-1 дана; шаршы-2 дана (сурет. 31, 11).

Тікелей профильді пластинаның барлық проксимальды бөліктері. Пластиналардың проксимальды бөліктеріндегі платформалардың пішіні әртүрлі: нүктелік (2 дана), сызықтық (1 дана), тегіс (1 дана), фасеттелген (1 дана) (сурет. 31, 10).

Конвергентті пластинаның дистальды бөлігі қисық профильмен және дистальды бөліктің антивирустық формасымен (сурет. 31, 12, 13).

Пластиналардың ені 7-ден 19 мм-ге дейін бөлінеді. Г.Ф.Коробкованың әдістемесіне сүйене отырып, пластиналардың медиальды бөліктері топтарға бөлінді: 6,9 мм-ге дейін; 7,0-ден 10 мм-ге дейін; 11-ден 15 мм-ге дейін; 16-дан 25 мм-ге дейін. Екінші топқа 4 дана кірді; үшінші топқа – 7 дана; төртінші топқа - 2 дана. Пластиналардың медиальды бөліктерінің қалыңдығы 2-ден 5 мм-ге дейін. Жою іздері бүйірлік жиектердегі төрт пластинада көзбен көрінеді. Пластиналар кварцитқұмтасынан (12 дана) және кварциттен (1 дана) жасалған.

Қайталама өңдеусіз жаңқалар-ең үлкен диаметрі бойынша келесідей бөлінетін жаңқа – дайындамалар: 11 – ден 20 мм – ге дейін-6 дана; 21-ден 30 мм-ге дейін-5 дана; 31-ден 40 мм-ге дейін-2 дана. Кварциттен (3 дана), кварцит құмтасынан (9 дана) жасалған және бір жаңқа патинизацияланған.

Пластиналардан жасалған құралдарға бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар жатады (5 дана). Құралдар проксимальды (4 дана) және медиальды (1 дана) пластиналардан жасалған. Бүйір жиектерінде ретушпен пластиналар арасында: дорсалдан бір бүйір жиек (3 дана) (сурет. 31, 19); дорсалдан екі бүйір жиек (1 дана) (сурет. ???, 20); вентралдан екі бүйір жиек (1 дана) (сурет. 31, 21) анықталды.

Бүйір жиектері бүкіл ұзындығы бойынша дорсалдан бір бүйір жиегі бар екі ретуш тақтайшасында және вентралдан екі бүйір жиегі бар ретуш тақтайшасында жасалған. Қалған тақтайшаларда бүйір жиектері кішкене бөліктермен безендірілген. Пластиналардың барлық құралдарының ені 11-ден 20 мм-ге дейін, ал қалыңдығы 4-тен 7 мм-ге дейін. Өнімдердің шеткі жанасуы негізінен тегіс (4 дана). Бір құрал тік (1). Барлық құралдар кварцит-кұмтасынан жасалған.

Жаңқа құралдарына қырғыштар (3 дана) және *ретуш* учаскесі бар *жаңқалар* (1 дана) жатады.

Қырғыштарға тұтас өніммен (1 дана) және қоқыстар (2 дана) жатады. 1-ші дөңес жүзі бар қырғыш табақша жаңқадан жасалған, оның қырғыш жүзі тік ретушпен безендірілген (сурет. 31, 16). Қырғыштардың сынықтарының сақталған жүзі салқын ретушпен безендірілген. Қырғыштар кварцит құмтасынан (1 дана), циркониядан (1 дана) жасалған және біреуі патинизацияланған.

Жаңқадағы кішкене участок екі жақты жалпақ ретушпен безендірілген, кварциттен жасалған.

Талдысай 2 тұрағында алынған материал әр түрлі. А және Б учаскелеріндегі мәнерлі тас индустриясының техникалық-типологиялық талдауы, сондай-ақ осы учаскелердегі қыш фрагменттерінің азғана саны Талдысай 2 тұрағындағы тас бұйымдарының **неолиттік шығу тегі** туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. В учаскесінде қыш фрагменттерінің басым болуы салыстырмалы хронологиядағы уақыт шекараларын **кеш қола және ЕТД дәуіріне** дейін кеңейтуге мүмкіндік береді. Б учаскесінің аймағынан табылған зергерлік бұйымдардың сынықтары тас білезіктің сынықтары немесе доға тәрізді суспензияның сынықтары немесе ретінде анықталған ерекше және таңбалаушы зат ретінде қарастырылуы мүмкін. Ұқсастықтар хвалын мәдениеті қорымындағы білезіктерге сәйкес келеді.

Хвалы мәдениетінің даталануы (б.з. д. 4 мың) Талдысай 2 тұрағының **неолиттен ЕТД** дейінгі уақыттар шекараларына қайшы келмейді. Ескерткіштің жағдайы қанағаттанарлықсыз.

Обаған 1 қорымы.

2023 жылдың қыркүйегінде Торғай жырасының аумағында, Бөріктал өзенінің (Әулікөл ауданы) кеуіп қалған арнасының оң жағалауында барлау жұмыстарын жүргізу барысында Обаған 1 қорымы табылды (фото 34-36). Ескерткіш Әулікөл ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 33 шақырым, Харьков ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 15,5 шақырым, Бестамақ қорымынан солтүстік-батысқа қарай 1,9 шақырым, Бәкінсай қорымынан солтүстік-батысқа қарай 0,8 шақырым жерде орналасқан (сурет. 3; 17). Қорымның алаңы едәуір және шамамен 92657 м² құрайды.

Талдысай 2 тұрағының Б учаскесінің GPS- координаттары жергілікті аймақ: солтүстік нүкте 52°11'34,43"N; 64°31 '2,07"E; оңтүстік нүкте 52°11 '22,32" N; 64°30 '59,30"E; батыс нүкте 52°11 '29,75" N; 64°30'47,82" E; шығыс нүктесі 52°11 '29,19" N; 64°31 '7,89" E.

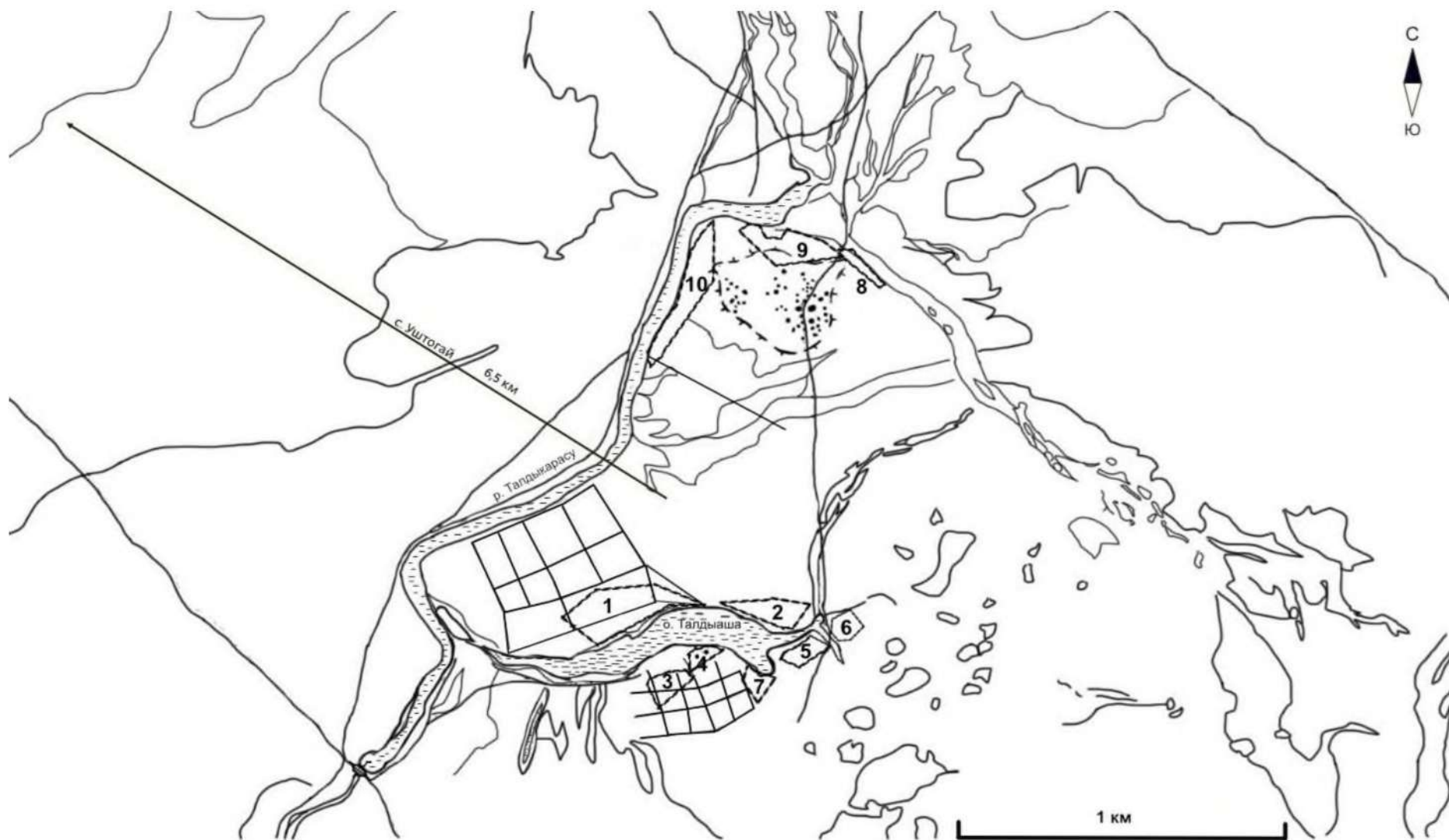
Ескерткіштегі биік шөптер мен жақсы шымдалуы қабірлердің нақты санын анықтауға мүмкіндік бермеді. Ондаған қабірлер туралы, оның ішінде сопақша және дөңгелек үйінділер туралы айтуға болады.

Қорым шетінде көзбен анықталған бейіт үйінділерінің өлшемдері:

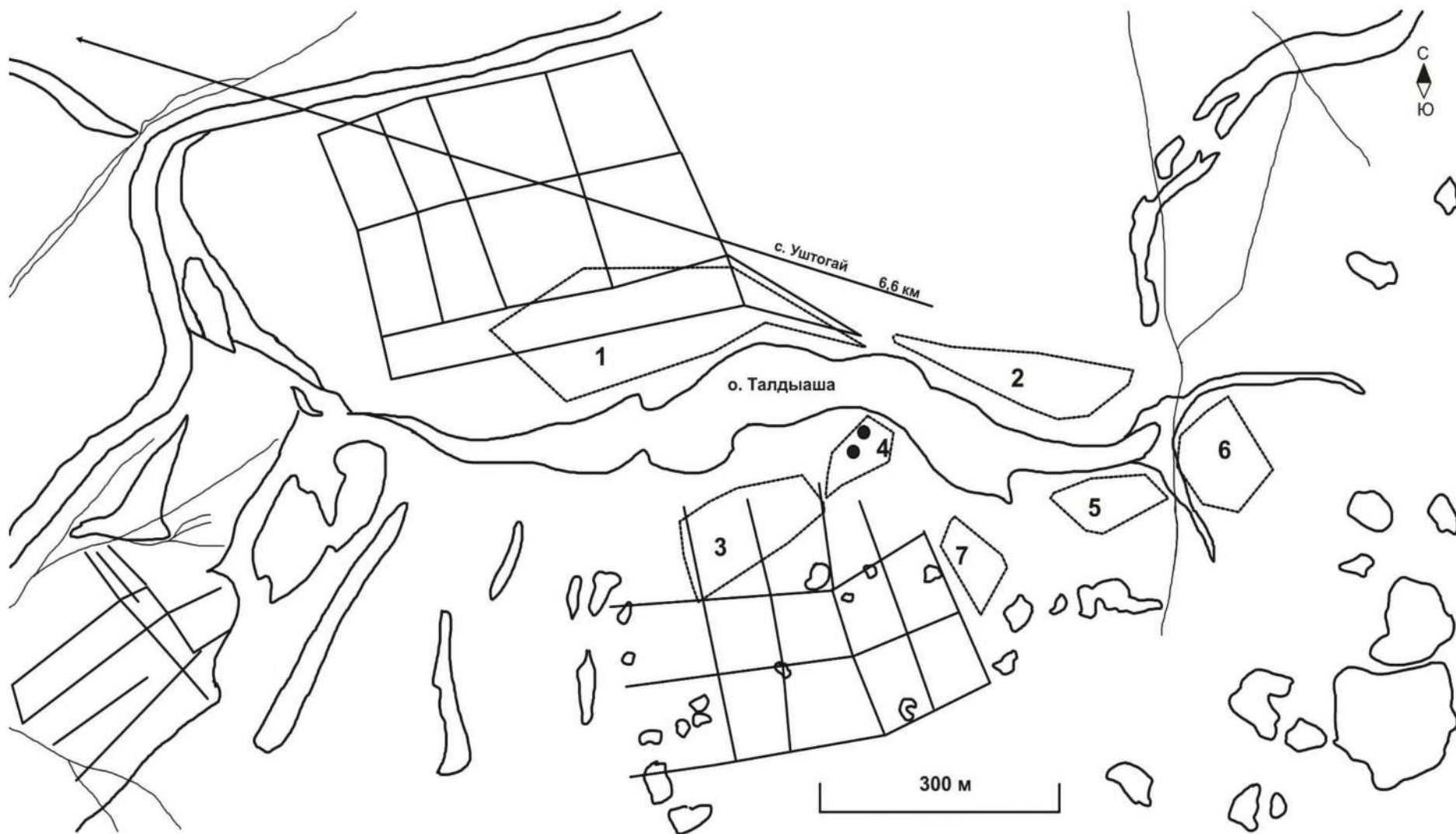
1. 13×15 м, биіктігі 0,5 м
2. 11×12 м, биіктігі 0,15 м
3. 30×33 м, биіктігі 0,5 м
4. 29×37 м, биіктігі 0,4 м
5. 28×25 м, биіктігі 0,5 м
6. 14×19 м, биіктігі 0,3 м
7. 31×34 м, биіктігі 0,2 м

Қорымның ортасында негізінен дөңгелек пішінді, биіктігі 0,1 м-ден төмен, бірақ өте нашар сақталған бейіт үйінділері көрінеді. Бұл жағдайда кейбір үйінділер басқалармен жалғасып, бір-бірін жауып кеткен, бұл олардың мөлшерін, сондай-ақ санын анықтауды қиындатады.

Әр түрлі пішіндегі және биіктіктегі үйінділері бар жерлеу орындары, сондай-ақ үйінділері жоқ жерлеу орындары кездесетін жерлеу орны әр түрлі болуы мүмкін. Көршілес Бакин және Бестамақ қорымдарымен, сонымен қатар хвалын, ямная, синташ-петров, афанасьев мәдениеттерінің қорымдарымен салыстырулар ескерткіштің мерзімдерін қола дәуірінен орта ғасырларға дейін деп белгілеуге мүмкіндік береді. Ескерткіш жақсы жағдайда сақталған.

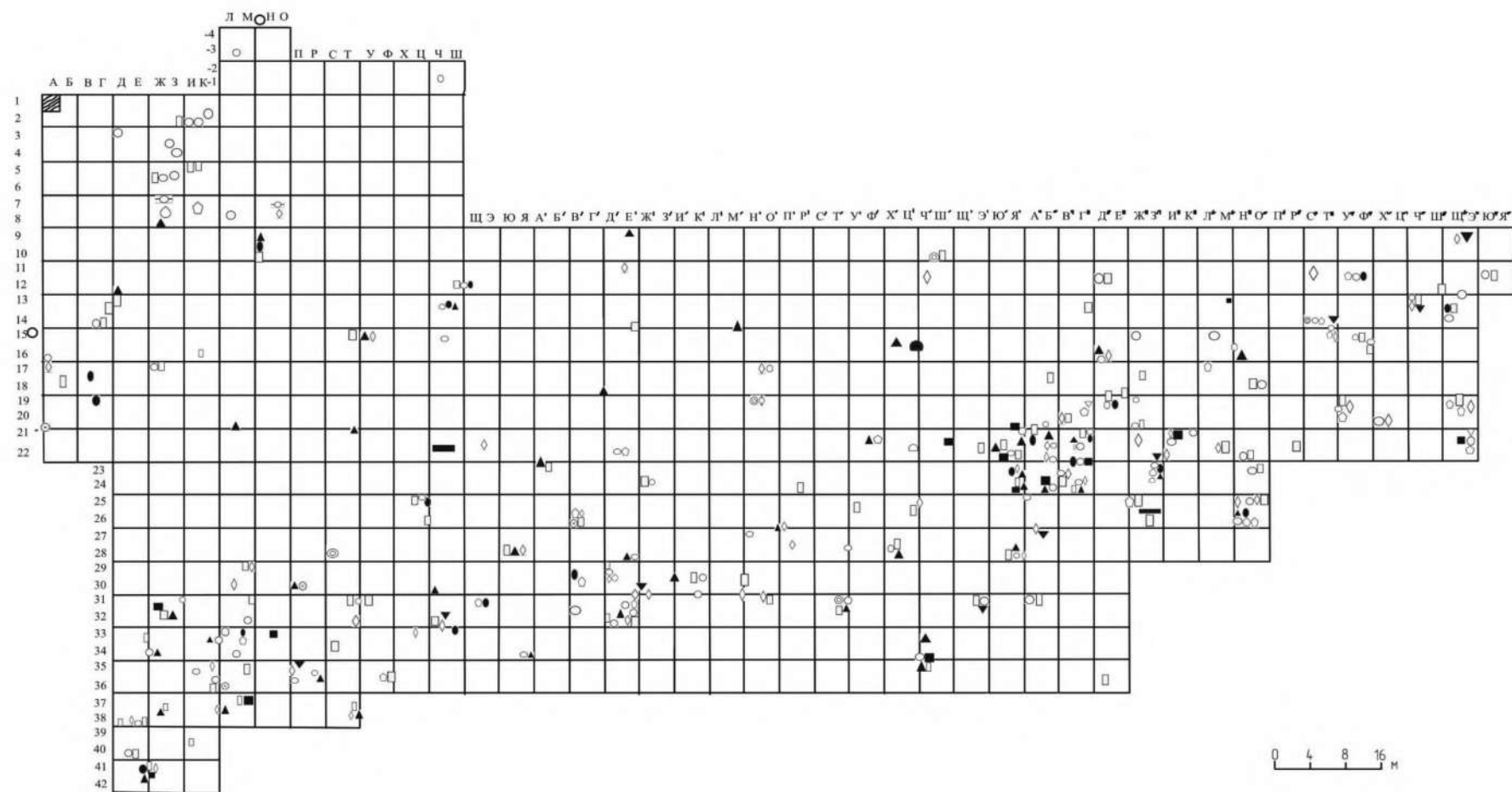
1 сурет. Ситуациялық жоспар. Талдыаша көлінің айналасында және Талдықарасу өзенінің сол жағалауында археологиялық объектілердің орналасуы

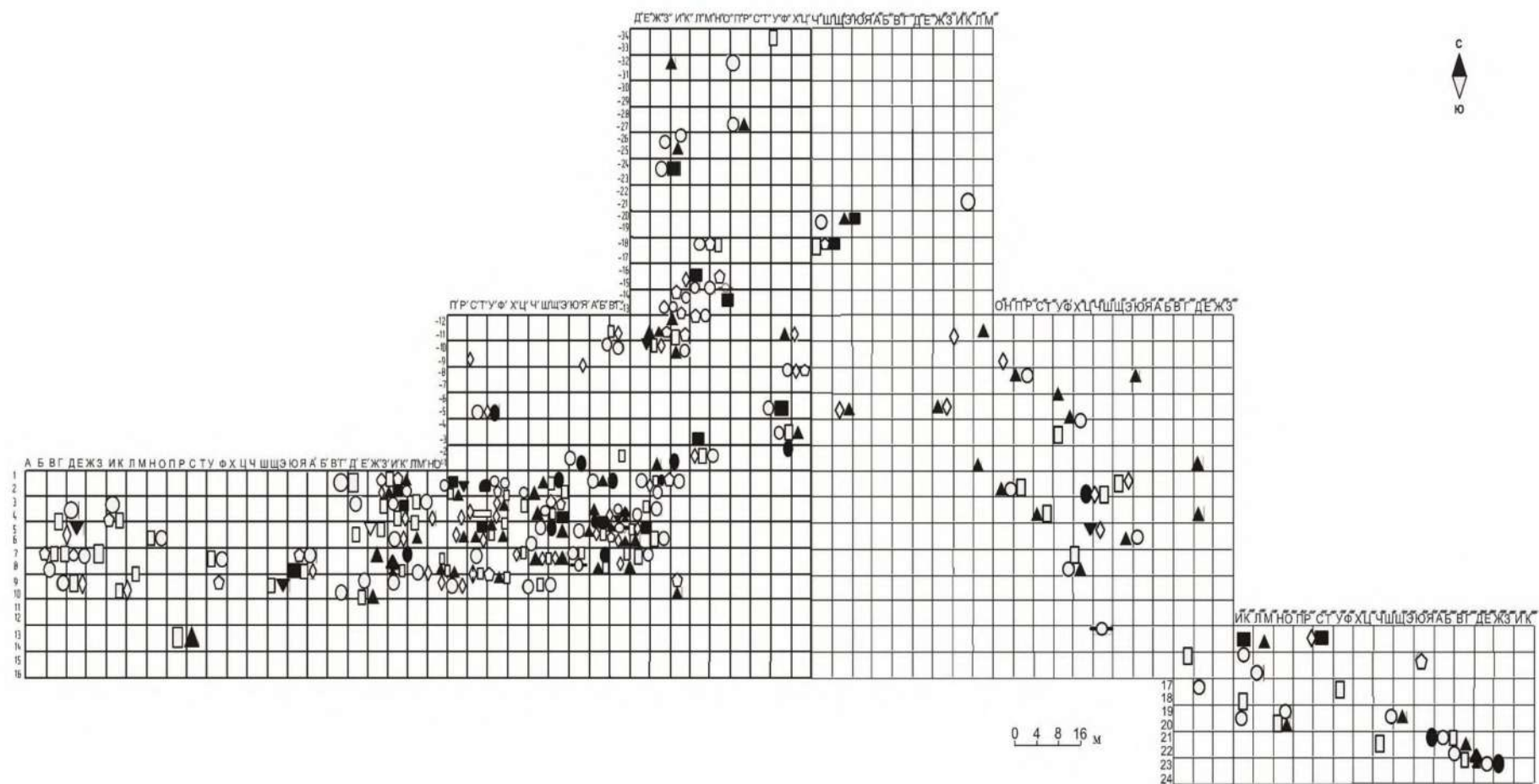
2 сурет. Ситуациялық жоспар. Талдыаша көлінің айналасында археологиялық объектілердің орналасуы.

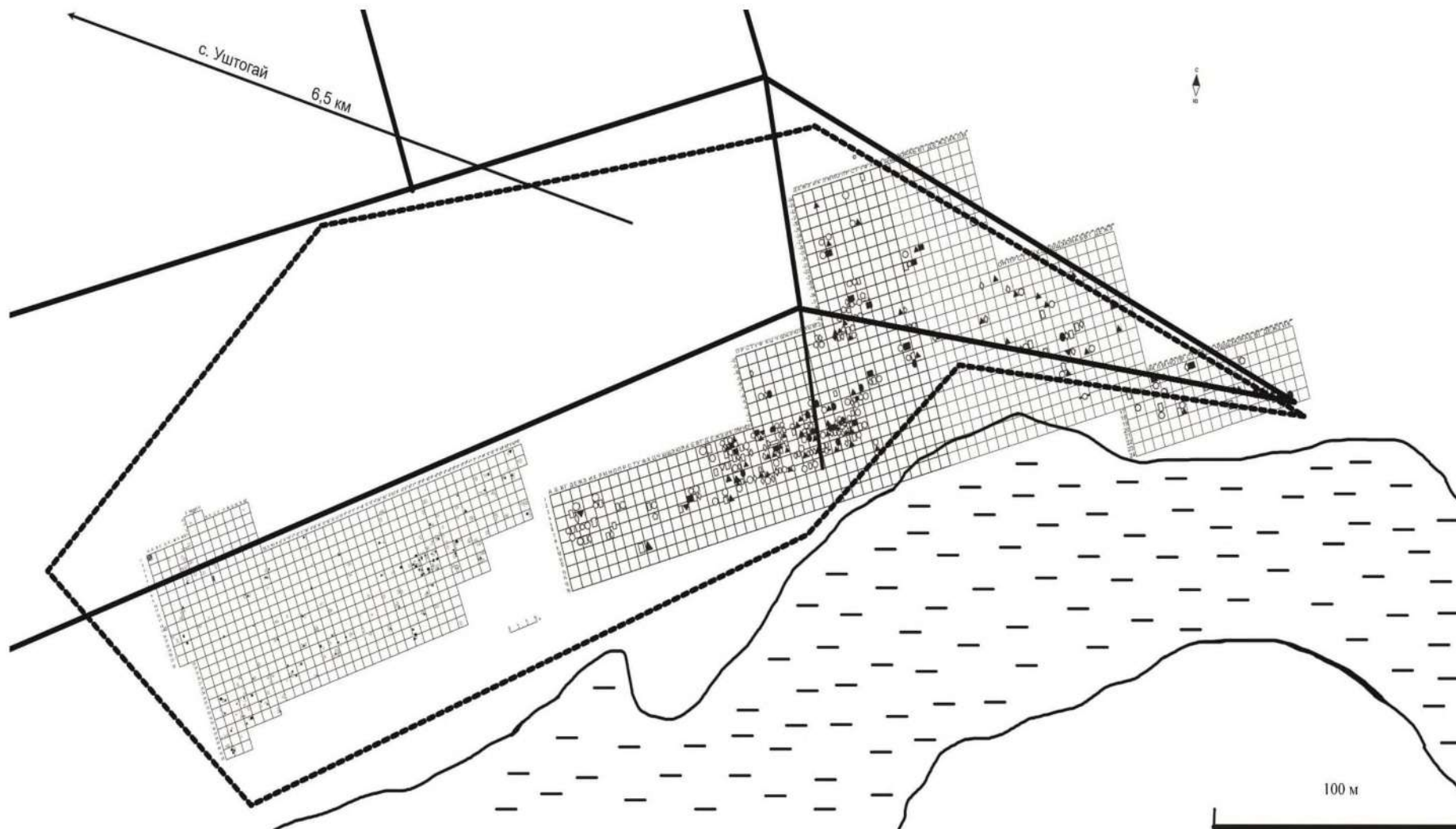
4 сурет. Үштоғай 1 тұрағы (А, Б учаскелер). GPS навигаторымен жиналған беткі қабатындағы олжалардың таралуы.

6 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы. 1 қазба жоспары.

7 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы. 2 қазба жоспары.

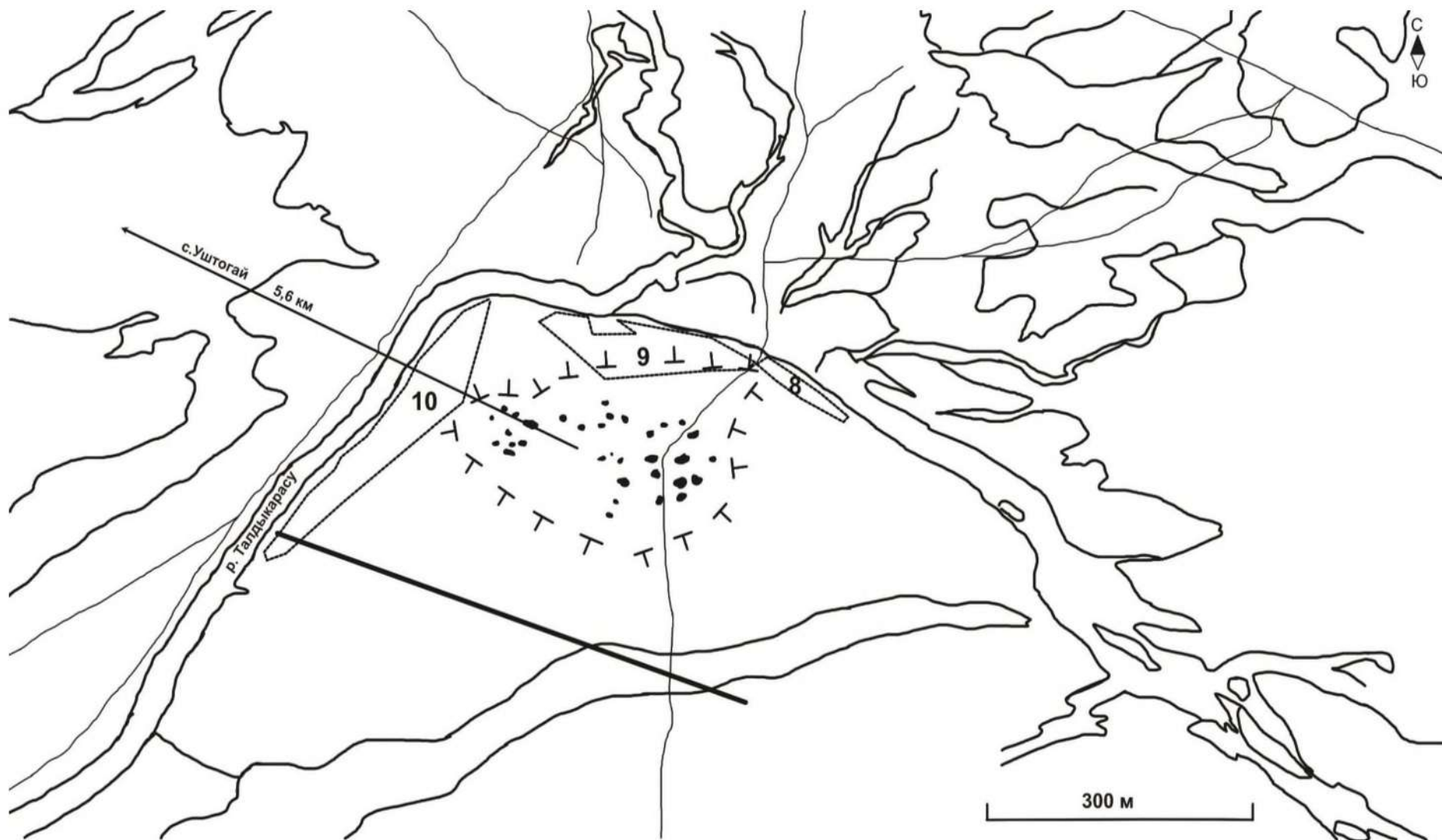
8 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. Планиграфия.

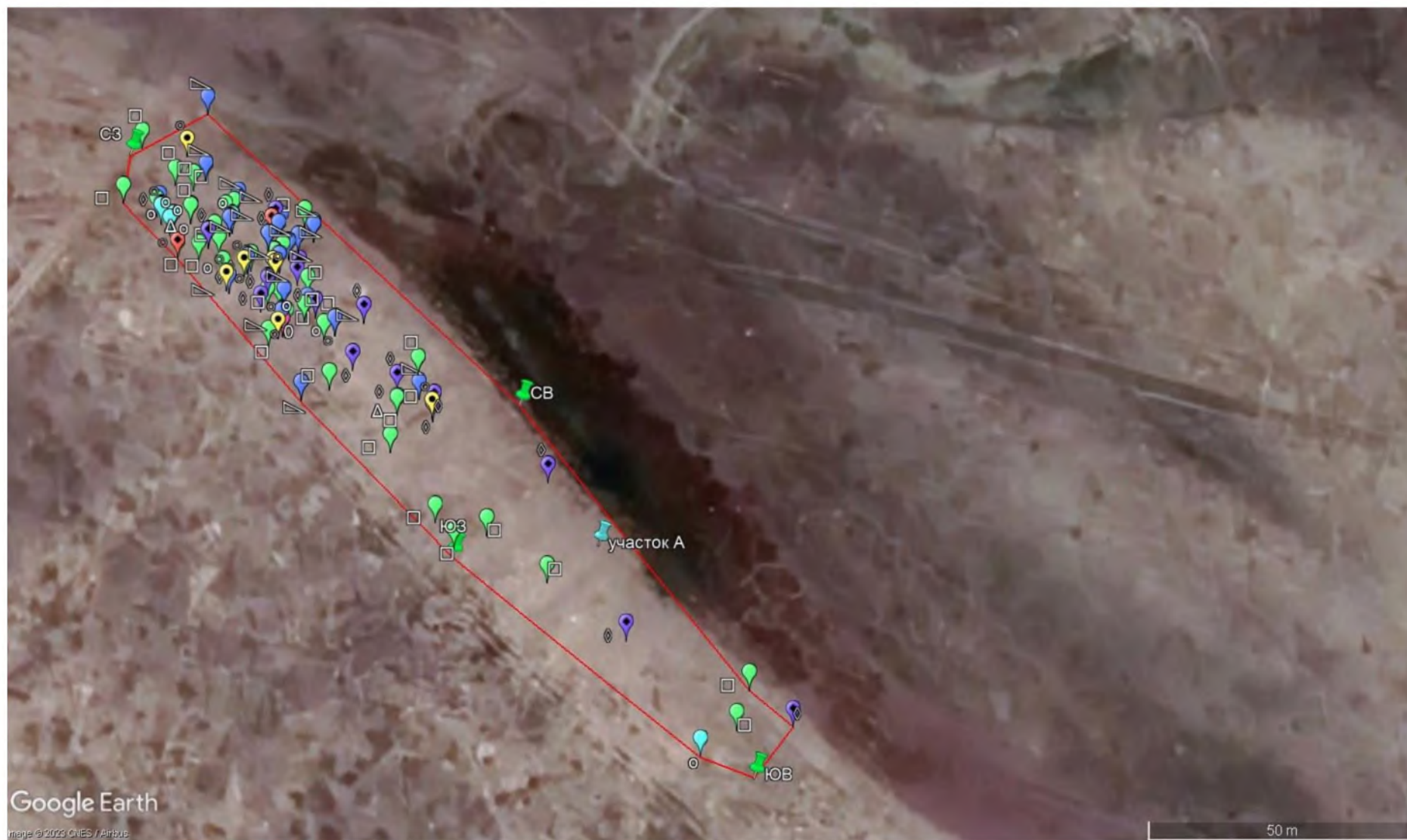
11 сурет. Үштоғай 2 тұрағы және Талдысай 1 қонысы.
GPS навигаторының көмегімен жиналған беткі қабатындағы олжалардың таралуы.

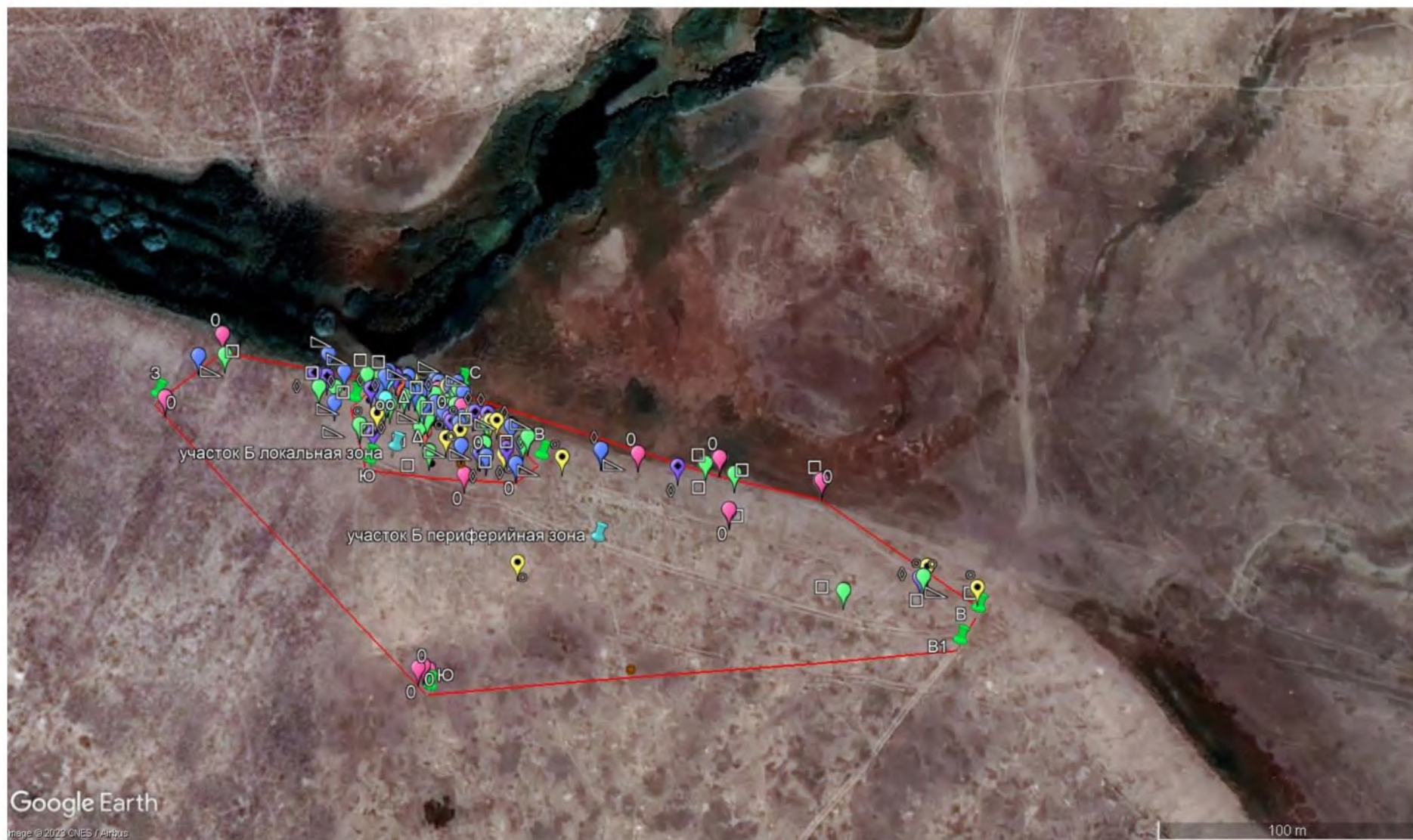
12 сурет. Үштоғай 3 тұрағы (А, Б, В учаскелер). GPS навигаторының көмегімен жиналған беткі қабатындағы олжалардың таралуы.

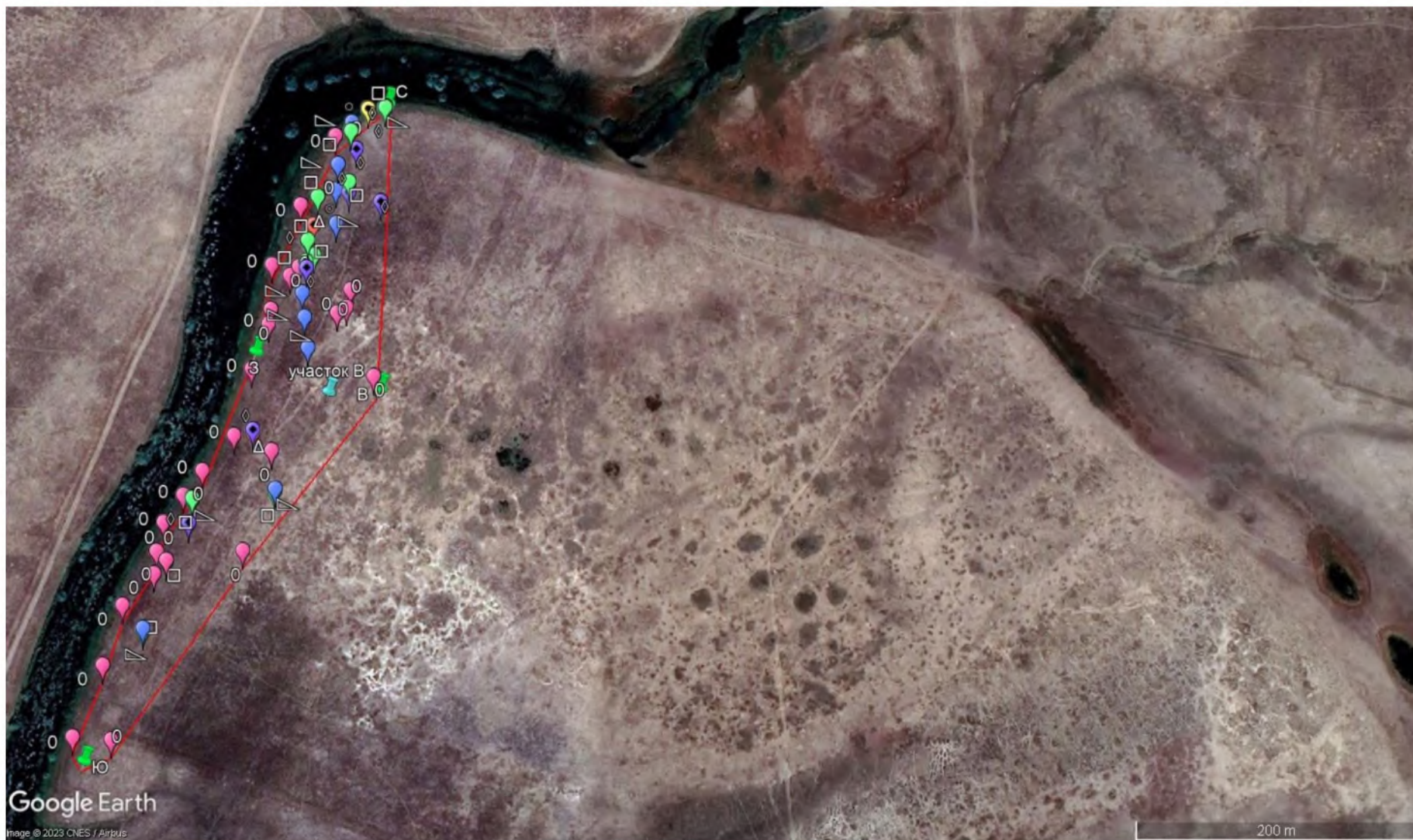
13 сурет. Ситуациялық жоспар.
Талдықарасу өзенінің сол жағалауында археологиялық объектілердің орналасуы

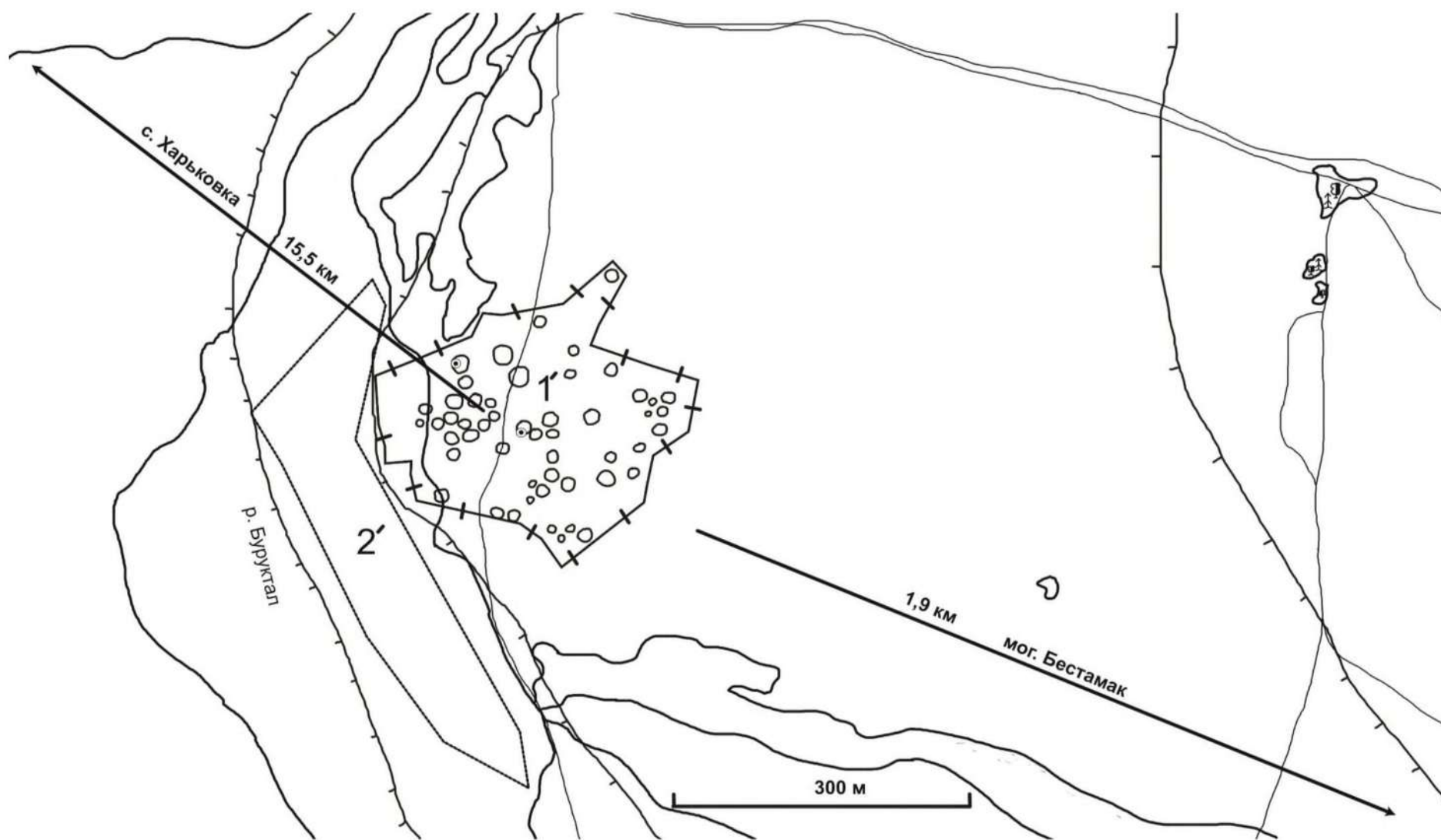
14 сурет. Талдысай 2 тұрағы. А участогы. GPS навигаторының көмегімен жиналған беткі қабатындағы олжалардың таралуы.

15 сурет. Талдысай 2. Б участогы. GPS навигаторының көмегімен жиналған беткі қабатындағы олжалардың таралуы.

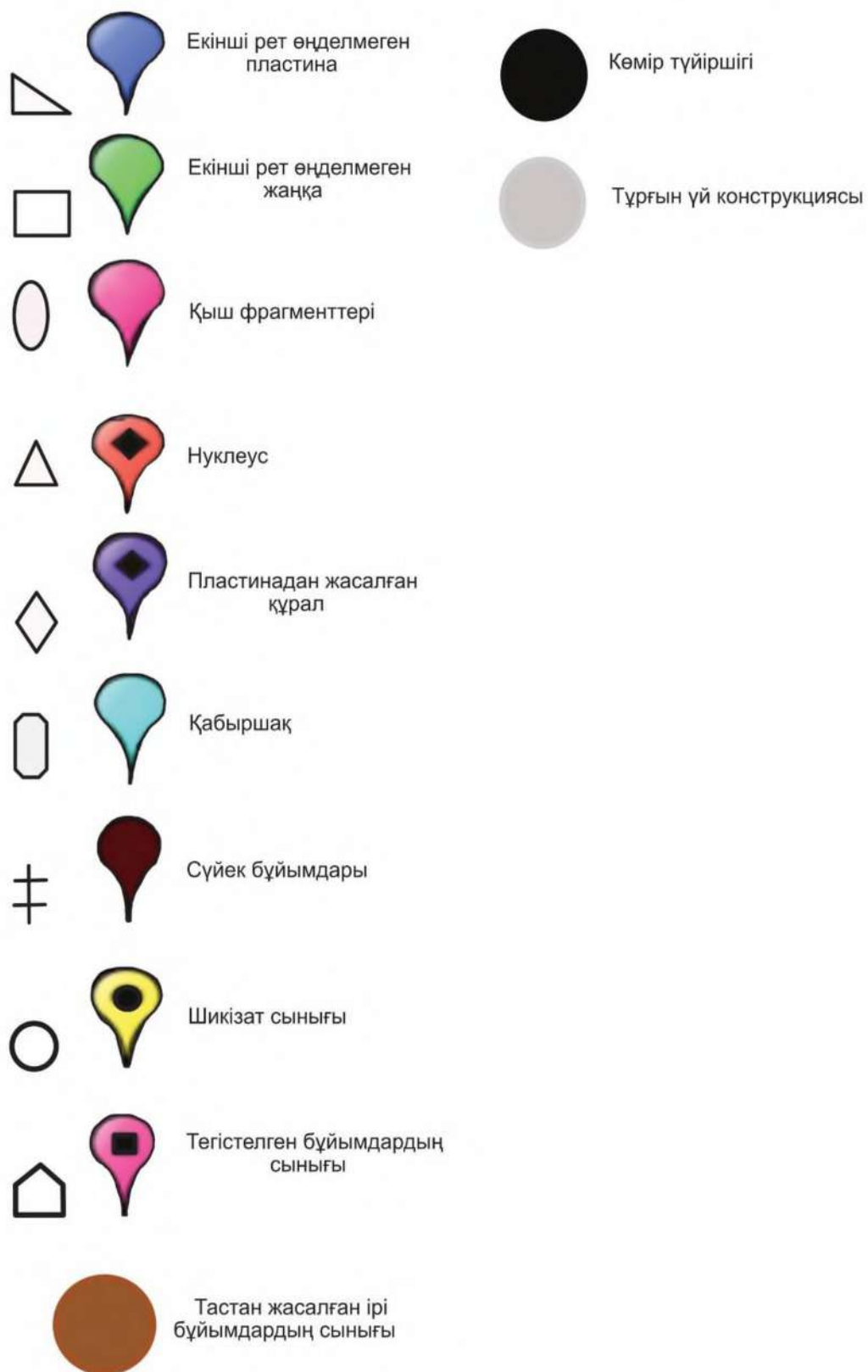
16 сурет. Талдысай 2. В участогы. GPS навигаторының көмегімен жиналған беткі қабатындағы олжалардың таралуы.

17 сурет. Ситуациялық жоспар. Бөріктал өзенінің оң жағалауындағы археологиялық объектілердің орналасуы.

	жол
	арналар жүйесі, арықтар
	қырат шекарасы
	олжалардың таралу аймағы
	ескі бөгет
	тұрғын үй конструкциясы
	су торабы
	орман алқабы
	Обаған 1 қорымының шекарасы
	үйінді
1	Ұштоғай 1 тұрағы А участогы
2	Ұштоғай 1 тұрағы Б участогы
3	Ұштоғай 2 тұрағы
4	Талдысай 1 қонысы
5	Ұштоғай 3 тұрағы А участогы
6	Ұштоғай 1 тұрағы Б участогы
7	Ұштоғай 1 тұрағы В участогы
8	Талдысай 2 тұрағы А участогы
9	Талдысай 2 тұрағы Б участогы
10	Талдысай 2 тұрағы В участогы
1'	Обаған 1 қорымы
2'	Обаған 2 қорымы

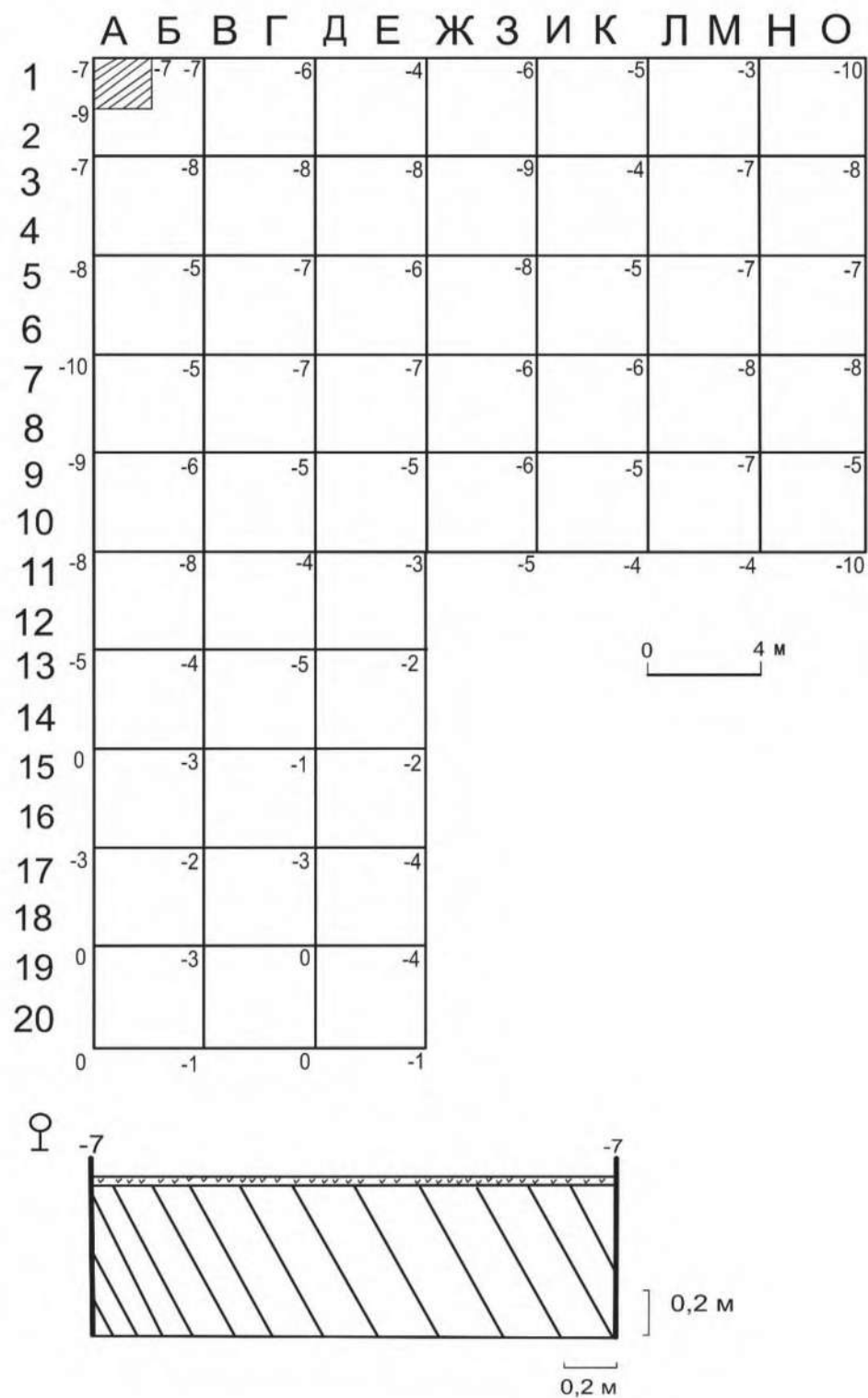
3 сурет. Топографиялық шартты белгілер.

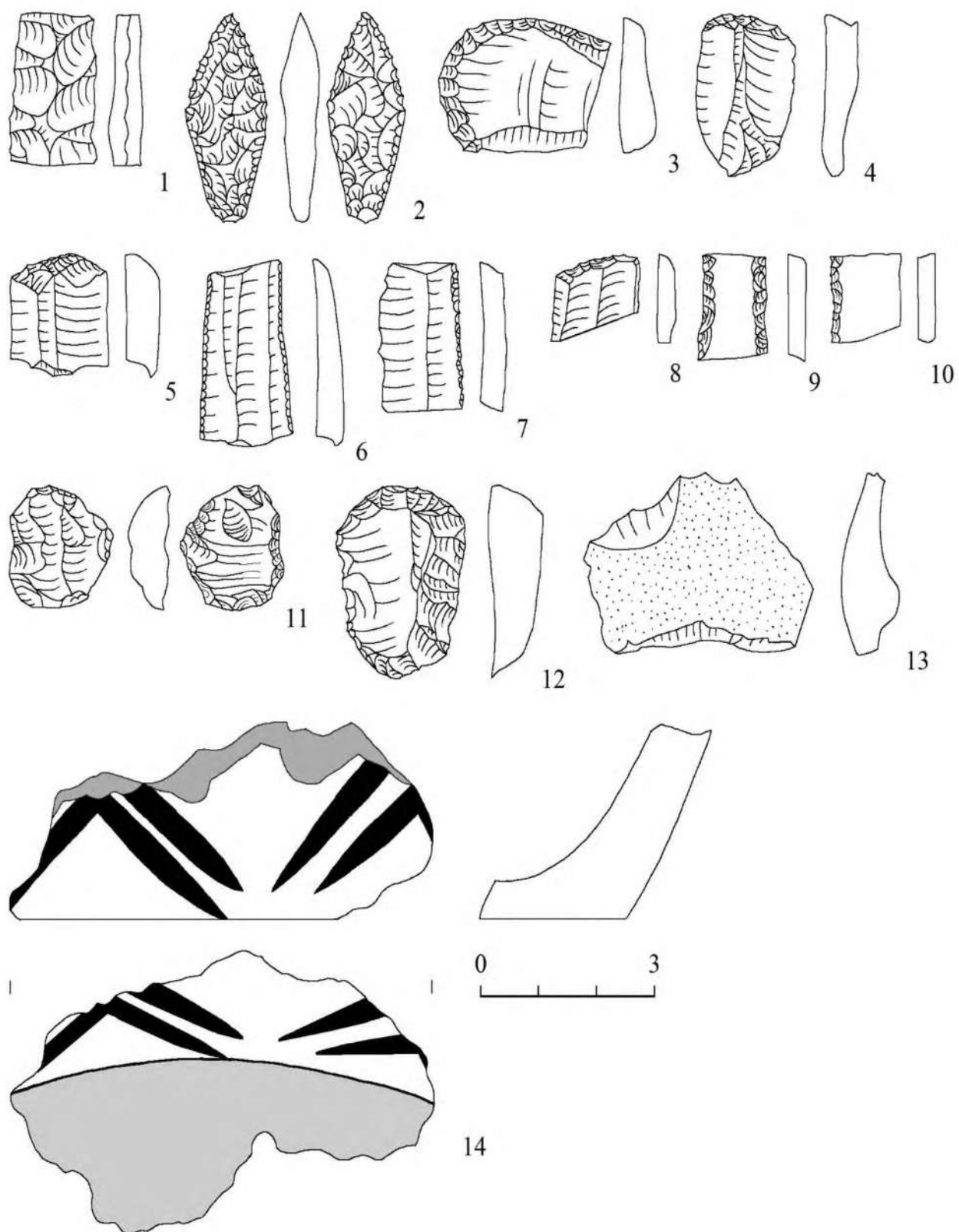
5 сурет. GPS навигаторының көмегімен жиналған олжалардың шартты белгілері.

	нуклеус		тас диск
	нуклеустің сынығы		тегістелген бұйым
	екінші рет өңделмеген жаңқа		садақ оғының ұшы
	жаңқа толық жалбыр		қабыршақ
	жаңқа толық емес жалбыр		шикізат сынығы
	жаңқадан жасалған құрал		соққы тақтасы сынған
	ретушы бар жаңқа		шабатың құрал
	қабырғалы пластина		сүйектен жасалған бұйымдар
	екінші рет өңделмеген пластина		сүйек
	шеткі пластина		қыш фрагменті
	пластинадан жасалған құрал		охра
	тік сынық		шымдалу
	көлденең сынық		сұр-қоңыр саздақ
	негізі бар сынық		нөлдік нүкте
	қажак		
	соқпалы құрал		

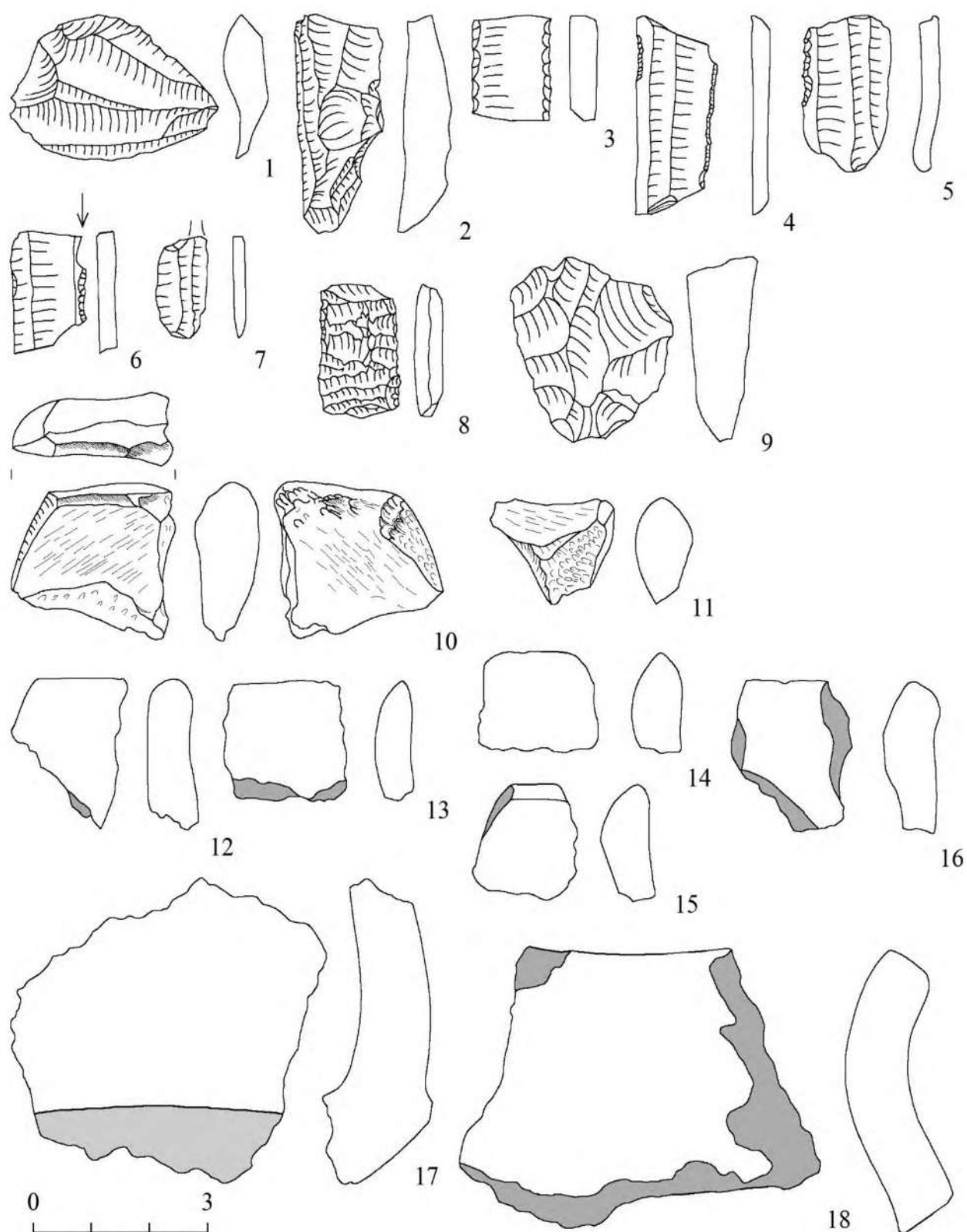
9 сурет. Стратиграфияға арналған және тахеометрдің көмегімен жиналған олжалардың шартты белгілері

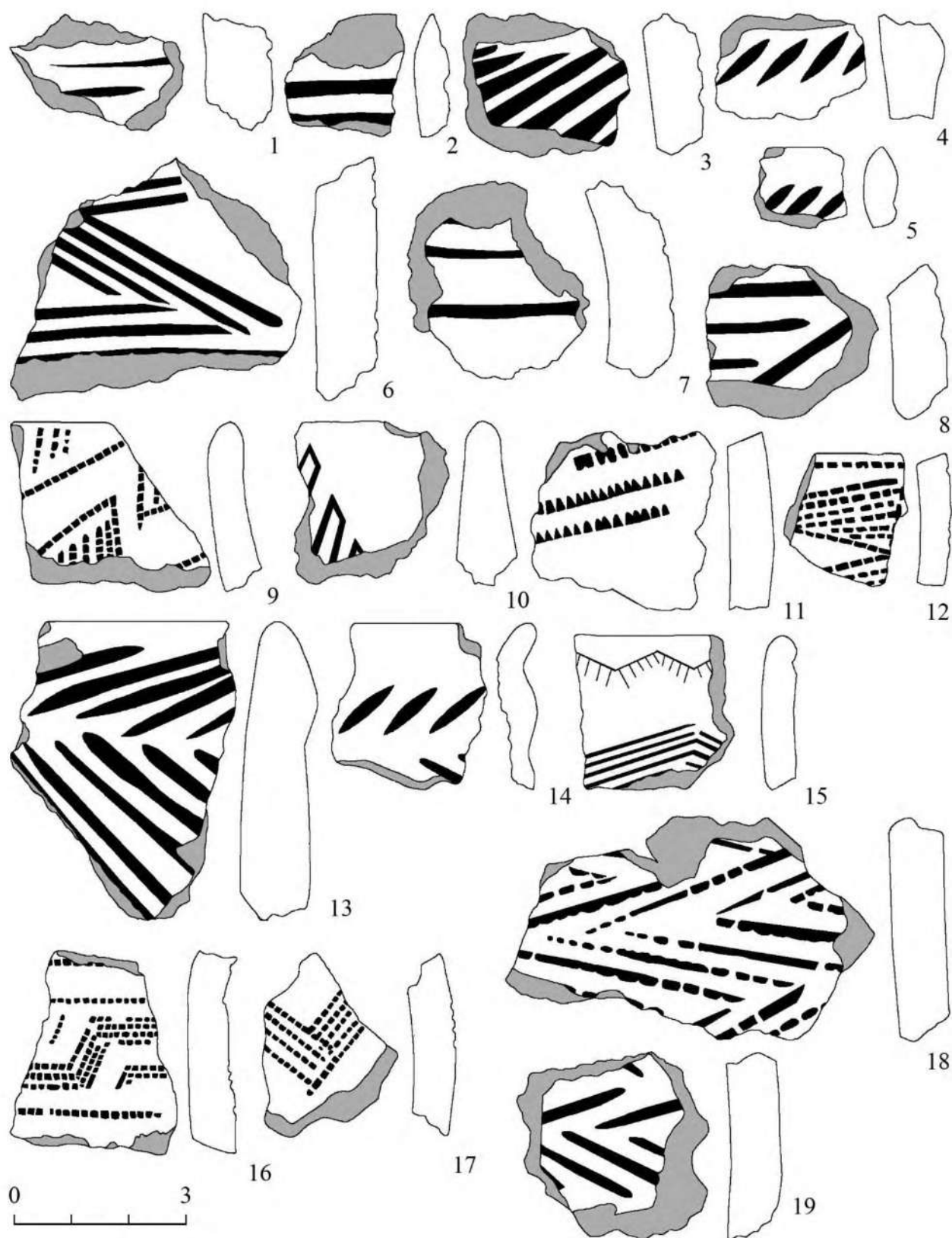
10 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы. 1 қазба бөлігінің ниверлирлеу жоспары.
1 А шаршыдағы шурфтың солтүстік профілі.

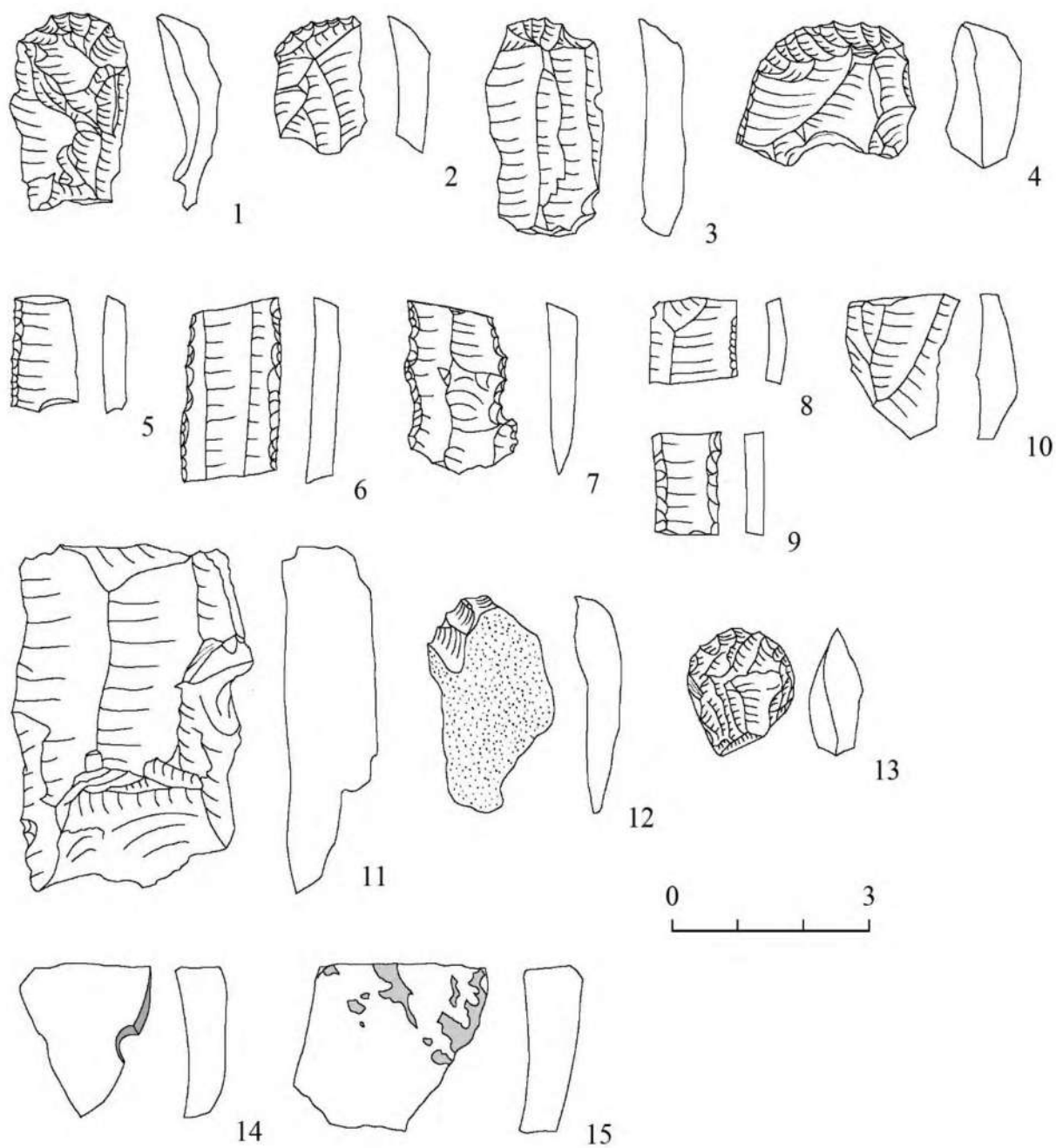
18 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. Б участогы. 1-13 – тас бұйымдары;
14 – қыш фрагменті.

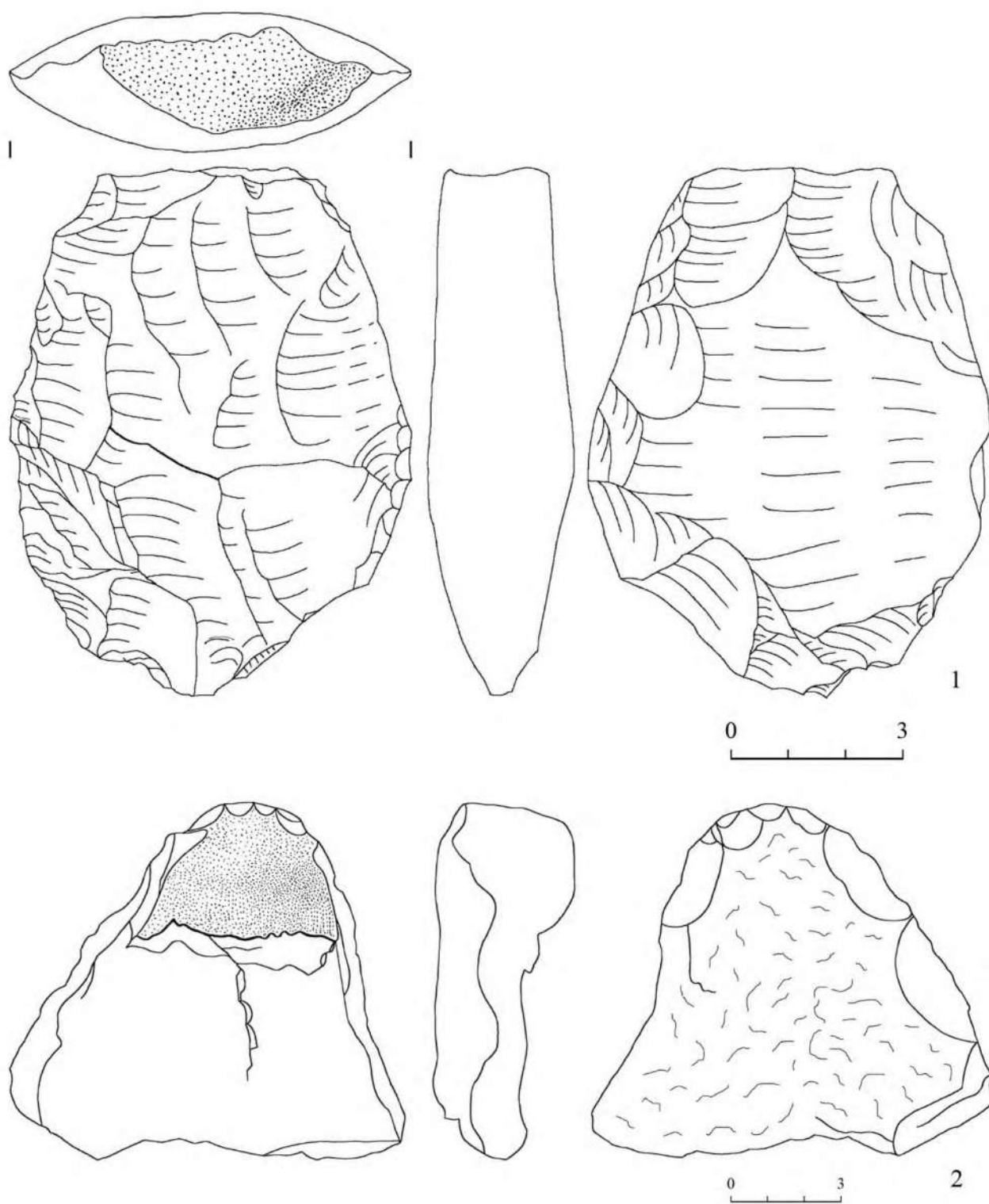
19 сурет. Үштоғай 2 тұрағы. 1-9 – тас бұйымдары;
10-11 – сүйектен жасалған бұйымдар; 12-18 – қыш фрагменттері

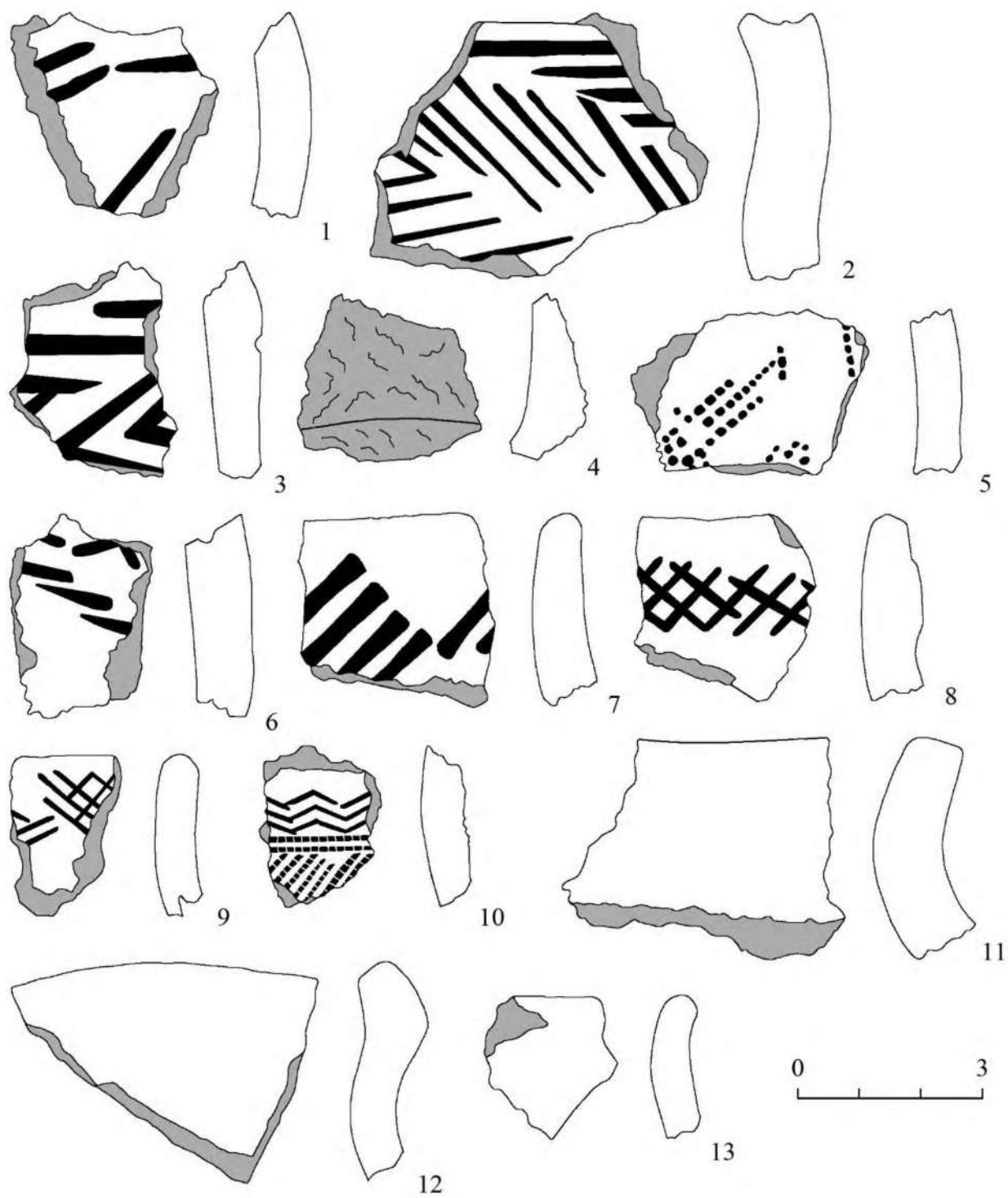
20 сурет. Үштоғай 2 тұрағы.
Қыш фрагменттері.

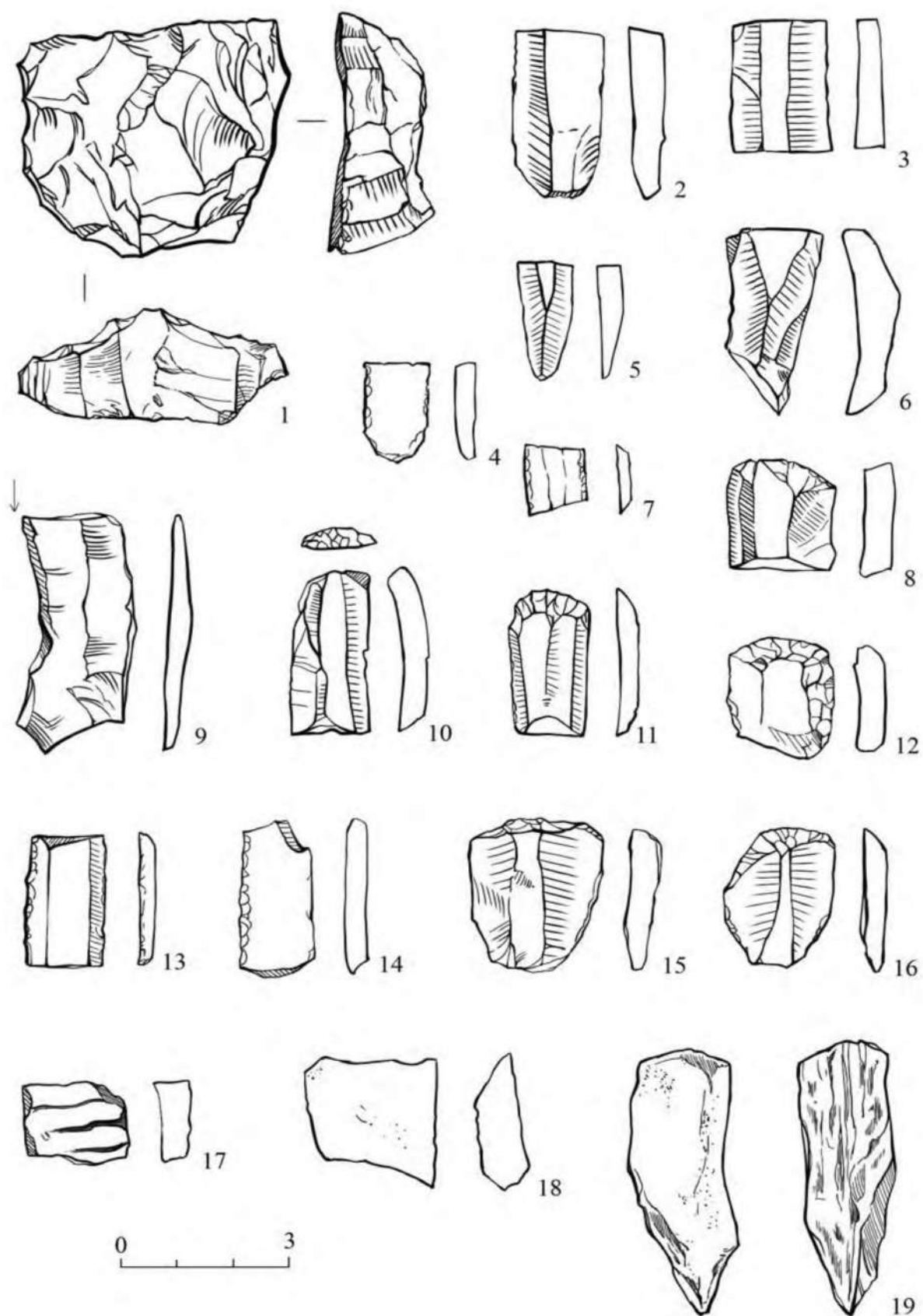
21 сурет. Үштоғай 3 тұрағы. А участогы. Б участогы.
1-13 – тас бұйымдары; 14-15 – қыш фрагменттері.

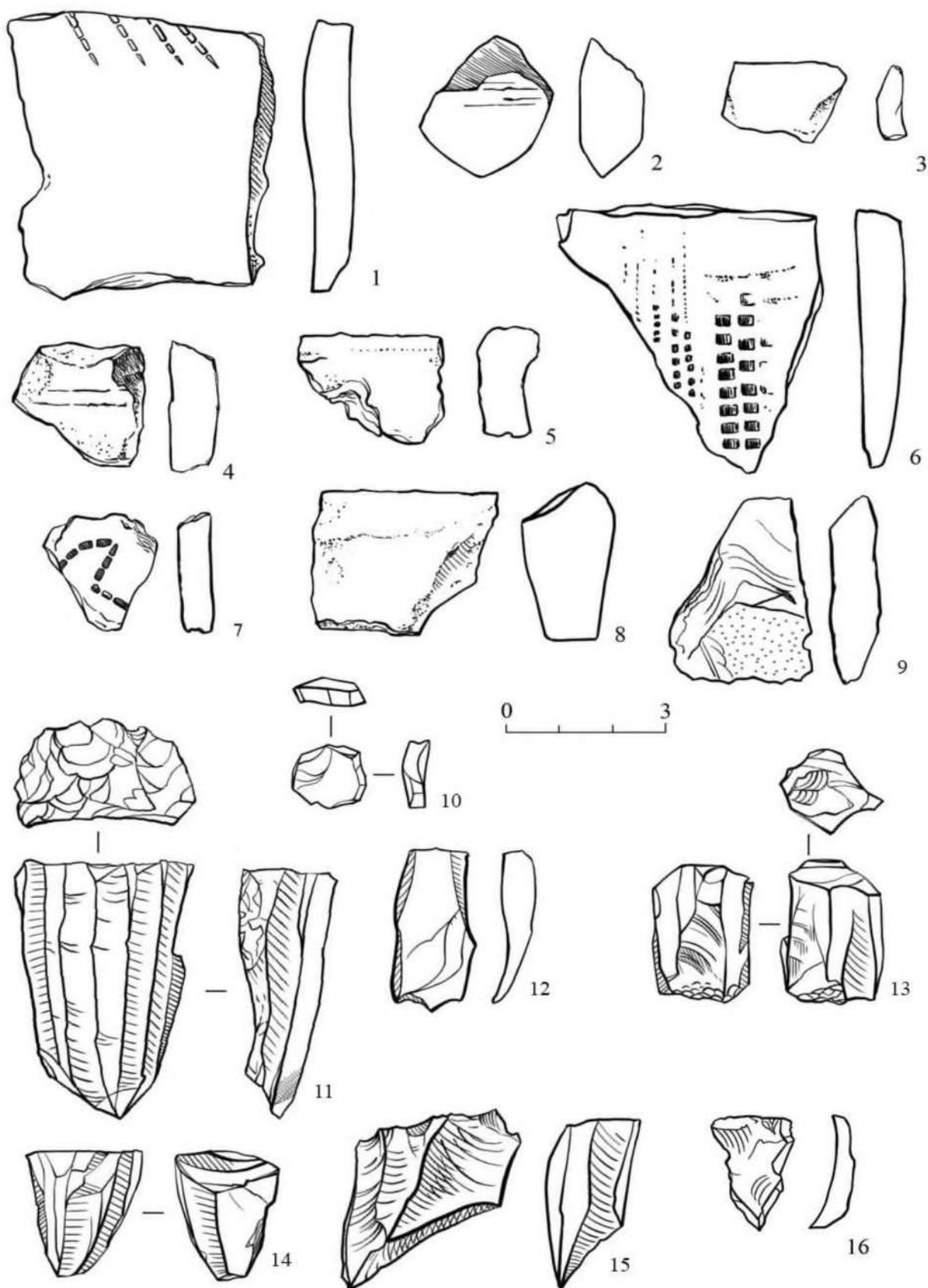
22 сурет. Үштоғай 3 тұрағы. Б участогы. В участогы.
Тас бұйымдары.

23 сурет. Талдысай I қонысы.
Қыш фрагменттері

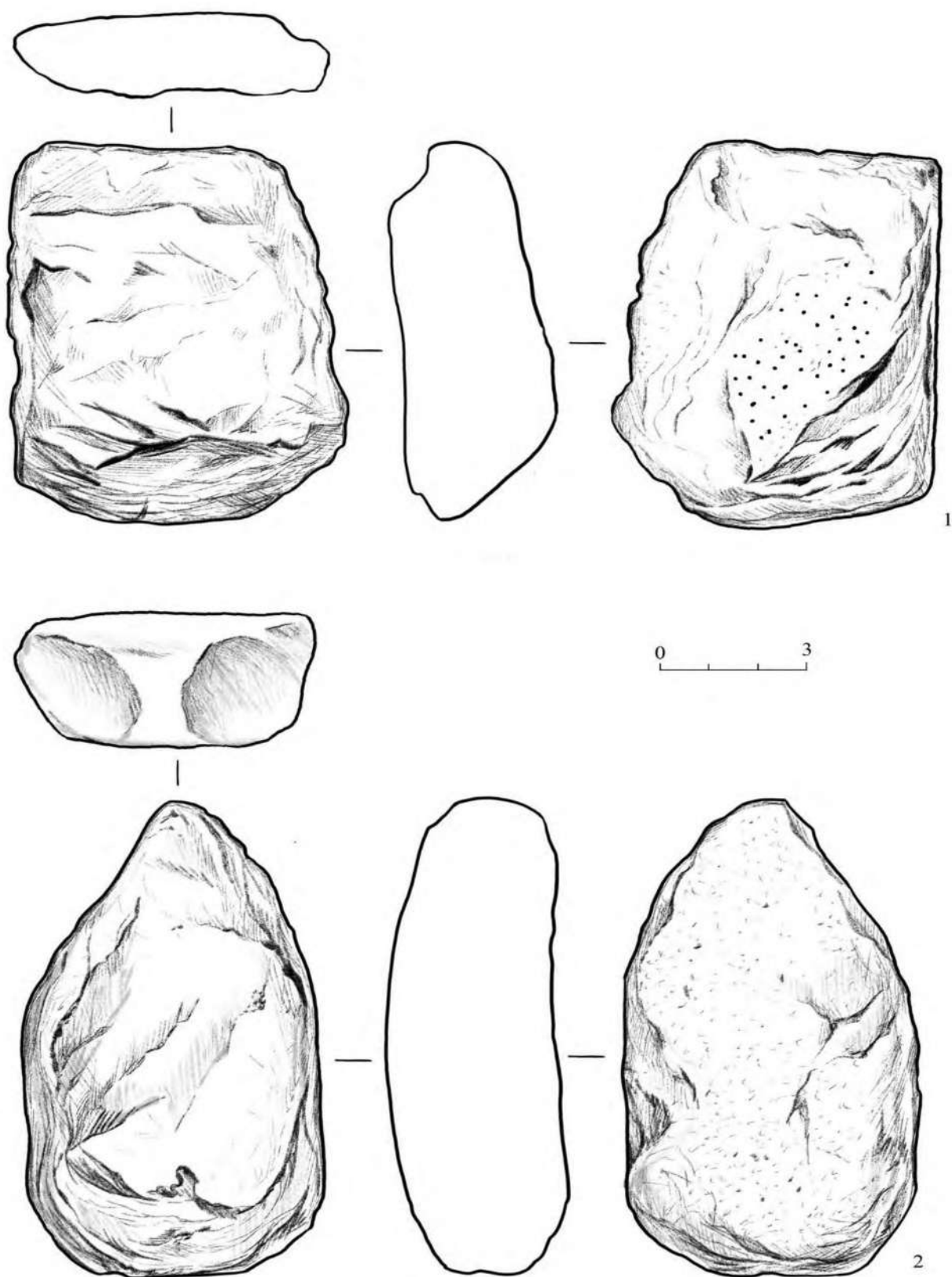
24 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы.
1-16 – тас бұйымдары; 17-19 – қыш фрагменті

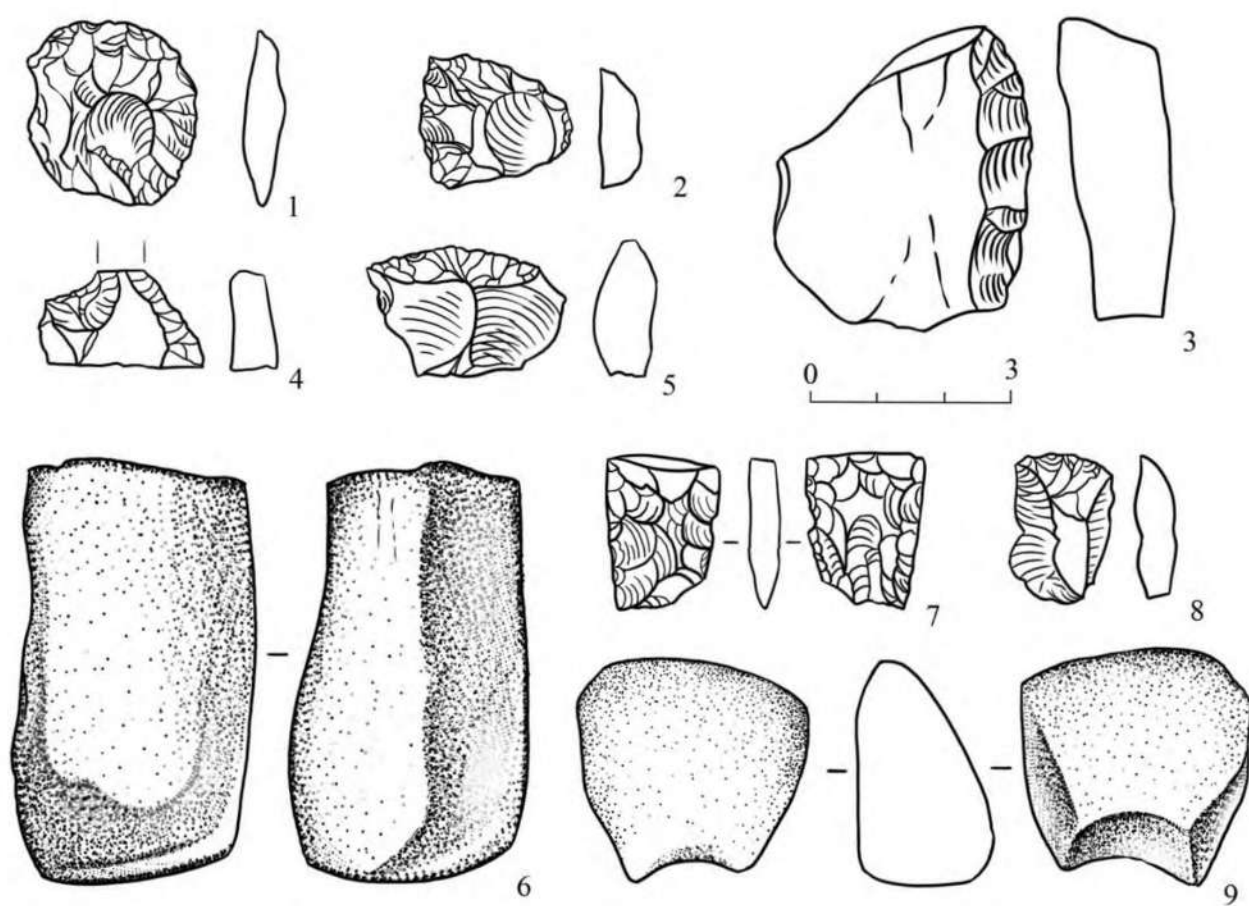
25 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы.
1-8 – қыш фрагменті; 9-16 – тас бұйымдары

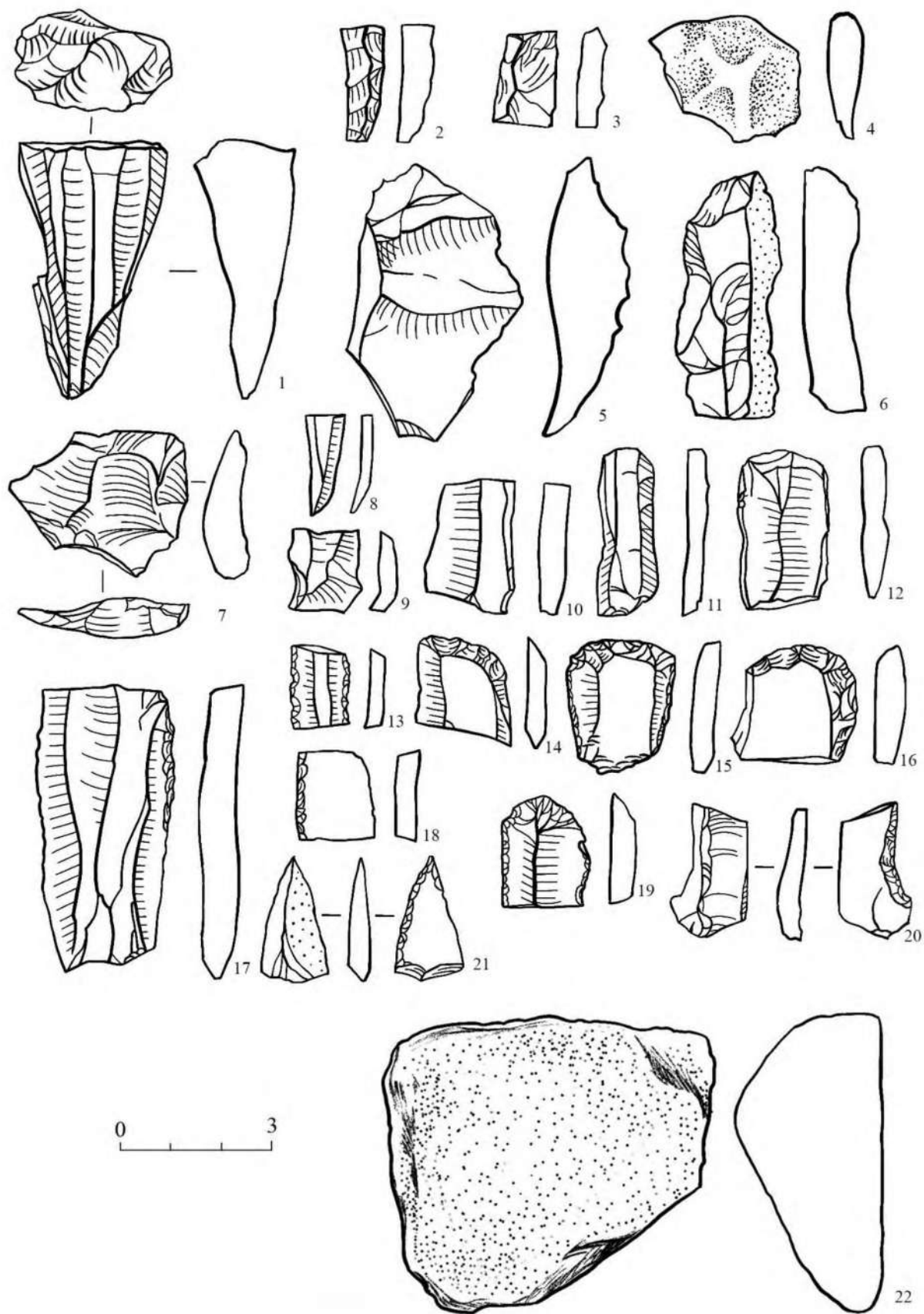
26 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы.
Тас бұйымдары

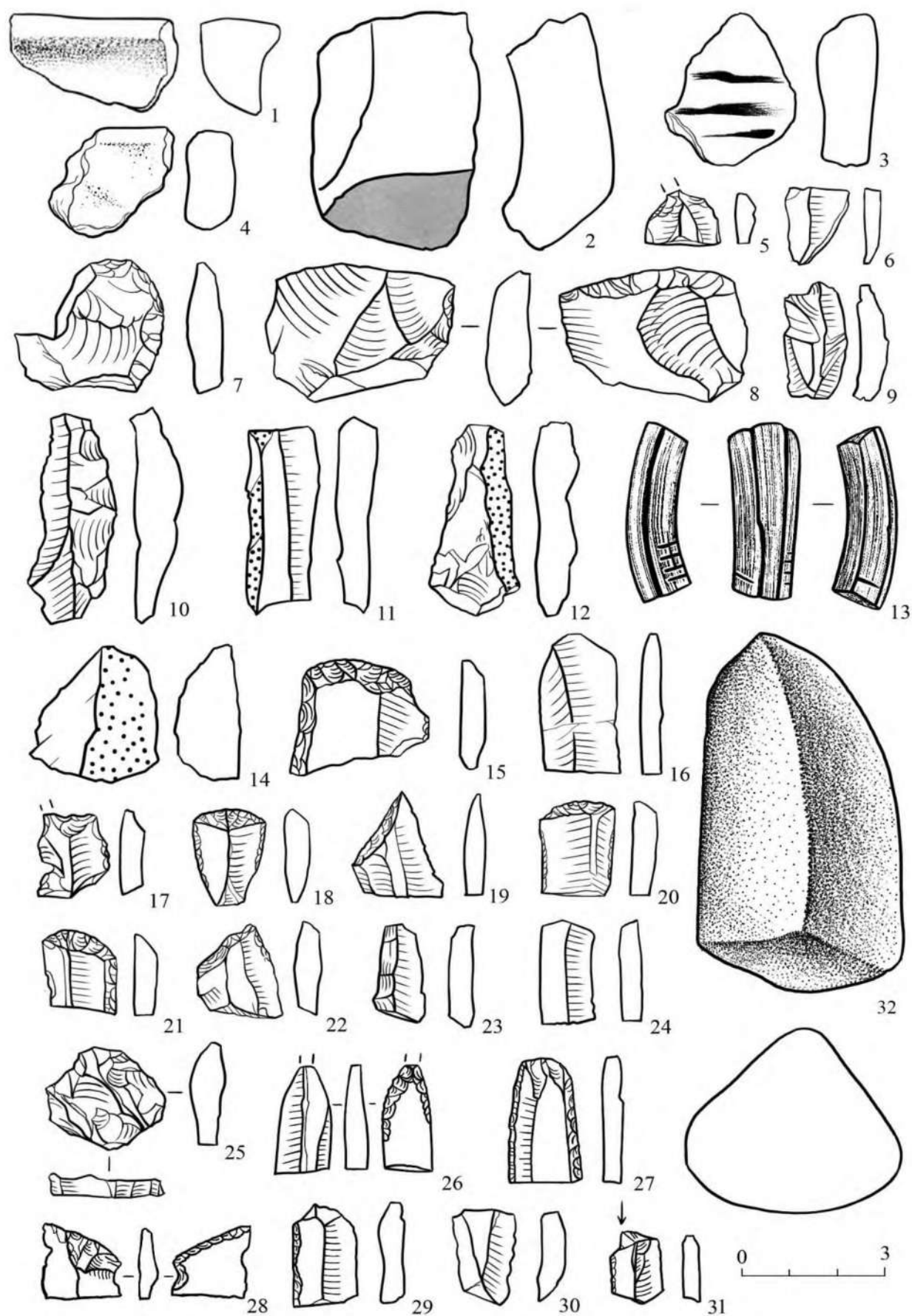
27 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы.
Тас бұйымдары

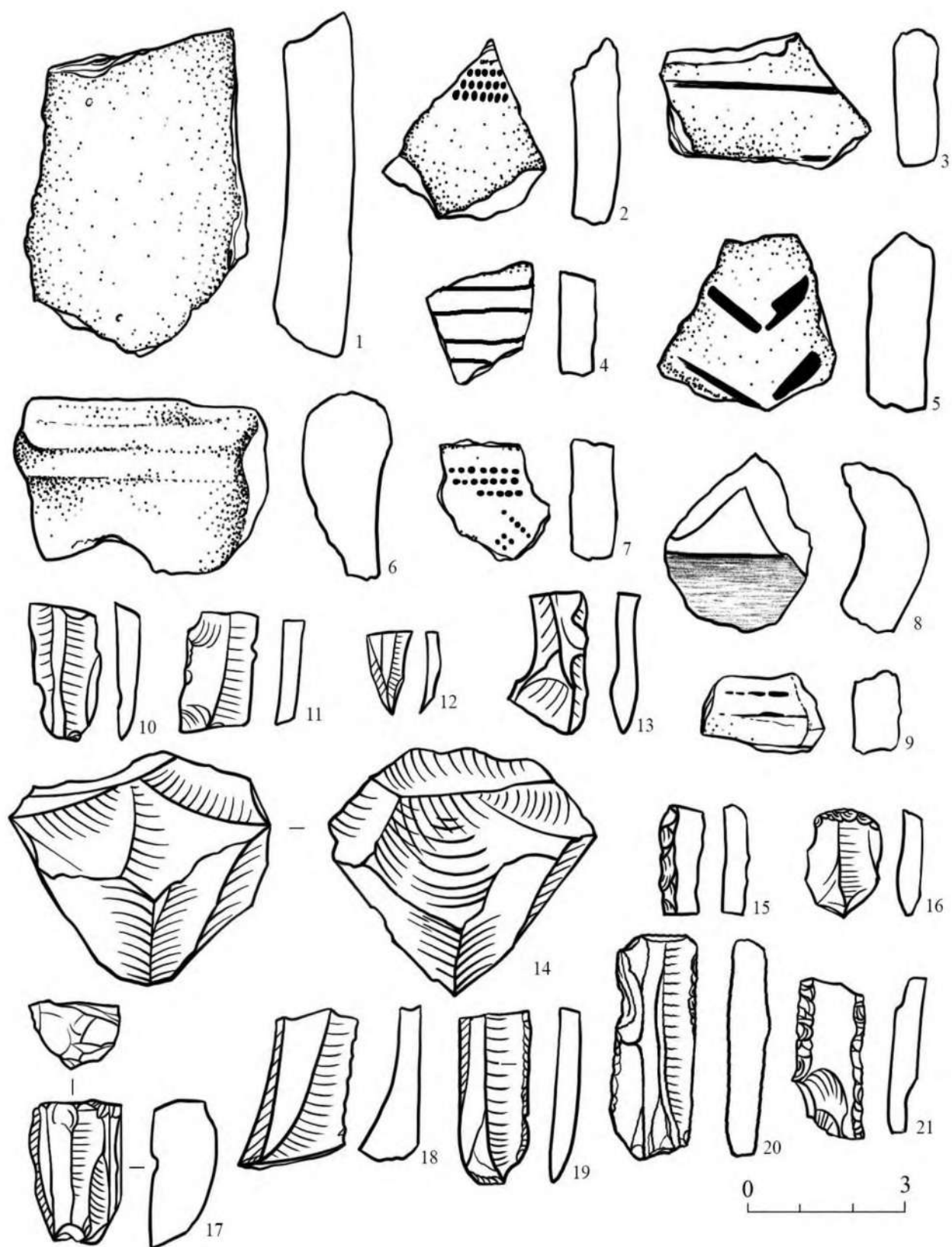
28 сурет. Үштоғай 1 тұрағы. А участогы.
Тас бұйымдары

29 сурет. Талдысай 2 тұрағы. А участогы.
Тас бұйымдары

30 сурет. Талдысай 2 тұрағы. Б участогы.
1-4 – қыш фрагменті; 5-32 – тас бұйымдары

31 сурет. Талдысай 2 тұрағы. В участогы.
1-9 – қыш фрагменті; 10-21 – тас бұйымдары

Фото 1. Үштоғай 1 тұрағы. А учаскесі. Шығыс жағынан көрінісі.

Фото 2. Үштоғай 1 тұрағы. А учаскесі. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 3. Үштоғай 1 тұрағы. А учаскесі. Солтүстік жағынан көрінісі.

Фото 4. Үштоғай 1 тұрағы. А учаскесі. Шурфтың солтүстік профилі.

Фото 5. Үштоғай 1 тұрағы. Б учаскесі. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 6. Үштоғай 1 тұрағы. Б учаскесі. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 7. Үштоғай 1 тұрағы. Б учаскесі. Солтүстік жағынан көрінісі.

Фото 8. Үштоғай 1 тұрағы. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 9. Үштоғай 1 тұрағы. Оңтүстік жағынан көрінісі.

Фото 10. Үштоғай 2 тұрағы. Оңтүстік-батыс жағынан көрінісі.

Фото 11. Үштоғай 3 тұрағы. Солтүстік жағынан көрінісі.

Фото 12. Үштоғай 3 тұрағы. А учаскесі. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 13. Үштоғай 3 қонысы. Б учаскесі. Шығыс жағынан көрінісі

Фото 14. Үштоғай 3 қонысы. Б учаскесі. Оңтүстік жағынан көрінісі

Фото 15. Үштоғай 3 қонысы. В учаскесі. Батыс жағынан көрінісі

Фото 16. Үштоғай 3 қонысы. В учаскесі. Солтүстік жағынан көрінісі

Фото 17. Талдысай 1 қонысы. Оңтүстік жағынан көрінісі

Фото 18. Талдысай 1 қонысы. Солтүстік жағынан көрінісі

Фото 19. Талдысай 1 қонысы. Батыс жағынан көрінісі

Фото 20. Талдысай 1 қонысы. 2 конструкция. Солтүстік жағынан көрінісі

Фото 21. Талдысай 1 қонысы. 2 конструкция. Солтүстік жағынан көрінісі

Фото 22. Талдысай 2 тұрағы. А учаскесі. Оңтүстік -батыс жағынан көрінісі.

Фото 23. Талдысай 2 тұрағы. А учаскесі. Солтүстік-батыс жағынан көрінісі.

Фото 24. Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі. Жергілікті аймақ. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 25. Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі. Жергілікті аймақ. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 26. Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі. Перифериялық аймақ. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 27. Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі. Перифериялық аймақ. Батыс жағынан көрінісі.

Фото 28. Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі. Жердің бетіндегі тас бұйым.

Фото 29. Талдысай 2 тұрағы. В учаскесі. Кейбір тас бұйымы жердің қабатында.

Фото 30. Талдысай 2 тұрағы. В учаскесі. Жердің бетіндегі қыш сынықтары.

Фото 31. Талдысай 2 тұрағы. В учаскесі. Оңтүстік жағынан көрінісі.

Фото 32. Талдысай 2 тұрағы. В учаскесі. Солтүстік жағынан көрінісі.

Фото 33. Талдысай 2 тұрағы. В учаскесі. Жердің бетіндегі тас бұйымдары.

Фото 34. Обаған 1 қорымы. Оңтүстік-шығыс жағынан жалпы көрінісі.

Фото 35. Обаған 1 қорымы. Солтүстік жағынан жалпы көрінісі.

Фото 36. Обаған 1 қорымы. Батыс жағынан жалпы көрінісі.

Фото 37. Талдысай 2 тұрағы. Б учаскесі. Жергілікті аймақ.
Жер бетінен алғашқы жиналған олжалар. Тегістелген өнімнің сынықтары.